

- 9 DES. 1985

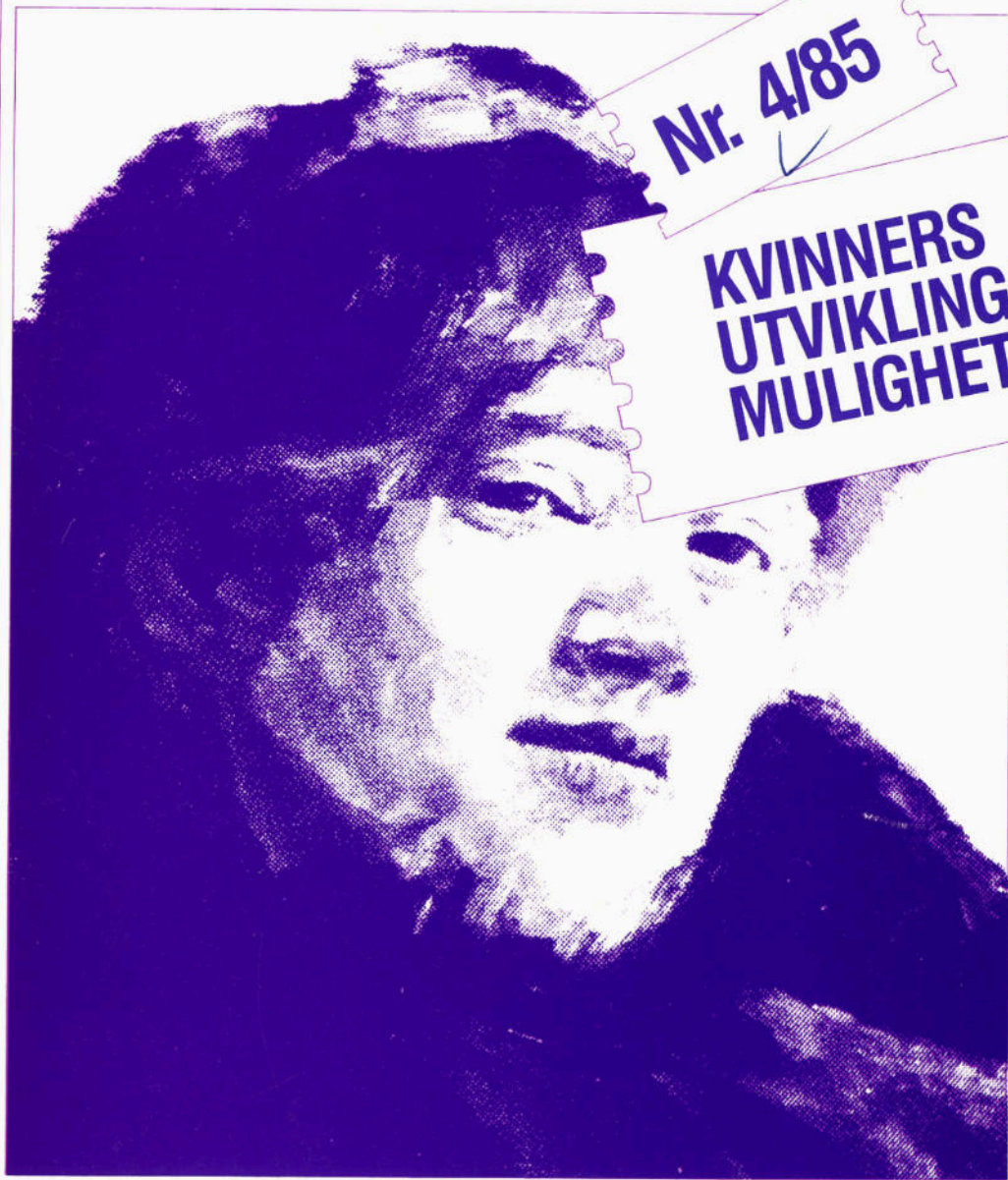
NYTT OM

KVINNE- FORSKNING

Nr. 4/85 ✓

KVINNERS
UTVIKLINGS-
MULIGHETER

Nytt om kvinneforskning utgis av NAVF's sekretariat for kvinneforskning.

UNIVERSITETET I OSLO
AMERIKANSK INSTITUTT

NYTT OM KVINNEFORSKNING
fra Norges allmennvitenskapelige forskningsråds
Sekretariat for kvinneforskning
Årgang 9, 1985

Redaksjonen:
Sekretariatet for kvinneforskning
Ansvarlig redaktør: Aina Schiøtz
Omslag og layout: Josef Leupi
Sats: Jet-Z
Trykk: GCS Oslo
ISSN: 033-0265

Utkommer med 4-6 nummer pr. år.
Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.
Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr 15,-
Abonnement: kr 70,-
Postgiro: 5 14 71 60

Redaksjonens adresse:
NYTT OM KVINNEFORSKNING
Munthes gt. 29, 0260 Oslo 2
Tlf. (02) 55 58 00

Sekretariatets styre:
Professor Ase Hiorth Lervik, leder
(repr. for humaniora)
Professor Julie Skjæraasen
(repr. for medisin)
Konsulent Ragnhild Grennes
(repr. for FAD)
Professor Asbjørn Aakvaag
(repr. for NAVFs styre)
Forsker Kari Skrede
(repr. for samfunnsvitenskap)
Førsteamanuensis Berit Riddervold Heimdal
(repr. for naturvitenskap)

Varamedlemmer:
Professor Jorunn Hareide
Professor Trond Eskeland
Professor Gerhard Stoltz
Førsteamanuensis Siri Gerrard
Førsteamanuensis Odd Erik Johansen

I sekretariatet:
Daglig leder Aina Schiøtz
Konsulent Ingvild Gaasemyr
Førstekontorfullmektig Randi Borgen
Førstekontorfullmektig Esther Sonja Bergene
Forskningsleder Hanne Haavind

Omslagsillustrasjon:
Norges første kvinnelige student, Cecilie Thoresen.
Malt av Kalle Lochen 1885 (utsnitt).
Tilhører Nasjonalgalleriet.

Kjære leser

Gjennom *Nytt om kvinneforskning* 3/84 tok forskningsleder Hanne Haavind initiativ til et forskningsprogram som hun kalte «Kvinner utviklingsmuligheter». Samarbeidsprogrammet rommer i dag over 60 medlemmer, hvorav halvparten er aktive forskere som deltar i seminar- og veiledningsvirksomhet. De resterende kan karakteriseres som resterende som mottar informasjon.

Hva samarbeides det om — hva betyr kvinners utviklingsmuligheter? Alle prosjektene handler om kvinner som står overfor en utfordring til personlig utvikling. Det er kvinner som har blitt utsatt for forskjellige typer påkjenninger eller forandringer i sitt liv, eller kvinner som har valgt å innrette seg på ukonvensjonelle måter. De fleste er klienter, og bruker altså det offentlige hjelpeapparat som ledd i sin egen utviklingsprosess. Bak det empiriske mangfoldet i forskningssamarbeidet ligger en teoretisk interesse i retning av å analysere forholdet mellom kvinners selvforståelse og hvordan de blir forstått i psykologisk teori. Feministisk kvinnepsykologi er kjennetegnet ved at det fokuseres på dette forholdet. Den kritiserer tradisjonell psykologi og foreslår alternativer.

De fleste medlemmene er psykologer, men også noen leger og sosiologer er med. Slett ikke alle har stillinger der forskning er en del av arbeidsoppgavene. Noen er i gang med prosjekter, andre er i planleggingsfasen. Flere har gjort interessante erfaringer i sitt kliniske arbeid, og ønsker anledning til å studere disse mer systematisk.

Forskningssamarbeidet fortsetter selv om Hanne Haavind fra 1. januar 1986 går over i ny stilling som førsteamanuensis ved Psykologisk institutt ved Universitetet i Oslo. Hun fortsetter som veileder, og

Kvinneforskningssekretariatet vil ta seg av de praktiske og økonomiske sidene. Hensikten er at de aktive medlemmene alle skal kunne sette seg et faglig mål, og at de skal få faglig følge frem til dette målet er nådd. Målet kan variere for den enkelte, fra publisering av en enkel systematisering av kliniske erfaringer til fullført doktorgrad.

I dette nummeret av *Nytt om kvinneforskning* har vi latt noen av medlemmene i forskningssamarbeidet slippe til. De er opptatt av kvinner i helt forskjellig livssituasjoner, kvinner som bruker prevensjon, kvinner som er ufrivillig barnløse, kvinner som lever lesbisk, og kvinner som får behandling for narkotikaproblemer. Det presentasjonen av disse kvinnene har felles, er at de viser hvordan forandringer i livet gir nye valg, og også nye begrensninger. Artiklene viser hvordan mulighetene gripes eller ikke gripes av kvinnene, og hva dette igjen fører til for deres liv.

Artiklene har også et annet fellestrekk. De er basert på erfaringer som forfatterne selv har gjort, i sitt arbeid som lege eller psykolog, i sitt eget liv som kvinne. Disse erfaringene presenteres her i en systematisert form, og analysen peker mot ny forståelse av kvinner. Forfatterne gir en del svar, men stiller også nye utfordrende spørsmål.

Den siste artikkelen er en fyldig omtale av et temanummer av tidsskriftet PSYKE & LOGOS, viet nettopp kvinnepsykologi. Den danske kvinnepsykologien ser ut til å ha samme grunnleggende ambisjon om å studere forholdet mellom psykologisk teori og kvinners selvforståelse. Likevel ser det ut til at psykologer i Danmark og Norge nærmer seg dette problemfeltet fra forskjellige teoretiske tradisjoner og også med noe forskjellige forhold til empiri.

Til slutt må vi nevne at Sekretariatet for kvinneforskning har kommet med i den nye *Handlingsplanen for likestilling* for perioden 1986–1990. NAVFs styre skal si fra om de fortsatt vil ta ansvaret for oss 10. desember i år. Vi tror de vil! Videre nevner vi at Sekretariatet arbeider med å få satt i gang et stort forskningsprogram om kvinne mishandling. Mer om disse to tingene finner du på s. 70–71.

Humanistene har også markert seg denne høsten. Først og fremst gjennom starten

av det nye senteret for humanistisk kvinneforskning i Bergen (se s. 72–73), men også gjennom en stor mønstring av humanistisk kvinneforskning, som Sekretariatet arrangerte i samarbeid med sju forlag og Høvikodden Kunstsenter. En nærmere omtale av mønstringen vil vi gi i neste nummer.

Hoveddelen i det neste nummeret blir imidlertid «naturvitenskap», men det vil også romme en oppfølging av Nairobi-konferansene.

Innhold

Halldis Leira:

Ufrivillig barnløshet — en usynlig psykososial krise s. 4

Mona Duckert:

Behandling av kvinnelige stoffmisbrukere —
kjønnsnøytral behandlingsideologi rammer kvinnene s. 14

Anbjørg Ohnstad:

Kjærlighetsforhold mellom kvinner s. 19

Kitty Strand:

Endringer i reproduksjonsbevisstheten s. 26

Tone Ødegård:

Tankeretninger i dansk kvinnepsykologi s. 32

BOKOMTALER

Kvinnelighet s. 40

Retfærd — om forsørgelse s. 44

Vinna kvenna á Islandi i 1100 ár — úr veröld kvenna II
— om kvinnearbeid på Island i 1100 ár s. 47

Arbete och löner — Ekonomiska teorier och fakta
kring skillnader mellan kvinnor och män s. 51

Kvindespor i videnskaben s. 55

LITTERATURKOMMENTARER s. 59

MØTER, SEMINARER, KONFERANSER

The Treatment of Women in Social Security and Related
Taxation Systems — ekspertmøte i OECD s. 64

Konferanse om islandsk kvinneforskning s. 67

LITT AV HVERT s. 70

PUBLIKASJONER s. 80

Publikasjoner utgitt av Sekretariatet for kvinneforskning s. 84

Ufrivillig barnløshet — en usynlig psykososial kvinnekrise

Ufrivillig barnløshet fører til spesielle kriser for mange kvinner. Halldis Leira drøfter i denne artikkelen *Ufrivillig barnløshets-syndromet*. I vår kultur eksisterer det et virksomt, men tabubelagt syn om at gifte kvinner skal føde og være mødre for å være fullverdige mennesker. Derfor usynliggjøres kvinners sorg og problemer i forbindelse med ufrivillig barnløshet, og mulige kriseløsninger blokkeres.

Ufrivillig barnløshet er noe annet anno 1985 enn det var tidligere. Barnetallet er gått ned i de vestlige industrialiserte land. Kvinnene har fått tilgang til prevensjonsteknologi og bruker denne til å begrense sitt barnetall. Dette leder til *forestillingen* om at kvinner ikke lenger ønsker barn. Men i virkeligheten er det annerledes. Flere kvinner får barn nå enn før. De barnløse kvinnene har blitt færre.

Før prevensjonsteknologien kom, var barnefødsler skjebne, ikke valg. Da gikk en ut fra at årsaken til barnløshet var at kvinnene var ugifte, eller at de var en del av et infertilt par. Men siden barn i dag kan velges, kan det ikke tas for gitt om barnløsheten er frivillig eller ufrivillig. Dagens barnløse kvinner har derfor ingen klar sosial definisjon. Prevensjonsteknologien

har vist at de fleste gifte kvinner faktisk velger å få barn.¹ Aldri har Norge hatt så mange mødre som etter at kvinnene kunne velge å la være (Noack og Østby, 1981). Noen får ikke realisert sitt valg om barn. Disse blir de ufrivillig barnløse.

At det i det hele tatt finnes en gruppe som er ufrivillig barnløse, er nokså nylig blitt synlig. Det har skjedd via medias fokusering på forsøkene med in-vitro fertilisering. Molne og Bjørø (1982) anslår gruppa til å øke med 6000 (3000 par) pr. år. Av dem som ønsker medisinsk hjelp er det få som oppnår resultater. Hva dette betyr personlig for dem det gjelder har det foreløpig vært fokusert lite på. Men Sjøvold (1985) har dokumentert at ufrivillig barnløshet betyr en *livskrise*.²

En usynlig livskrise

Jeg har vært opptatt av problemer rundt ufrivillig barnløshet i noen år. Det har slått meg at det ser ut som om denne krisa består i to påkjenninger for den ufrivillig barnløse *kvinnen*. Den ene er sorgen og savnet over de barna hun ønsket å elske. Men i tillegg — og mer overraskende — synes det som om hun utvikler et omfattende mindreverd som kvinne.

I vår kultur forandres innholdet i den feminine kjønnsrolle og kjønnsidentitet når kvinnen inngår et ekteskap eller et varig heterofilt forhold. Hun får positivt bekreftet sin feminine identitet ved å bli mor. Hun får videre brukt viktige følelsesmessige sider av sin personlighet sammen med barna. Det som vi kaller «morskjærligheten» gir henne sosial bekreftelse gjennom morsarbeidet, samtidig som den bekrefter hennes identitet som kvinne. Den gifte ufrivillig barnløse kvinnen fratas ikke bare disse former for bekreftelse på sin femininitet. I tillegg tror jeg at et patriarkalsk syn på den barnløse kvinnen i et heterofilt forhold gjør henne enten mindreverdig og/eller farlig.

Men både sorgen og mindreverdet som følger den ufrivillige barnløsheten er usynlig i vår kultur, også for *kvinnen selv*, fordi temaet er tabubelagt. Tabu betyr et sosialt forbud mot å synliggjøre. Jeg tror det eksisterer et virksomt, men tabubelagt syn i vår kultur om at gifte kvinner skal føde og være mødre for å være fullverdige mennesker. Usynliggjøringen fratar kvinnen og også omgivelsene muligheten til å forstå de problemene hun strir med. Hun og andre tror i stedet det er henne selv det er noe i veien med.

Caplan (1964) skriver at kriser kan føre enten til personlig vekst eller økt psykisk lidelse. Personlig vekst forutsetter kriseløsning, som igjen er avhengig av følelsesmessig bearbeiding.

Tabuleggingen fratar kvinnen muligheten til å komme seg ut av krisa. Usynliggjøringen fører til fravær av problemets *gyldighet*. Det er tilsynelatende ikke-eksisterende. Og hvordan skal man bearbeide noe som ikke fins? Dette binder den ufrivillige barnløse kvinnen fast i smerten. I stedet for følelsesmessig bearbeiding til en kriseløsning og personlig vekst, kan hun utvikle psykisk smerte til noe jeg synes er fruktbart å kalle *ufrivillig barnløshets-syndromet*.

I denne artikkelen ønsker jeg å drøfte dette som hypoteser. Mine spørsmål er:

- Utgjør ufrivillig barnløshet en spesiell krise for *kvinner*, som består *både* av mindreverd og sorg?
- Er denne livskrisa *tabubelagt*, og forårsaker tabuleggingen en *usynliggjøring* av krisa som hindrer kvinnen i å bearbeide sine følelser?
- Er denne tabuleggingen derfor en indirekte årsak til at kvinnen i stedet kan utvikle et følelsesmessig *syndrom*?

Videre undrer jeg på:

- Om det eksisterer et virksomt tabu om at en gift kvinne skal føde og være mor for å være et fullverdig menneske?
- Om kvinnen selv har internalisert dette synet ubevisst, bl.a. via en latent morsberedskap skapt av sosialiseringsprosessen?

Altså blir det en hypotese at ufrivillig barnløshets-syndromet har et spesifikt, kulturelt premiss: Gifte kvinners feminine kjønnsidentitet knyttes til fødsel og morskjærlighet.

I Norge er temaet ufrivillig barnløshet et relativt nytt felt. Fra psykologisk hold eksisterer bare pionerarbeidet «Psykiske og sosiale konsekvenser av ufrivillig barnløshet» av Mette Sjøvold (1985). Jeg har en annen innfallsvinkel enn Sjøvold, men har hatt stor nytte av hennes arbeid. Mine analyser er basert på egne samtaler med ufrivillig

barnløse kvinner gjennom flere år, og egne refleksjoner i den forbindelse. Dessuten vil det framgå at jeg bruker deler av Sjøvolds litteratur-gjennomgang og intervjumateriale som dokumentasjon for mine påstander.

De påstandene jeg vil fremsette har jeg ikke sett behandlet noe annet sted.³ Det gjelder de nærmere kjennetegn ved ufrivillig barnløshet som livskrise:

- Mindreverdssfølelse er en nødvendig forutsetning for krisa.
- Krisa er kjønns spesifikk for kvinner.
- Latent morsberedskap er noe av bakgrunnen for krisa.
- Tabuleggingen har stor betydning for usynliggjøring av krisa.
- At usynliggjøringen fører til at krisa utvikles til et syndrom.

Menn kan ha sorg over ufrivillig barnløshet. Men det fenomenet som jeg vil drøfte her og som jeg kaller ufrivillig barnløshets-syndromet, rapporteres bare av kvinner. Ufrivillig barnløse kvinner har fortalt meg om dyp psykisk smerte etter å ha vært i denne situasjonen i 5–6 år, og de ser fortsatt ingen veg ut av uføret.

Alle de kvinnene Sjøvold intervjuet hadde psykiske problemer på grunn av sin barnløshet. (Bl.a. oppga 76,3% depresjon, 5,3% dårlig psykisk helse, 18,4% tristhet.) De fleste hun intervjuer har prøvd å få barn i 5–6 år. Likevel svarer nesten 3/4 av utvalget «vet ikke» på hva de skal gjøre som alternativ til å få barn. Det virker som om kvinnene ikke bare kommer inn i en ond sirkel, men i en ond nedadgående spiral. Selv om kvinnene opplever problemet ulikt i omfang og intensitet, virker det som om de etter hvert utvikler et syndrom med flere følelsesmessige komponenter, som er lite bevisst fra kvinnene selv. Syndromet består av fire hovedkomponenter: mindreverd, depresjon, ensomhet og frykten for å bli

«gal». Mindreverd og depresjon er den direkte reaksjon på barnløsheten. I tillegg utvikles ensomhet og frykten for å bli «gal» som sekundæreffekter. Det er et dialektisk samspill mellom komponentene.

Mindreverdig feminin identitet

Mange kvinner opplever at de ikke er verdt noe når de ikke får barn. (Menning, 1980, 1982.) «Har til tider en følelse av å være mislykka eller rettere sagt ubrukbar og lite verdt,» sier en kvinne i Sjøvolds undersøkelse. En ufrivillig barnløs kvinne hadde vært «utafor» i fem år og skønte ikke hva som var i vegen med henne. Hun leste hva de 38 kvinnene i Sjøvolds undersøkelse sa om sine følelser, og kjente seg dramatisk igjen. Hun skjønte plutselig at det ikke bare var *hun* som var «slik»: «Det gikk et AHA! opp for meg. Det som har vært «Den vonde følelsen» i fem år steg opp i brystet og ble til en idé: *Jeg er et menneske! Jeg er ingen defekt fødemaskin!*» Den følelsen hun hadde opplevd ble bevisstgjort til *ideen bak følelsen*. Og når de andre følte som henne, så var det kanskje ikke hun som var «gal» likevel.

Det virker kanskje underlig at en så bisarr idé kan ha makt over kvinner. Men det hender at ufrivillig barnløse kvinner i andre deler av verden i dag kan bli psykotiske.⁶ Og i «En kvinnes største glede» skildrer den afrikanske forfatteren Buchi Emecheta hvordan «en mislykket kvinne», dvs. en kvinne som ikke får barn, blir fritt vilt (1982).

En del religioner har oppfattet sterilitet som tegn på syndig atferd i et tidligere liv. Barnløshet har blitt sett på som forbannelse og straff. Det å få barn er derimot tegn på Guds vilje og velsignelse (Veevers 1973).

I psykologisk litteratur var det så seint

som i 1964 ikke uvanlig å anta at 40—50% av alle infertilitetsproblemer var forårsaket av *emosjonelle* problemer (Seibel & Taymor, 1982). I 1958 skriver Wilson at den emosjonelt normale kvinne ønsker barn, fordi barn for henne representerer en av kvinnelighetens hovedmål. Den funksjonelt infertile kvinne derimot, ønsker barn bare verbalt. På et ubevisst plan ønsker hun ikke svangerskap eller barn. Hennes grunner for å søke hjelp for infertiliteten er ofte egoistiske — få noen som kan elske henne, bli som andre kvinner eller redde ekteskapet. (Seibel & Taymor 1982.) Religion og psykologi har levert et kvasi-vitenskapelig, aggressivt angrep på de ufrivillig barnløse kvinnene, hvor «blaming the victim» er innholdet.

Sitatene viser at det er en sterk ideologi om at kvinnen får sin verdi ved å føde barn. I dette perspektivet er det kanskje ikke så rart likevel, at kvinnene kan utvikle en selvoppfatning som «defekte fødemaskiner» o.l. De internaliserer kulturens syn og blir dermed nokså forsvarsløse.

Den mindreverdige feminine identiteten henter i tillegg kraft fra kvinnens tidlige liv. Krisesituasjoner reaktiverer tidligere uløste konflikter (Caplan, 1964). Det ubevisste mindreverdet som den ufrivillig barnløse kvinne opplever, *reaktiverer* en uløst konflikt fra 5–8 års alder. Psykologen Eva Ethelberg peker på hvordan jenta da for første gang oppfatter at hun tilhører annen rangs kategori (1983). Jenta blir hovedaktør i konflikten mellom å *bevare sin egenverdi og sin realitetsoppfatning*. Reaktiveringen av denne tidligere uløste konflikten kan lett få henne til å smelte den nåværende og tidligere krise sammen til én. Krisa misforstås til en bekreftelse på tidlig barndom (Mazor, 1979). Kvinnen «reverserer» sitt selvbylde. Dette skaper i sin tur maktesløshet med hensyn til å komme seg opp av «kneika». «Jeg har jo

aldri hatt noen selvtillit,» formulerte en kvinne dette til meg, til tross for at hun har hatt lengre perioder i livet nettopp med bra selvtillit.

Depresjon

Flere av de ufrivillig barnløse kvinnene forteller at de er nedtrykt og savner mening med livet. Noen sier at de ikke trives med tilværelsen fordi de ikke får til å tenke på noe annet enn sin barnløshet. Samme hva de gjør ligger sorgen og «den vonde følelsen» og ulmer i underbevisstheten og stjeler mye av livsgleden. Noen forteller at de er helt apatiske. Tidligere var de livlige, energiske og kreative personer, men nå føler de seg helt handlingslamme.

Noen av kvinnene plages av konsentrasjonsvansker. Noen isolerer seg. De føler seg triste på grunn av den ufrivillige barnløsheten og orker derfor ikke å treffe andre. Av uttalelsene kvinnene gir, framstår det et mønster:

Nedtrykthet, manglende mening med livet, apati, tap av energi, konsentrasjonsvansker og isolasjon er generelle trekk ved depresjon.

Ensomhet

En ufrivillig barnløs kvinne kan trekke seg tilbake fra sosiale sammenhenger, fordi disse er mindreverds- eller sorgprovoserende. Felles for disse sammenhengene er at de er situasjoner som kvinnen vanligvis henter mye følelsesmessig bekreftelse fra, og hvor hun selv utfolder sin følelsesmessige energi.

Denne tilbaketrekningen har som konsekvens at hun ribber seg sjøl følelsesmessig. Hun mister enda mer av den følelsesmessige tilknytning som hun savner.

Eksempler på dette er 17. mai og jul. 17. mai er for mange selve marerittdagen, og julaften ringer klokken absolutt ikke for deg. Noen avslutter vennskap fordi vennenes barneprat skjærer i hjertet. Andre kvier seg for å møte nye mennesker. Da kan hun bli oppfattet som en smule tragisk, etter som kvinner alltid blir spurt om barna sine. For noen blir gravide venninner og andre venninnefellesskap en påkjønning. «Endeløse» samtaler om stolte fødsler og skrytealbum kan virke ekskluderende og sorg- og mindreverdsprovoserende. Andre trekker seg tilbake fra barn de potensielt kunne hatt et nært hengivenhetsforhold til, fordi kontakten provoserer depresjonen og savnet. Noe av det vanskeligste for den ufrivillig barnløse kvinnen er kanskje at hun også trekker seg tilbake fra sine nærmeste. Noen slipper ikke venner inn på seg fordi det da kan være vanskelig å holde de vonde følelsene unna.

Følelsesmessig ensomhet kan også gjelde i forhold til partner. Tradisjonelt pålegges han en misforstått trøsterrolle. Han tror at den beste hjelp han kan gi, er å være sterk i vår kulturs betydning av ordet. Da kan ikke han vise sine følelser. Derved mister paret muligheten til å hente styrke fra nærhet i felles sorg. Kvinnen kan oppleve dette som nok en bekreftelse på at hun står helt aleine.

Omgivelsene kunne potensielt vært en støtte og hjelp til følelsesmessig bearbeiding for kvinnen. Blant annet fordi hun trekker seg tilbake skjer ikke dette. Og kvinnen føler seg utlevert til sin egen ensomhet.

Frykten for å bli gal

«Tida leger alle sår,» er en skjebnesvanger tro for disse kvinnene. Vi er opplært til å tro at alt går over. Men en krise kommer en ikke ut av uten følelsesmessig bearbeiding.

Kvinnene i Sjøvolds undersøkelse hadde vært i denne livssituasjonen i årevis. Men over tid glemmer kvinnen opphavet til mindreverd, depresjon og ensomhet. Hun tror at hun er sånn *fordi hun er sånn!* Kvinnen begynner å attribuere mindreverdet, depresjonen og ensomheten til sine egne «dårlige nerver», «depressive legning» eller sin «egen» dårlige selvtillit. Denne gryende tro på at «det er meg selv det er noe i veien med», fører i sin tur logisk nok til nedsatt tillit til egen dømmekraft og til økt sårbarhet. «Jeg tåler ikke lenger den minste kritikk,» sa en slik kvinne til meg.

I denne fasen kan kvinnen utvikle symptomdannelser. Den italienske psykologen Elvira Reale beskriver oppkomsten av symptomdannelser generelt:⁴

Hvis kvinnen er i en uutholdelig situasjon over tid, og verken hun selv eller omgivelsene kan se at det er den ytre situasjonen som er uutholdelig for henne, så forklarer kvinnen dette ved *egen utilstrekkelighet*. I dette «tomrommet» oppstår symptomene, som er hennes *nye årsaksforklaring*: Grunnen til at hun trenger hjelp er migrene, overdreven sjalusi på partner, osv. osv.

Frykten for at hun holder på å bli «gal» øker mindreverdet. I tillegg til det dialektiske samspill mellom mindreverdet, depresjonen, ensomheten og «nervene», skjer det også en *generalisering*. Et stimulus kan utløse en reaksjon sammensatt av flere av disse følelsene samtidig: «Den vonde følelsen», som en av kvinnene kalte den. Etter hvert blir denne «vonde følelsen» ikke bare et signal til kvinnen om mindreverd, depresjon og ensomhet, men også om at «det feiler meg noe psykisk». Når denne generaliseringen trer i kraft, er syndromet et faktum.

Reaksjonsmønsteret likner det en finner ved andre livskriser, særlig slike som er forbundet med tap.

Andres reaksjoner på en usynlig krise

På kinesisk betyr tegnet for «krise» både fare og sjanse (Sandsberg, 1981). Kriseløsning forutsetter følelsesmessig bearbeiding. Men hvordan bearbeide noe som ikke finnes? Både sorgen og mindreverdet er usynliggjort, fordi det er tabubelagt at gifte kvinner verdsettes etter fødsler og moderskap.

Men sorgen over barnløsheten til kvinnen blir også tabubelagt, fordi det er umulig å fokusere på dette uten å synliggjøre at kvinnen ikke har satt barn til verden. Dermed blir også sorgen usynlig.

Alle kulturer har kollektive normer for sosial deltakelse ved død. Vi deltar i de etterlattes følelsesmessige sorgarbeid i begravelse, vi viser vår medfølelse og egen sorg, vi «stiller opp», praktisk, sosialt og psykologisk. Disse årtusengamle ritualene hjelper den sørgende til å komme videre i livet.

Mennesker som rammes av tabubelagte kriser har vi derimot ingen kollektive psykososiale regler for å hjelpe. En kvinne som hadde vært ufrivillig barnløs i fem år kunne fortelle at det i løpet av disse årene var ett menneske som hadde sagt til henne at det var forferdelig leit at venninnen og hennes mann ikke hadde fått barn, og hun hadde vist ved tonefall, mimikk og kroppsspråk at hun selv følte tristhet ved dette. Den ufrivillig barnløse kvinnen hadde opplevd en slags sjokkartet lindring. Det var eneste gang andre viste henne at det var adekvat å sørge, og at de deltok med henne.

Tabuleggingens usynliggjøring kommer videre til uttrykk ved at «alle» har barnløse tanter og onkler, men «ingen» har snakke med dem om det. Tabuleggingen gjelder også de ufrivillig barnløse kvinnene selv. De modigste har organisert seg, men stadig får medlemmene posten tilsendt anonymt.

Usynliggjøringen skaper også forvirring blant folk om hva slags sosialt fenomen de står overfor, og vanskeliggjør kommunikasjon. «Du kan være heldig du, som ikke har barn,» er ment godt, men gjør vondt. Ingen ville si til en etterlatt at vedkommende er heldig.

Omgivelsenes tabulegging kan ha innbyrdes motstridende premisser. Dels kan det være uttrykk for en ynkeliggjøring som skal skjules, eller det kan ligge under en forestilling om den barnløse som fryktelig farlig, siden hun ikke følger kjernefamiliens spilleregler.

Men premisset kan også være en taus innlevelse, hvor man taktfullt ikke ønsker å legge stein til byrden. Tabuleggingen gjør at omgivelsenes signaler blir tvetydige og vanskelige å skille fra hverandre for den barnløse kvinnen. Mest sannsynlig tolker hun tausheten inn i sitt eget forklarings-skjema: hennes minderverd som kvinne. Hun «værer» en ynkeliggjøring eller farliggjøring, alt etter hva slags situasjon hun er i, og tror hun får bekreftet sitt eget selvbilde. Den tause innlevelsen oppfatter hun nok stort sett lite av.

Dessuten fører usynliggjøringen til at hun ikke mottar signaler om *gyldigheten* av hennes problem. Til sammen fører tabuleggingen til at problemet også blir «vekk» for kvinnen. Det gjør den følelsesmessige bearbeidingen av krisa nokså umulig.

Krisebearbeiding

Caplan har utviklet fire kriterier for at en livskrise er oppstått (1964). For å vurdere om ufrivillig barnløshet faktisk betyr krise, kan det sammenliknes med hans kriterier.⁵

Det skal skje noe stressfylt som synes uløselig i nær framtid. Dette gjelder alle de kvinnene som oppdager at de ikke får barn når de ønsker det. Prosedyrene for medisinske utredninger, operasjoner, in-vitro fertilisering eller adopsjon er alle svært

langvarige og følelsesmessig svært kompliserte og usikre.

Dernest skriver Caplan at de personene det gjelder ikke har ressurser til å løse problemet fordi de tradisjonelle problemløsningsmetodene er utilstrekkelige. Et slående trekk ved ufrivillig barnløse kvinner er nettopp deres *avmakt*. Istedenfor at de selv kan velge, tar andre makten over dem. De må legge sin skjebne i hendene på det medisinske hjelpeapparatet eller adopsjonsmyndigheter. Disse institusjonene har få kvalitative såvel som kvantitative ressurser. Fra nå av må kvinnen håpe på deres «nåde», og finne seg i de mest nærgående vurderinger, medisinsk som psykologisk. Hun må gjennomgå langvarige, ydmykende og sorgprovoserende prosedyrer.

Videre skriver Caplan at problemet må være en trussel mot viktige mål i livet for den det gjelder. Dette skulle uten videre være klart for ufrivillig barnløse.

Endelig skriver Caplan at krisesituasjonen gjenoppvekker tidligere uløste konflikter. Dette gjelder mindreverdskomponenten, som vekkes til live fra krisa i 5–8 års alder, hvor jenta ikke kan løse «valget» mellom sin realitetsoppfatning og sitt egenverd.

Krisebearbeiding har ulike faser. Sjokk, benektelse, sinne, ensomhet, depresjon og skyldfølelse, sorg, akseptering og redefinering er alle normalreaksjoner. Bl.a. Dyregrov advarer mot å betrakte krisereaksjoner som psykopatologi (1983). Sandsberg (1981) understreker at fasene ikke følger en bestemt rekkefølge for den enkelte. Man kan f.eks. pendle mellom benektelse, sorg og depresjon i det uendelige. Usynligheten gjør det nærliggende for den barnløse å benekte. Følelser som man ikke har begreper for, er vanskelige å bearbeide. Selvfølgelig er det derfor også vanskelig for kvinnen å knytte dem sammen med den konkrete situasjonen. Opplevelsen av at det er *hun selv* som er «gal»,

«hysterisk», «ikke noe verdt», «depressiv» o.l. gjør henne *ubevisst motløs* på det følelsesmessige arbeidet. Hun velger derfor å sette «lokk» på depresjonen og mindreverdet, som dermed forblir ubearbeidet.

Kriseløsning forutsetter redefinering, som igjen forutsetter at en aksepterer sin situasjon, det vil si at man *slutter å «håpe»* på at en skal få realisert sitt ønske om egne fødte barn. I den personlige krisa som kvinnen befinner seg i, kan hun nå bli tilbudt forsøk med in-vitro fertilisering. Ved deltagelse i in-vitro fertilisering fokuseres hele livet til kvinnen rundt avmakt og håp. Hvis hun ikke får informasjon om forsøkets begrensning i antall og tid, kan situasjonen med «håpet» være tilsynelatende evig. Da blir kriseløsning umulig, og syndromet — særlig mindreverdet — blomstrer opp.

En ufrivillig barnløs kvinne, som hadde ønsket seg barn i årevis, trakk seg fra flere in-vitro forsøk fordi hun var redd for at hun ikke hadde psykisk styrke til å tåle påkjenningen.

Latent morsberedskap

Jeg tror at en latent morsberedskap forklarer noe av bakgrunnen for ufrivillig barnløshets-syndromet. Denne latente morsberedskapen har tre komponenter: Sosialisering til ansvar for småbarn, ønsket om å få barn, og bekreftelse av feminin identitet ved å være mor.

Fra jenta er en neve stor, blir hun sosialisert til å bli mor. Kvinnenes ansvar for ungene er et evig universelt faktum. De er yterne, både av den praktiske og følelsesmessige omsorg som barna trenger for å overleve. Denne følelsesmessige «fagutdanning» internaliseres i den feminine kjønnsidentitet. Stikkord for viktige kvaliteter er her: tilknytning og relasjonalitet (Gilligan 1982), omsorg som selve kjernen i kvinnelig kjønnsidentitet (Ohnstad 1984), følelsesmessig næring (Orbach & Eichenbaum, 1983), «å være for andre»-holdning

(Dahl, 1984). Disse feminine personlighetstrekk, om aldri så nedvurdert, representerer praktisk og psykologisk solidaritet, og er helt nødvendig for omgivelsene. Mottakerne av denne følelsesmessige bekreftelse får selvtillit, livslyst og dristighet. Den følelsesmessige bekreftelse som mannen får av kvinnen, får kvinnen som regel av egne barn (Orbach & Eichenbaum, 1984).

Den ufrivillig barnløse kvinnen lider et følelsesmessig tap i tillegg til tapet av de barna hun kunne ha elsket. Hvis hun ikke finner andre mottakere enn sine «ikke-unger», og ikke finner andre utløp for sin flotte feminine energi, kan hun føle at en stor del av hennes personlighet blir liggende ubrukt og brakk.

De to andre komponentene i morsberedskapen — ønsket om barn og bekreftelse av feminin identitet ved å være mor — blir liggende som en psykologisk beredskap via sosialiseringprosessen. Den utløses hvis følgende faktorer er til stede:

For det første at kvinnen har nådd en alder og en situasjon hvor hun syns det er fint å få barn, og oftest at hun dessuten er en del av et heterofilt parforhold hvor hun kan tenke seg partner som far til dem.

Hvordan denne latente morsberedskapen utløses er et godt eksempel på dialektikkens lære om hvordan latente prosesser utvikler seg til manifeste gjennom kvalitative, plutselige sprang. Det skjer til forbløffelse for henne selv: «Jeg har aldri vært så opptatt av å bli mor. Jeg har lurt på om jeg ville ha barn. Og så plutselig ble jeg så interessert i det!» Denne realisasjonen blir sterkere og ikke svakere om en oppdager at en ikke kan få det.

Kriseløsning

Det sentrale for å komme ut av krisa er at kvinnen må redefinere sin identitet og sitt

liv. Da må hun arbeide seg gjennom tre psykologiske prosesser.

1. Hun må gjenoppdage sitt menneskeverd. Hun er akkurat like mye verdt som menneske selv om hun som fødemaskin betraktet er ganske defekt. Hun er et fullverdig menneske selv om hun ikke får bekreftet sin identitet gjennom valget om å få barn og selv om hun ikke får brukt sin psykologiske «fagutdanning» på dem.
2. Hun må finne nye løsninger for sitt valg om tilknytning og ansvar for andre. Før var det ikke uvanlig at noen av en stor barneflokk vokste opp hos barnløse naboer eller slektninger. Adopsjon er en mulighet for noen. (Men det er viktig å være klar over at ufrivillig barnløshetsyndromet kan ha fått sin egen dynamikk og må løses separat.) Kollektive boformer med flere generasjoner kan kanskje være en løsning for andre.
3. Hun må stille krav til andre om delaktighet. Ideen om sorgsammenkomst er lansert. Hvis hun greide å spørre sine nære om hva de tenker om hennes situasjon, ville hun kanskje oppdage at hun hadde støtte og noen å dele sine følelser med.

På grunn av usynliggjøringen kan kvinnen ha behov for en profesjonell følgesvenn som en psykolog i kriseløsningsprosessen. Kontrakten må da ikke være at hun har psykopatologi som skal kureres, men at hun skal bruke sine krefter langs de tre linjene skissert ovenfor. Da kunne den psykiske energien som bindes opp av ufrivillig barnløshetsyndromet, vært brukt til følelsesmessig bearbeiding, frigjøring av energi og blomstring.

De ufrivillig barnløse kvinnene vil ha mye å vinne på synliggjøring. Først da kan

det bisarre menneskesynet om at gifte kvinner må føde for å være fullverdige mennesker, bli utfordret. Og synliggjøring er en forutsetning for at den tause innlevelsen som fins kan manifestere seg i delaktighet og støtte. Kvinnene må lære av de erfaringene som andre stigmatiserte grupper har gjort. De må sjøl kreve respekt for sitt menneskeverd. Men det forutsetter at kvinnene våger å eksponere seg på et svært personlig tema. Man risikerer å bli ynkelig gjort i tillegg til sin sorg, og man risikerer å bli stigmatisert som farlig.

Men man risikerer også respekt og gjenoppdaging av sitt menneskeverd. Man vil få mange andres erfaringer å dele, og derigjennom begreper og kategorier som nye redskaper til følelsesmessig bearbeiding. Slik kan den opprinnelige sorgen og det seinere utvikla mindreverd det bli snudd til styrke.

Funksjon underordning?

Haavind analyserer hvordan ekteskapet er samfunnets viktigste institusjon til å sette i system mannlig dominans og kvinnelig underordning (1982). Foucault peker på at den fremste provokasjonen ved homofili ligger i at det er en likeverdig relasjon (1976). Den psykologiske basis for legitimering av kvinners underordning i ekteskapet er at hennes evner, interesser og personlighet realiseres gjennom morskjærligheten. Uten at paret har barn, eksisterer ikke denne basis for legitimering av kvinnelig underordning. Den barnløse kvinnen i et heterofilt forhold er *meningsløs*, sett med patriarkatets øyne. Som fødemaskin betraktet er hun ynkelig. Som et alternativ til den underordnede «hus-tru» i ekteskapet er hun farlig.

Innledningsvis hevdet jeg at et nedvurderende kvinnesyn knyttet til fødsler og

moderskap er et nødvendig kulturelt premiss for at de ufrivillig barnløse kvinnene utvikler psykisk smerte til et syndrom. Etter å ha drøftet hypotesene virker det som om det kanskje også er en sammenheng den andre vegen. Stigmatisering av de ufrivillig barnløse er kanskje ikke så dumt hvis kvinnelig underordning er et poeng. Legitimiteten for kvinnelig underordning i ekteskapet ligger kanskje, psykologisk sett, i morskjærligheten?

Halldis Leira

psykolog

Fellesaksjonen

Ungdomskontoret i Oslo

Noter

1. «Gift» brukes heretter for enkelthets skyld også om varige samboere.
2. Mette Sjøvolds glimrende hovedoppgave tar opp mange andre sider ved ufrivillig barnløshet. Hennes arbeid er en helt klar forutsetning for flere av hypotesene i denne artikkelen. Framstillingen av religionens betydning og innholdet i tidligere psykologisk forskning om ufrivillig barnløshet har jeg henta fra henne. Også hennes kapittel om kriseteori og krisebearbeiding har jeg hatt stor nytte av. Mette Sjøvold har intervjuet 38 kvinner og 4 menn fra *Foreningen for infertile* med spørreskjema.
3. Men jeg har fått hjelp. Takk til de barnløse kvinnene for hva dere har lært meg. Takk til Hanne Haavind for generøs og humoristisk veiledning, og takk for tillit og tålmodighet, Kari og Kitty og Arnlaug og Håkon Lasse.
4. Foredrag om Kvinnepsykiatri i Italia av Elvira Reale, 27.08.1985, arrangert av NAVFs sekretariat for kvinneforskning.
5. For langt mer uttømmende behandling av kriseteori m.h.p. ufrivillig barnløshet, se Sjøvold.

Litteratur

- Caplan, Gerald. *Principles of preventive psychiatry*. New York: Basic Books, 1964.
- Dahl, Solveig. De andre — meg selv. I Anstorp, Trine, Eva Axelsen og Reidun Ingebretsen (red.): *Kvinne(p)syke*. Oslo: Universitetsforlaget, 1984.

- Dyregrov, Atle. Katastrofepsykologi II. Psykososial katastrofeintervensjon. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 1983, 20, 194-203.
- Eichenbaum, Luise & Orback, Susie. *What do women want?* New York: Coward-McCann, 1983.
- Emecheta, Buchi. *En kvinnes største glede*. Norsk oversettelse. Oslo: Cappelen, 1982.
- Ethelberg, Eva. *Kvindelighedens modsigelse*. København: Antropos, 1983.
- Foucault, Michel. *Sexualitetens historia*. Stockholm: Gidlunds, 1980.
- Gilligan, Carol. *In a different voice*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1982.
- Haavind, Hanne. Makt og kjærlighet i ekteskapet. I Haukaa, Runa, Marit Hoel & Hanne Haavind (red.): *Kvinneforskning. Bidrag til samfunns-teori*. Oslo: Universitetsforlaget, 1982.
- Mazor, Miriam D. Barren Couples. *Psychology Today*, 1979, No. 5, 101-112. (Fra Sjøvold, 1985.)
- Menning, Barbara E. The emotional needs of infertile couples. *Fertility and Sterility*, 1980, 34, 313-319. (Fra Sjøvold, 1985.)
- Menning, Barbara E. The psychosocial impact of infertility. *Nursing Clinics of North America*, 1982, 17, 155-163. (Fra Sjøvold, 1985.)
- Noack, Turid & Østby, Lars. Fruktbarhet blant norske kvinner. *SØS* 49, Statistisk Sentralbyrå, Oslo, 1981.
- Ohnstad, Anbjørg. Ekte(venn)skap. Hovedoppgave i psykologi, Universitetet i Oslo, 1984.
- Sandsberg, Sigrid. Veiledning av etterlatte. Noen erfaringer fra et aksjonsforskningsprosjekt. I *Når livet tar slutt*. Supplement No. 1, *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 1981.
- Seibel, M. M. & Taymor, M. L. Emotional aspects of infertility. *Fertility and Sterility*, 1982, 37, 137-145. (Fra Sjøvold, 1985.)
- Sjøvold, Mette Irene Sund. Psykiske og sosiale konsekvenser av ufrivillig barnløshet. Hovedoppgave i psykologi, Universitetet i Oslo, 1985.
- Veevers, J. E. The social meanings of parenthood. *Psychiatry*, 1973, 36.

Behandling av kvinnelige stoffmisbrukere — kjønnsnøytral behandlings- ideologi rammer kvinnene

Alle behandlingstilbud til stoffmisbrukere i Norge er kjønnsnøytrale i den forstand at kvinner og menn behandles likt. I denne artikkelen argumenterer psykolog Mona Duckert for at en kjønnsnøytral behandlingsideologi i praksis rammer kvinnene.

I de siste årene har en av mine arbeidsoppgaver vært å beskrive kvinnelige stoffmisbrukeres livssituasjon og særlige problemer. Dette har ført til en gradvis erkjennelse av at behandlingsopplegget ved Statens klinikk for narkomane — som jeg selv har vært aktivt med på å utforme — ikke tar tilstrekkelig hensyn til de kjønnsespesifikke ulikhetene mellom de kvinnelige og de mannlige klientene. Hensikten med denne artikkelen er å illustrere at en behandlingsideologi som ikke forutsetter at kvinner og menn er forskjellige, lett vil føre til at kvinnenes behov oversees eller defineres som private.

Statens klinikk for narkomane, Hov i Land, er en spesialinstitusjon for stoffmisbrukere i alderen 18–30 år fra hele landet. Det er i gjennomsnitt innlagt 36–38 stoffmisbrukere, hvorav de fleste har misbrukt heroin intravenøst over mange år. I 1979–

81 ble behandlingsopplegget lagt om fra en mer medisinsk/psykiatrisk behandlingsmodell til en mer læringsorientert modell med vekt på arbeidstrening. Behandlingsideologien tar utgangspunkt i at det å slutte med narkotika innebærer en radikal livsformsendring som forutsetter endring både i sosial tilhørighet og innlæring av nye ferdigheter. Siden varig livsformsendring er en langvarig prosess har man prøvd å bygge inn en progresjon i behandlingsopplegget ved å dele det inn i flere faser.

Kvinneorientert inntakspolitikk

Kvinnene er i mindretall i narkotikamiljøene. De få norske undersøkelsene som kan belyse dette tilsier at omtrent en fjerdedel av de mest belastede stoffmisbrukerne er

kvinner. Av de 328 søknadene klinikken mottok i 1984 var 28 prosent fra kvinner. Dette tyder på at kvinnelige og mannlige stoffmisbrukere søker klinikken i omtrent like stor grad.

Kvinnelige søkere prioriteres i en viss utstrekning framfor mannlige, slik at omtrent 40 prosent av dem som legges inn er kvinner. I 1970-årene var begrunnelsen at miljøet ble «mykere» og at gruppene fungerte bedre når forholdstallet mellom kvinner og menn ble likest mulig. Utover i 1980-årene er man imidlertid blitt oppmerksom på de belastningene kvinner blir utsatt for i sterkt mannsdominerte miljøer, og man prioriterer nå kvinnelige søkere for at kvinnene som gruppe skal stå sterkere i institusjonsmiljøet.

Voksne kvinnelige stoffmisbrukere lever ofte i parforhold med en annen misbruker, og en god del er småbarnsmødre. De fleste behandlingsinstitusjoner tar ikke hensyn til dette, men forutsetter at klientene er nærmest relasjonsløse enkeltindivider. Dette gjør det vanskelig for mange stoffmisbrukere, spesielt kvinner, å søke behandling i institusjon.

Statens klinikk for narkomane har tatt imot par siden 1980 og gravide og småbarnsfamilier siden 1981. At dette har vært av større betydning for kvinnene enn for mennene, gjenspeiles i at andelen som blir innlagt sammen med partner og/eller barn er større blant kvinnene.

Klinikkens inntakspolitikk er ikke kjønnsnøytral, men bevisst utformet for å ivareta kvinnes behov på best mulig måte. Dette er i seg selv viktig, og eksistensen av familieavdelingen har nok også bidratt til å gjøre kvinnene mer synlige og mer betydningsfulle i institusjonsmiljøet.

Mannsdominert miljø

Kvinnene har gjennomsnittlig noe kortere

oppholdstid enn mennene. Dette minsker noe av effekten av at kvinnene prioriteres ved inntak. Omtrent en tredjedel av dem som til enhver tid er innlagt ved klinikken er kvinner. Kvinnene er i gjennomsnitt et år yngre enn mennene. Disse to faktorene alene tilsier at mennene vil dominere samværsformene. At stoffmisbrukernes kultur er utpreget maskulin både i sine verdier og sin uttrykksform forsterker den maskuline dominans ytterligere. I narkotikamiljøene oppnås makt og sosial status stort sett gjennom vold og spesielle ferdigheter i forhold til å skaffe penger og/eller stoff. Dette innebærer at mennene utvikler vågemot, brutalitet og «smartheit», mens kvinnene lærer seg til å bruke sin seksuelle attraktivitet som en vare. Dette preger interaksjonen mellom kjønnene også mens de er innlagt ved klinikken.

Mennene er mest aktive og de ledende i de fleste sosiale situasjoner. De konkurrerer med hverandre — bl.a. om kvinnene — men holder sammen og har «gutta» som referansegruppe. Kvinnene identifiserer seg ikke på samme måte med de andre kvinnene, og det er sjelden at flere kvinner deltar sammen i en aktivitet uten at mennene er til stede. Kvinnene forholder seg først og fremst til mennene, og deres forhold til hverandre er ofte preget av sjalusi og baksnakkelser. Kortvarige seksuelle forhold er vanlig blant dem som ikke er innlagt sammen med en fast partner. For en god del av de enslige kvinnene resulterer slike forhold i et rykte som «lett på tråden» — og dertil hørende selvforakt og sosial utstøtelse — ofte med en spontan avreise som resultat.

Kjønnsnøytrale regler beskytter ikke kvinnene

Ifølge klinikkens reglement tillates klientene ikke å overnatte på andres rom, og

ingen får flytte sammen før etter at «opplæringsfasen» på 5 uker er avsluttet. Hovedhensikten med disse forbudene har vært å beskytte kvinnene mot «sjekking» og sex-press. En uønsket bi-effekt av denne regelen er at hvem som overnatter hos hvem er blitt et offentlig tema, uten at regelbryterne møtes med noe særlig mer enn moralisme og formelle sanksjoner. I praksis får avsløringen av det seksuelle forholdet ulike konsekvenser for kvinner og menn. Mennenes selvfølelse og sosiale status blant de andre klientene forblir som regel upåvirket eller høynet etter en slik episode, mens kvinnene nesten alltid vil føle seg nedverdiget og bli møtt med negative sosiale reaksjoner også fra medklientene. Intensjonen om å beskytte kvinnene oppnås heller ikke. Institusjonen er for stor og uoversiktlig til at forbudet hindrer den aktivitet som forbys, og de normer og holdninger som ligger bak får ingen reell gjennomslagskraft blant klientene fordi behandlernes påvirkningskraft hittil har vært for svak på dette området.

De som blir innlagt som par får dele rom fra første dag og de får samme behandler-team. Kvinnene som lever i faste parforhold unngår både sjekking og «hore»-stemplet. Mellom 1/3 og halvparten av kvinnene har en fast partner under behandlingsoppholdet. Noen parforhold ryker i løpet av behandlingsoppholdet, men dette hører til sjeldenhetene. Forholdene er imidlertid nesten alltid konfliktfylte, og voldsbruk er ikke uvanlig — særlig i forbindelse med sjalusi. Vanligvis er det vanskelig å få parene til å diskutere problemene sine med behandlerne. Konfliktene, voldsbruken og samlivsproblemene defineres — av mennene — som tilhørende privatlivet og derved som noe andre ikke skal «blande seg opp i». Dersom ansatte blir vitne til voldsbruk blir mannen utvist — ofte med det resultat at kvinnen også drar. Som regel foregår imidlertid mishandlingen i det

skjulte og forblir relativt upåvirket av behandlingsoppholdet. Heller ikke på dette området utgjør reglementet noen reell beskyttelse av kvinnene.

Mannsdominerte arbeidsplasser

Arbeidstrening står sentralt i klinikkens behandlingsideologi. Etter opplæringsfasen fordeles klientene til klinikkens skole eller til en av følgende arbeidsplasser: Snekkerverksted, mekanisk verksted, oppussingsgruppe, utegruppe og skogsgruppe. I tillegg er det muligheter for enkeltarbeidsplasser ved kontoret, kjøkkenet og barnehagen.

At arbeidstreningstilbudet stort sett består av arbeidsoppgaver som tradisjonelt er blitt betraktet som typisk mannarbeid, har ført til at kvinnene i de fleste tilfeller «velger» skolen. For en del av disse blir skolen et sentralt element i behandlingsopplegget, slik at ønsket om å fullføre eksamen f.eks. blir en drivkraft til å komme over vanskelige perioder. For andre vekker skolen så mye prestasjonsangst og nederlagsfølelse at den heller blir en medvirkende faktor til at de gir opp og reiser.

Mennene har betydelig større reell valgfrihet, og derved også større sannsynlighet for å få en arbeidstrening de kan trives med og ha nytte av. Mange av dem får styrket sin selvfølelse gjennom å vise at de mestrer maskuline arbeidsoppgaver som skogsarbeid, snekring o.l. Kvinnene har svært få tilsvarende muligheter til arbeidstrening innen yrker som passer med deres interesser og selvilde. Denne skjevheten i arbeidstilbud henger sammen med at 6 av 7 arbeidsledere er menn, men den er delvis blitt ideologisk legitimert med at det er bra — ut fra en likestillingsideologi — at kvinner får muligheter til å kvalifisere seg innen mannsyrker.

Mannsdominerte fritidsaktiviteter

I klinikkens behandlingsideologi legges det også vekt på at det å få erfaring med og interesse for ulike fritidsaktiviteter er en viktig del av rehabiliteringsprosessen. Møtning og trening ansees i tillegg som et virkemiddel til å bedre den enkeltes selvfølelse og helsetilstand. Hvilke sportslige aktiviteter som arrangeres i regi av fritidssektoren har variert, men de har som regel vært typisk maskuline — som f.eks. fotball, boksing og karate/judo. Svømming har også vanligvis vært et fast tilbud. I praksis er det stort sett mennene som deltar. Kvinnene er ofte sjenerte og føler seg stygge i badedrakt eller treningstøy, dessuten er mennene vanligvis i langt bedre form. De fleste ønsker seg et eget trimtilbud bare for kvinner — f.eks. jazzballett eller aerobics. Til tross for at det har vært enighet om at klinikken burde ha et slikt tilbud, er det ennå ikke blitt etablert.

Av og til arrangeres det turer, og klinikken har egen båt og tennisbane samt rom med bordtennis og biljard, men også disse tilbudene benyttes mer av mennene enn av kvinnene. Ellers leies det av og til inn videofilmer og arrangeres kinoturer til Gjøvik. Filmvalget er dominert av mennenes interesse. Filmene som sees er stort sett action/krimfilmer som understreker narkotikamiljøets normer og idealer: Mennene er de aktive, uredde og brutale heltene, mens kvinnene er sexobjekter eller i beste fall underordnede partnere.

Kvinnegruppe

Som en motvekt mot de maskulint dominerte fritidsaktiviteter er det blitt drevet en kvinnegruppe på kveldstid en gang i uken siden januar 1985. Ikke alle kvinnene har

deltatt i kvinnegruppa, men det har vært relativt god oppslutning og interesse for dette tilbudet. Tiden i kvinnegruppa er dels blitt brukt til ustrukturerte samtaler om det kvinnene til enhver tid har vært opptatt av og dels til diskusjoner over spesielle temaer. Hensikten med gruppa har vært å øke kvinnenes selvfølelse og fellesskap med hverandre. I perioder er kvinnene som har deltatt i gruppa blitt møtt med mye fleip og hetsing fra mennene. Kanskje delvis pga. dette har en del kvinner holdt seg unna og markert at de ikke er interessert i «sanne rødstrømpe-greier». I andre perioder har kvinnegruppa gitt deltakerne prestisje og det er blitt oppfattet som et privilegium at kvinnene har en egen gruppe. I disse periodene har mennene gitt uttrykk for at de ville ha en mannsguppe der de kunne diskutere seksualitet, rolle og samlivsproblemer.

Stereotyp personal-sammensetning

Faglig leder ved klinikken er en mann, og det er overvekt av menn i ledelsesteamet. Hvert behandlerteam består imidlertid av en mann og en kvinne. Det er disse teamene som sitter med behandlingsansvaret for den enkelte klient og som står for individual- og gruppeterapien. Behandlingstilbudet ved klinikken er ment å fungere som en helhet der individualterapi og gruppeterapi bare utgjør del-elementer. Klinikens faseoppbygging, reglementet, arbeidstreningen, fritidsaktivitetene, permisjonene, stoffkontrollen og samværet mellom miljøarbeidere og klienter er andre sentrale virkemidler. De fleste miljøarbeiderne er kvinner, mens fritidsleder og arbeidslederne er menn. Dette betyr at mennene skal lede spesielle aktiviteter eller lære bort spesielle ferdigheter. Kvinnenes oppgaver er mer diffuse, idet de dels skal

skape trygghet og trivsel i dagliglivet og dels ha ansvaret for at reglementsbrudd oppdages og konfronteres. Kvinnenes arbeidsoppgaver ligger nært opp til mødres tradisjonelle rolle som omsorgsgivere og grensesettere. At de kvinnelige miljøarbeiderne i tillegg er ufaglærte, har en sosial tilhørighet i bygdesamfunnet og oftest er mellom 40 og 60 år, plasserer dem lett i en «husmor»-rolle hvor de har liten prestisje og makt i klientenes øyne. Dette vanskeliggjør deres arbeid og reduserer deres betydning som gode modellfigurer for de kvinnelige klientene.

Kvinnene trenger individualterapi

I klinikkens samlede behandlingsopplegg tillegges individualterapien relativt liten betydning, fordi påvirkninger via endringer i klientenes fellesskap og livsform betraktes som mer virksomme. Både kvaliteten og kvantiteten av den individualterapien som gis er derfor varierende. Dette rammer kvinnene mer enn mennene. Kvinnene søker oftere kontakt med behandlerne og gir uttrykk for et større behov for å snakke med dem på tomannshånd. Individualsamtalene gir kvinnene tid og oppmerksomhet og en mulighet til å snakke ut fra egne premisser. I likhet med de fleste andre kvinner har også kvinnelige stoffmisbrukere lettere enn mennene for å snakke om «private forhold» og følelsesmessige problemer. Det er derfor lettere å etablere en terapeutisk allianse med kvinnene. Dette burde i større grad bevisst utnyttes for å sikre at kvinnene fikk mest mulig ut av behandlingen.

Forslag til endringer

Å gi kvinnene muligheter til å ta med seg eventuelle partnere og barn inn i behandlingsinstitusjonen er viktig, men det er også viktig at behandlingen da rettes inn mot de

problematiske sidene ved disse nære relasjonene. For å lykkes i dette må behandlerne aktivt motarbeide den maskuline definisjon av at «privatlivet» ikke har noe med behandlingen å gjøre. Tradisjonelle kvinnetemaer må i langt større grad trekkes fram i lyset og bearbejdes terapeutisk for både kvinner og menn slik at de blir en selvfølgelig og integrert del av behandlingsopplegget og ikke bare temaer for kvinnegrupper. Maskulin dominans må i større grad utfordres og konfronteres i det daglige samværet. En endring i kjønns- og alderssammensetningen i henholdsvis arbeidsleder- og miljøarbeidergruppene er sannsynligvis av vesentlig betydning for å få dette til i praksis. Menn må i større grad være til stede i miljøet på kveldene og kvinner må i større grad fungere som arbeidsledere. Det bør være en utfordring for de ansatte å bevisstgjøre seg sitt eget kjønnsbestemte interaksjonsmønster og prøve å endre dette for å bli bedre modeller for klientene. Kvinne-aktivitetene må gis større plass og prestisje både i arbeid og fritid. Dessuten bør flere aktiviteter ledes av kvinner. Kvinnegruppen bør fortsette og videreutvikles, og eget trimtilbud for kvinner bør innføres.

Det er viktig å øke kvinnenes selvfølelse. Å få dem til å delta i aktiviteter og fellesskap som de lykkes i og trives med er nødvendig for å få dette til. Det er også viktig å øke solidariteten og fellesskapet mellom kvinnene for å motvirke selvforakt, kvinneforakt og sjalusi. Dette krever at en planlegger og arbeider bevisst med dette for øye, og at dette betraktes som en sentral og viktig oppgave for hele institusjonen og ikke som en mer eller mindre privat og sær bi-oppgave for noen «kvinnesaksinteresserte» medarbeidere.

Mona Duckert
psykolog

Statens klinikk for narkomane
2860 Hov

Kjærlighetsforhold mellom kvinner

I psykologien er det å leve som lesbisk blitt betraktet som en psykologisk utviklingshemning. Det skyldes at heteroseksualitet er ansett som det ønskelige og nødvendige for kvinner.

Dette er en forutsetning Anbjørg Ohnstad her stiller spørsmålsteget ved ut fra sitt eget kjennskap til lesbiske. Hun har intervjuet lesbiske som levde i parforhold for å få en dypere forståelse for hvordan de fungerte. Hvordan lesbiske parforhold fungerer, finnes det ulike teorier om.

Lesbiske forhold beskrives som tette og avhengige forhold som ikke fremmer personlig vekst; som en utviklingshemning. De beskrives også som en utviklingsmulighet med frihet fra underordning i personlige forhold og frihet fra kjønnsroller.

Teorier om lesbiske parforhold — utviklingshemning eller utviklingsmulighet?

Avhengighet som kvinnesosialisering

Noen hevder at relasjonen mellom to kvinner blir preget av negativ avhengighet ut fra kvinners sosialisering (Burch, 1982, Lin-

denbaum, 1985). De bygger på Nancy Chodorows teorier om at kvinners identitet ikke på samme måte er avgrenset som hos menn. Da det er kvinner som oppdrar barn, vil gutter få en bekreftelse av ulikhet i relasjon til mor. «Du er forskjellig fra meg» er morens budskap til sønnen. Men morens budskap til datteren er «du er som meg». Dette gjør relasjonen preget av likhet. Det hevdes at dette gjør datterens identitetsbekreftelse vanskeligere enn hos gutter. Kvinner vil ikke bli så avgrenset i sin identitet som menn, men vil ha større kapasitet for nære relasjoner (Chodorow, 1978).

Problemet for kvinner er at de lett taper sine grenser i forhold til andre. Ut fra dette resonnementet hevdes det at to kvinner i begynnelsen av et forhold vil finne relasjonen svært tilfredsstillende, fordi de hos

kvinne finne en evne til å engasjere seg i andre som de ikke finner hos menn. Men på lang sikt vil de tape grensene i forhold til hverandre og bli hindret i sin personlige vekst. Et lesbisk forhold vil på sikt bli en gjentakelse av en mor—datter relasjon (Burch, 1982). Andre beskriver kvinners identitet som basert på likhet og gjensidighet. I et forhold mellom to kvinner vil det føre til at begge ser hverandre som like med hensyn til behov (Lindenbaum, 1985).

Kvinne sosialiseres til en omsorg for hverandre. Deres omsorgsorientering gir dem en annen identitetsutvikling enn menn. En identitet som innebærer å ivareta personlige relasjoner og utvikle ansvarsfølelse for andre. Det impliserer ikke at kvinners identitet er annenrangs i forhold til menn.

Avhengighet som usynliggjøring av lesbiske forhold

Fra et systemteoretisk perspektiv hevdes det at lesbiske parforhold er preget av negativ avhengighet på grunn av usynliggjøringen lesbiske opplever i vårt samfunn. Et par danner et system. For at et system skal kunne fungere som et separat system må de definere seg fra det øvrige systemet. Det øvrige systemet må akseptere definisjonene av forholdet. Heteroseksuelle forhold har regler og ritualer som avhjelper denne prosessen. Et lesbisk parforhold derimot blir definert som ikke-eksisterende eller som et patologisk forhold. Dermed godtas ikke definisjonen av forholdet. Denne manglende bekreftelsen av forholdet vil ifølge denne tenkningen føre til at partene inntar en holdning som «oss to mot resten av verden». Det vil gjøre grensene rundt paret rigide. Det vil igjen føre til en negativ avhengighet og tette forhold (Krestan & Bepko, 1980).

Disse teoretiske bidragene hevder at relasjonen mellom to kvinner vil bli preget av

negativ avhengighet, den ene ut fra kvinners identitet og sosialisering, den andre ut fra samfunnets usynliggjøring av lesbiske kjærlighetsforhold. I motsetning til dette står andre teorier.

Frihet fra underordning i samlivet

Noen hevder at relasjonen mellom lesbiske er preget av gjensidighet og likeverd, og at relasjonen fremmer selvstendighet og utvikling.

De hevder at nettopp mangelen på bekreftelse fra samfunnet gjør at lesbiske i større grad enn heteroseksuelle må definere seg ut fra aktiviteter og ikke ut fra forhold.

Et lesbisk forhold gir ingen status på linje med et ekteskap. Det gir tvert om negativ status. Dette vil fremme den enkeltes selvstendighet. I parforholdet vil kvinners relasjonskapasitet danne grunnlag for nære emosjonelle tilknytninger, aktiviteter utad vil fremme den personlige frihet og selvrealisering. De hevder at det er mange menneskelige kapasiteter som kan realiseres i et lesbisk forhold, fra gjensidig tilfredsstillelse av psykologiske tilhørighetsbehov, til oppfyllelse av kulturelle normer for kjærlighetsforhold (Cassell, 1977, Peplau, 1978).

Frihet fra kjønnsroller

Det finnes også en annen type forskning om kjønnsroller og lesbiske som kan sies å støtte opp under denne tankegangen. Det finnes flere studier som viser at lesbiske har et friere forhold til kjønnsroller enn heteroseksuelle kvinner.

Noen undersøkelser viser at lesbiske har integrert både den maskuline og den feminine kjønnsrolle i sin kjønnsrolleorientering i det som kalles en androgyn orientering. Atferd som er sammenfallende med en androgyn orientering er både selvhevdelse, utholdenhet, selvtilitt og uavhengighet,

sammen med ømhet, omsorg og evne til å uttrykke følelser (Bem, 1972). Undersøkelser viser at lesbiske har selvtilitt og i stor grad aksepterer sin aggressivitet. De er intellektuelt effektive, uavhengige og målretta, og har stor kapasitet for nære relasjoner (Brooks, 1981).

Det antas at det er større muligheter for lesbiske til å integrere både den maskuline og den feminine kjønnsrolle i sin identitet, uten å få problemer med sitt samliv. I en mann/kvinne-relasjon vil maskulinitet og femininitet bekrefte hverandre komplementært. Mannen får bekreftelse på sin maskulinitet og sin overordnethet ved at kvinnen underordner seg og får bekreftet sin femininitet. Maskulinitet og femininitet sees her som relasjonelle begrep (Haavind, 1980). Det kan sies at mannen utøver en ikke-intendert begrensingskontroll over kvinnen fordi han er mann (Benterud, 1985). Overordning og underordning kan ikke i samme grad bekreftes i et lesbisk forhold. Selv om en kvinne skulle være ekstremt maskulin, vil hun ikke være overordnet på en slik måte som en mann er. En kvinne kan ikke utøve den samme begrensingskontrollen over en annen kvinne slik en mann kan.

I friheten fra underordning og begrensnede kjønnsroller ligger det utviklingsmuligheter i lesbiske forhold. Hva kjennetegner lesbiske kjærlighetsforhold?

I det følgende vil jeg presentere noen trekk ved kjærlighetsforholdene til de lesbiske jeg har intervjuet. Analysen er basert på intervjuer med 20 kvinner som utgjorde 10 par.

Hvordan etableres lesbiske kjærlighetsforhold?

Aksepteringsprosessen

Et særegent trekk ved lesbiske kjærlighetsforhold er den individuelle prosessen som

går forut for etableringen av det første lesbiske forholdet. Lesbiske må vanligvis gjennom en lang individuell prosess i erkjennelsen av sin lesbiske orientering før de er beredt til å gå inn i et forhold. Heteroseksualitet er ikke noe man reflekterer over, ikke et valg å ta, det er noe man *er*, og som de fleste ikke stiller spørsmålstegn ved. I motsetning til heteroseksuelle, vil spørsmålet *hvorfor* automatisk følge når en kvinne føler tiltrekning til en annen kvinne. Skammen og angsten for å være annerledes blir innlært sammen med tiltrekningen. Å akseptere tiltrekningen og oppleve den som god og riktig, er en del av aksepteringsprosessen. Aksepteringen består i å bli kvitt de internaliserte heteroseksuelle normene om egen seksualitet. Denne fasen kan sees som en evigvarende prosess, men også som en utvikling i stadier fram til det første kjærlighetsforholdet. De fleste kvinnene i undersøkelsen hadde levd perioder av livet som heteroseksuelle. Mange hadde brukt lang tid for å akseptere at tiltrekningen til kvinner ikke var mindreverdige. Hvordan og hvor lesbiske søker sine partnere skiller seg fra heteroseksuelle. Normen er at alle heteroseksuelle og alle av motsatt kjønn er potensielle partnere. Når en kvinne søker en annen kvinne som partner, er det brudd på denne normen, og brudd på normen om kvinner som den passive.

Vennskapet som ramme

I mitt intervjumateriale var vennskapet utgangspunkt for kvinner som innledet kjærlighetsforhold. Intervjuene viste at det var få som traff hverandre innenfor et lesbisk miljø. De fleste møtte hverandre som arbeidskolleger, i organisasjoner eller foreningsliv. For flere var vennskapet mellom to kvinner opptakten til et kjærlighetsforhold.

Lesbiske er usynlige i de fleste sosiale sammenhenger. Det kan gjøre prosessen

med å søke en partner til et sjansespill. Som en beskyttelse utvikler mange en sterk sensitivitet for andres holdninger og reaksjoner. Opplevelsen av annerledeshet på et område som de fleste anser som en vesentlig del av kvinneidentiteten, gjør at møtet med en som forstår, aksepterer og gjengjelder følelsene, oppleves sterkt.

Partnervalg

Det er ingen grunn til å anta at lesbiske skulle velge hverandre ut fra andre psykologiske prinsipper enn heteroseksuelle kvinner og menn. Egenskaper eller trekk ved den andre, som man gjerne skulle hatt selv eller som man strever med, virker tiltrekkende. Ved å gå inn i et forhold til en annen som er slik man gjerne skulle være selv, opplever man mindre sterkt sine

mangler. Ellen karakteriserer hva det var med Kari som var så tiltrekkende, slik: «Jeg var fascinert av hennes væremåte. Hun var så fri. Det virket som om hun følte seg hjemme i kroppen sin. Jeg skulle ønske jeg var så fri som henne.» Når Ellen går inn i et forhold til Kari opplever Ellen at hun også kan være mer fri. Noen teoretikere framstiller dette som et særegent lesbisk fenomen og som om det skulle være spesielt katastrofalt for lesbiske (Lindenbaum, 1985). I partnervalgsteorier er dette fenomenet kjent som ulikhet som tiltrekker hverandre.

Et lesbisk forhold er i motsetning til et heterofilt forhold mer maktsymmetrisk. Man skulle anta at det var større muligheter for å lære av hverandre, enn å bli avhengig av den andres egenskaper.

*Kjærlighet mellom kvinner —
utviklingshemming eller
utviklingsmulighet?
(Foto: Inge Ove Tysnes)*

Hvilke regler styrer et kjærlighetsforhold mellom to kvinner?

Mangel på modeller

Relasjonen preges først og fremst av mangel på modeller og konvensjoner. Det finnes ingen konvensjoner om hvem som skal ha hvilken rolle i forholdet, og hvem som skal gjøre hva. Hos noen oppleves dette som frihet fra underordning og fra krav om å være på andres premisser. En kvinne uttrykte det hun satte høyest ved et lesbisk forhold slik: «du skal ikke hele tiden stille opp for andre, du kan la det som skjer, skje. Og om det ikke skjer er ikke det så farlig. Det viktigste er at vi er sammen.»

Mangelen på konvensjoner gjør at relasjonen oppleves som totalt annerledes enn andre modeller. I mitt materiale ble selv ikke de nærmeste som ens egne foreldre, reflektert over som mulige modeller. Dette kan ha en sammenheng med at relasjonene er så forskjellige, at det ikke er naturlig å sammenligne. Usynliggjøringen virker slik at mange lesbiske opplever seg selv som historieløse.

Siden nærliggende modeller mangler, kan lesbiske par ha mange mulige forbilder for sitt forhold. Det finnes ingen særegen lesbisk modell. F.eks. var det ingen som kjente seg igjen i butch-femme-relasjonen (mann/kvinne-rollespillet), selv om dette er en utbredt stereotypi om lesbiske par. I stedet hadde parforholdene fellestrekk med mange forskjellige slags forhold. De enkelte par gjenfant bruddstykker fra venn-inneforhold, mor/datterforhold, søskenforhold og kjærlighetsforhold i sitt eget.

Den mest styrende regelen i forholdet viste seg å være idealer om et likeverdig kjærlighetsforhold, der begge skal ha like stor innflytelse på utviklingen. Forpliktelsene i forholdet er forventning om troskap,

lojalitet og tilgjengelighet. Man bryter disse forpliktelsene dersom man for eksempel er mer lojal overfor sin familie enn overfor sin partner, eller er mer lojal i sine personlige relasjoner med en annen.

Seksuelle forhold med andre er også brudd på forpliktelsene. Forpliktelsene er ikke bundet opp av sosiale regler, men snarere av at de to har muligheten for å bestemme reglene selv. Likevel virker det som om de lesbiske kjærlighetsforholdene i denne undersøkelsen i hovedtrekk følger de reglene som gjelder for lojalitet i heteroseksuelle forhold.

Likhetsidealer

Likhetsidealer er også styrende for rollene og fordelingen av forpliktelser. Rollene kan ikke fordeles etter kjønn, men etter en underforstått avtale om å yte etter evne. Hvordan arbeidsfordelingen skjer kan illustreres ved et eksempel. Kari begynner å rydde, hvorpå Ellen får så dårlig samvittighet at hun også begynner å rydde. Men de tunge tingene må Ellen ta fordi Kari har vond rygg. Arbeidsfordelingen er en felles overenskomst som i liten grad er basert på direkte foranledninger, men på en intuitiv, underforstått avtale.

Likhetsidealer kan bli en tvangstrøye dersom kravet om likhet skal gjelde for personligheten til hver enkelt. «Jeg er slik som deg og opplever verden slik som du. Forholdet er best tjent med at vi er mest mulig like. Ulikheter skaper bare konflikter. Det er omverdenen som er vanskelig, og skaper problemer for oss to, og vi reagerer likt på det.» Dette er regler som gjelder i forholdet mellom Anne og Marit. Disse reglene gjør at når Anne er deprimert, blir også Marit deprimert. I disse reglene ligger det få muligheter til vekst. Den enes «annerledeshet» blir lett sett på som en trussel mot forholdet.

Å verdsette annerledeshet i nære forhold

kan være vanskelig, dersom man har opplevd at det er annerledesheten som har hindret en i å bli elsket, slik mange lesbiske opplever. Når man finner en som gjengjelder følelsene vil man helst slippe å være annerledes.

I andre forhold kan likheten fremme utvikling og vekst. I Brita og Unnis forhold gjelder disse reglene: «Vi snakker samme språk og vi forstår hverandre. Jeg kan dele med deg det meste jeg er opptatt av, uten at det senere blir brukt mot meg, eller begrenser meg. Derfor kan jeg også ta imot kritikk fra deg som jeg trenger for at forholdet skal utvikle seg.»

Likhet i sosialisering og bakgrunn er felles for mange lesbiske par. Det gjør prosessen med å oppfatte den andre slik hun oppfatter seg selv, lettere. Kommunikasjonen og fortroligheten framstilles som det beste i lesbiske forhold. Evnen til å oppfatte den andre slik en oppfatter seg selv, viste seg å være stor i undersøkelsen.

Konflikter

Intervjuene viste at lesbiske parforhold var langt fra konfliktfrie. Det er mange omstendigheter som gir opphav til konflikter. Den mest vanlige konflikten er hvordan man skal forholde seg til den generelle usynliggjøringen av lesbiske forhold.

Denne konflikten kan oppstå i forhold til familie, omgangsvener, arbeidskolleger og i alle sammenhenger der den sosiale kontekst er implisitt heteroseksuell. Dilemmaet de fleste står overfor i slike sammenhenger er at relasjonen er enten usynlig eller sterkt fokusert (selvlysende), og begge deler kan være like ubehagelig. Hvordan konfliktene takles avhenger blant annet av hvor klare rammene for forholdet er. Enkelte forhold er uklart definert også partene imellom. «Vi er på en måte sammen, men på en annen måte så . . . » I slike tilfeller vil andres usynliggjøring stille spør-

målstegn ved selve definisjonen av forholdet. Hvilke definisjoner av forholdet er det som gjelder?

I hvilken grad man ønsker åpenhet omkring forholdet, skaper også konflikter. Dette avhenger bl.a. av hvor langt begge er kommet i sin aksepteringsprosess. Dersom det er stor grad av ulikhet i hvordan man definerer seg selv, kan det være vanskelig å ha en felles holdning til den generelle usynliggjøringen. Ulikheter i hvordan man definerer seg selv kan også komme i konflikt med den hovedregelen for forholdet som er likeverd og gjensidighet. Dette kan bli opphav til konflikter mellom partene.

To hovedmodeller for lesbiske kjærlighetsforhold

Reglene for lesbiske kjærlighetsforhold kan sammenfattes i to hovedmodeller for nære forhold. Ekteskapsmodellen er den normgivende modellen for hvilke regler som skal styre kjærlighetsforhold mellom to mennesker, og vennskapsmodellen er den normgivende modellen for hvilke regler som gjelder i nære relasjoner mellom to kvinner. Disse to modellene kan sammenfattes i en ny modell som representerer en syntese. Denne nye modellen har jeg kalt ekte(venn)skap.

Hva innebærer ekte(venn)skap for kvinner?

Intervju-undersøkelsen kan sammenfattes i denne modellen for ekte(venn)skap. Karakteristisk for kvinnene er at de har tillatt seg flere typer erfaringer. De har brutt med barrierer som oppleves som tabubelagte og angstprovoserende. De har tatt oppgjør med hva som forventes av dem som kvinner i vårt samfunn, og har måttet finne fram til hva de ønsker selv. De kan ikke lene seg til modeller som er fastlagt på forhånd,

men må stole på egne erfaringer. Støtte for valgene må de først og fremst hente fra venner, og som regel er disse kvinner. Det sosiale nettverket får en relativt større betydning som identitetsbekreftelse enn familie og slektsbånd.

Kvinner som lever i ekte(venn)skap er selvstendige på den måten at valgene de tar krever en viss selvstendighet, og de forholdene de lever i fremmer selvstendighet. De er selvstendige på den måten at de må ta ansvar for seg og sitt liv. Det særegne ved lesbiske kjærlighetsforhold er at det er to relasjonsorienterte parter, og at de kan møte hverandre gjennom det. Muligheten for et subjekt/subjekt forhold er til stede både på grunn av sosialiseringen og på grunn av selvstendigheten. Faren for å stivne i foreskrevne roller om hva som er mannlig og hva som er kvinnelig, er mindre. I maktrelasjoner er det større muligheter for at partene blir objekter for hverandre. Et lesbisk kjærlighetsforhold er i utgangspunktet ikke en maktrelasjon, slik forholdet mellom mann og kvinne eller forholdet mellom mor og barn er. Derfor er det lettere å forholde seg til hverandre som to hovedpersoner, eller som to subjekter. Partene kan dyrke hverandres egenart framfor å se den som en trussel. På denne måten kan kjærlighetsforhold mellom kvinner være en utviklingsmulighet.

Anbjørg Ohnstad
psykolog

Rådgivningstjenesten for homofile
og lesbiske
Oslo Helseråd

Litteratur

- Bem, S.L. (1972) *Psychology looks at sex roles: Where has all the androgynous people gone.* Paper presented at U.C.L.A symposium of Women, May 1972.
- Benterud, T. (1985) *Psykososiale og fysiske maktrelasjoner i ekteskapet.* En intensivstudie over forholdet mellom «normalekteskap» og konemishandling. Hovedoppgave i sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Brooks, V. (1981) *Minority stress of lesbian women.* Lexington (Mass.), Lexington Books.
- Burch, B. (1982) «Psychological merge in lesbian couples. A joint of ego psychological and system approach». *Family Therapy*, 9, (3), 201–208.
- Cassel, J. A. (1977) *A group called women. Sisterhood and symbolism in the feminist movement.* New York, David McKay.
- Chodorow, N. (1978) *The reproduction of mothering. Psychoanalysis and social gender.* San Francisco, University of California Press.
- Haavind, H. (1982) «Makt og kjærlighet i ekteskapet». Haukaa, R., M. Hoel og H. Haavind (red.): *Kvinneforskning. Bidrag til samfunns-teori*, Oslo, Universitetsforlaget.
- Krestan, J. A. og C. Bepko (1980) «The problem of fusion in lesbian relationship». *Family Process*, 19.
- Lindenbaum, J. P. (1985) «The shattering of illusion: The problem of competition in lesbian relationships». *Feminist Studies*, 11 (1).
- Ohnstad, A. (1984) *Ekte(venn)skap. En studie av relasjoner mellom lesbiske samboere.* Hovedoppgave i psykologi, Universitetet i Oslo.
- Peplau, L.A. m.fl. (1978) «Loving women: Attachment and autonomy in lesbian relationship». *Journal of Social Issues*, 34 (3), 7.

Endringer i reproduksjonsbevisstheten

Nyere prevensjonsmidler som piller og spiral er adskilt fra aktiv seksualitet og kontrolleres av kvinner. For flere og flere kvinner blir det et aktivt valg å få barn. Dette fører til endringer i bevisstheten om barnevalg og barneomsorg hos både kvinner og menn. Kitty Strand tar opp hva disse endringene består i, og skisserer mulige utviklingsretninger for vår nye reproduksjonsbevissthet.

Med p-piller og spiral har kvinner for første gang i historien fått *egne* prevensjonsmidler som brukes *uavhengig av det enkelte samleie*. Midlene er relativt sikre og de er i omfattende bruk. En undersøkelse av norske kvinners fruktbarhet fra 1977 viste at under 10% av kvinnene som levde i parforhold, risikerte å få barn uten å ønske det (Noack og Østby, 1981). Fruktbarheten går ned. Ikke slik å forstå at færre kvinner får barn, men den enkelte kvinne bruker prevensjon for å redusere sitt barnetall. Prevensjon er et redskap i kvinnes hender. Bruken av det endrer vår bevissthet og sosiale praksis.

Som lege på Mødrehygienekontoret i Oslo har jeg i flere år drevet veiledningsarbeid for klienter som overveier prevensjon, abort og sterilisering. Gjennom dette arbeidet har jeg de siste årene kunnet registrere at det er i ferd med å skje omfattende endringer i det som kan kalles de to kjønns reproduksjonsbevissthet. Klientene

forteller andre historier og legger fram en annen type overveielser enn for noen år tilbake. De blir som stemmer i et kor som ikke bare forteller individuelle historier, men som avspeiler allmennkulturelle bevissthetsforandringer.

Frykten for å bli gravid

Min egen generasjon — kvinner over 35 år — er vel den siste generasjon av kvinner som ikke hadde p-piller og spiraler som alment tilgjengelige ved starten av prevensjonskarrieren. Angsten for uønskede graviditeter satt som en solid ryggmargsrefleks hos de fleste av oss. Vår reproduksjonsbevissthet var preget av vissheten om at samleie kunne bli barn. Den kulturelle rammen var fremdeles at graviditet var en katastrofe om vi ikke var voksne og gifte. Vi delte denne angsten, den var kollektiv. Våre mer eller mindre tilgjengelige prevensjonsmidler — kondom, avbrutt samleie og

i noen grad pessar — var håndfaste påminninger om at hvert samleie var en potensiell graviditet om vi ikke sørget for beskyttelse.

Prevensjon som natur

Etter hvert som de samleie-uavhengige prevensjonsmidlene er blitt alle-kvinne-eie, er det oppstått elementer av en annen bevissthet: Prevensjon er noe som bare er der — en annen natur. Om kvinnen lever i et forhold eller ikke, om hun har regelmessige samleier eller kanskje bare ett i måneden, det spiller ingen rolle. Hun er preventert. (At dette også har andre følger, særlig for de unge i retning av press til samleier, er en annen skål, som ikke vedrører vårt tema.) Spiralen sitter der. Pillene tas som vitamintabletter. Begge deler er atskilt fra vår aktive seksualitet. Det er ikke lenger bare menn som ikke blir gravide gjennom samleie. Når prevensjon er det naturlige, må forbindelsen mellom samleiet og graviditeten skapes ved en ansvarlig sosial handling.

Fra angsten for å bli gravid til angsten for ikke å kunne bli det

En 24-årig kvinne sa: «Du snakker om redselen for å bli gravid. Jeg tenker mer på om disse pillene gjør at jeg ikke kan bli gravid når jeg en gang vil.» Lenge før barneønsket skal realiseres, murrer altså en liten tanke om at det kanskje ikke blir så lett når den tid kommer. Denne underliggende angsten opplever jeg som ny. Den ser ut til å bli kollektiv, og den skaper en underliggende ambivalens til prevensjonen. Den kommer offentlig til uttrykk ved fokusering i massedia på infertilitet. Vi hører om infeksjoner og prevensjonskomplikasjoner og

om forskjellige former for behandling av infertilitet.

Mange kvinner vil likevel oppleve det som «umulig» å gå over til de samleie-avhengige prevensjonsmetodene, slik som pessar og kondom. Det er ikke bare fordi de oppfattes som mer plundrete og strevsomme. Men de innebærer at tanken «vil jeg bli gravid eller ikke» blir knyttet til hvert samleie. For mange pille- og spiralbrukere blir dette en helt ny og uvant måte å forholde seg til såvel prevensjonen som samleiet på.

Det rasjonelle og vanskelige valg

Med den nye prevensjonsteknologien kan et ønske om å få barn bare bli realisert om en aktivt avbryter en kontinuerlig prevensjon. Kvinnen må få dratt ut spiralen eller seponere p-pillen. Nettopp fordi kvinner er så godt preventert, betyr det at valget må begrunnes for dem selv og omgivelsene. Nå behøver ikke dette være særlig vanskelig. Fremdeles finnes det faste kulturelle rammer som fremmer trygge barnevalg. Men det aktive valget blir flere og flere kvinners situasjon. Det er mulig å få abort om prevensjonen svikter. Abort kan også brukes når ambivalensen blir overveldende etter at et i og for seg ønsket svangerskap er et faktum.

Bruk eller ikke bruk av prevensjon er for de fleste blitt en markering av hva man velger akkurat nå — ikke barn eller barn. Prevensjonen gjør valget tilsynelatende rasjonelt, mens vanskelig blir valget av en rekke forhold i moderne kvinners livsløp. Nå fortsetter de fleste å jobbe, helt eller delvis gjennom barnefødsle. Dobbelarbeidende i husholdningen avlastes ikke uten videre, hverken av samfunnet eller ektemannen. Etter hvert er det blitt en del av den kollektive bevissthet at kvinner kan regne med en viss sannsynlighet for å bli

skilt. De kan til og med komme til å ønske det selv. Det er mulig, men sosialt og økonomisk ikke særlig fristende å være en lavtlønnet ene-forsørger. Ønsket om å få barn blir et alvorlig valg med langsiktige konsekvenser. Og jo lenger hun venter, jo vanskeligere blir det. Det er neppe forbausende at jeg har langt flere veiledningssamtaler om «er det klokt å bli gravid» nå, enn bare for få år siden.

Den sosiale far

Ansvar og alvoret i barneomsorgen er også blitt et tema i steriliseringsveiledning for menn. En ville steriliseres i ung alder, men bare hvis han kunne få frosset ned sin egen sæd. «Jeg kan jo komme i et forhold når jeg blir voksen der vi begge ønsker barn, men nå vet jeg at det ikke går, og jeg må jo ta ansvar for ikke å få barn nå». En annen sa helt klart at to barn var nok. Selv om det skulle bli skilsmisse, ville han jo fremdeles være disse barnas far. Det la han så mye i av både følelser, tanker og arbeid at han ikke kunne tenke seg flere.

Selv om disse to mennene avgrenser sin involvering i barn, er det likevel et uttrykk for at flere og flere menn opplever seg som ansvarlige også i omsorgen for barn. At menn på denne måten tar barnevalget med som et hensyn i utformingen av sitt eget livsløp, er tegn på et spirende kulturelt skifte også i menns reproduksjonsbevissthet.

Er det bare hun som skal bestemme?

Når menn utvider sitt omsorgsansvar, blir deres avhengighet av kvinners valg satt på spissen. Dersom mannen ikke selv tar ansvar for prevensjonen, kan han føle seg som et offer for hennes beslutninger. Det kommer også rasende menn til veiledning: «Hun vil ikke ta abort, men er det rimelig at

bare hun skal bestemme. Jeg blir jo far mot min egen vilje.» Og med far menes nettopp det aktive farskap, ikke bare økonomiske forpliktelser. Menn må altså tenke på prevensjon for sin egen del, om de ikke skal komme i «uløkka», og bli omsorgspersoner mot sin vilje eller sine evner. Det er en sursøt opplevelse å se menn streve med sine uønskede svangerskap — det har vært utallige kvinners skjebne opp gjennom historien. Men det er liten grunn til å være hevnjerrig. Veilederen står overfor oppgaven med å forsvare kvinnes rett til å velge å fortsette svangerskapet, selv om han ikke vil.

Vil hun gi meg barn?

Når det er kvinnene som regulerer reproduksjonen med sin prevensjon, fremkaller det også en annen form for avhengighet og sårbarhet hos menn. «Enn om hun ikke vil ha barn med meg?»

Denne stemmen hører jeg særlig i nye forhold der hun har barn fra før, og han ikke. Å akseptere og respektere en kvinnes valg i et parforhold der bakgrunnsituasjonen er så ulik, kan sette hele forholdet på prøve.

Paradigmeskifte?

Det er enkelt å peke på at kvinner i industrialiserte land får færre barn enn kvinner i tidligere generasjoner. Endringen er ikke først og fremst en endring i barnetall, men en endring i hva det er å få og ha barn. Barnevalg og barneomsorg er blitt noe helt nytt, både for menn og kvinner, og ikke minst i forholdet mellom menn og kvinner. Når han og hun i et par skal forhandle seg frem til barn i tillitsforhold, er begges forhandlingsposisjoner endret. Konsekvensene av disse endrede forhandlingsposisjonene kan vi knapt nok overskue. Vil den

gjensidige tillit i forholdet mellom kvinner og menn bli styrket som følge av de nye forhandlingsposisjonene, eller vil forbindelsen mellom kvinner og menn bli sveket? Hva kommer disse endringene til å bety for kvinnekampen?

Vi står overfor det andre store historiske vendepunktet i menneskehetens reproduktive historie, skriver jordmor og filosof Mary O'Brien i boka *Politics of reproduction*. Men hva er så det første vendepunktet?

Farsrett og kontroll med kvinner

Det første vendepunktet i reproduksjonshistorien kom i den fasen da menneskene skjønnte at det var samleie som førte til svangerskap. Barnet var altså en følge av mannens og kvinnens forening, og ikke et resultat av bønnehøring fra gudene, måne-faser eller årstider. Dermed oppstår idéen om fysiologisk farskap, og med dette bevisstheten om en rekke motsetningsforhold som krever sosiale løsninger. Først og fremst, hvordan skal det fastslås hvem som er faren?

I de fleste tilfelle vet jo både kvinnen og mannen hvem som er far til det blivende barnet. Det er derfor mulig å tenke seg at frie, likestilte kvinner og menn i gjensidig tillit aksepterte at de hadde barn sammen. Følgelig inngikk de avtaler om felles omsorg for felles barn.

Imidlertid vet alle at løsningen på farskapsproblemet ikke akkurat ble frie, likestilte kjønn. Akkurat hvilke faktorer som var bestemmende for utfallet, vet vi vel ikke ordentlig, men vi vet hvordan det gikk: Kvinnene kom under solid kontroll. For å sikre seg retten til barnet, måtte mennene seg imellom avtale eksklusiv rett til barneproduzenten/kvinnen. De fleste kulturer utvikler et system med monogami for kvinner og en livslang sosial kontroll utøvd av familiens menn: far, brødre og ekte-menn. Denne retten til kontroll gjenspeiles

i lovverk, religion og filosofi, og den får mange kulturelle uttrykksformer. Uttrykksformene har vært så omfattende og så forankret i kulturen at det nærmest er blitt oppfattet som natur at menn er overordnet kvinner, og at kvinner er underdannede med barnefødsler som sin viktigste oppgave.

Det andre motsetningsforholdet er at bare kvinnen kan gjøre det reproduktive arbeidet, og at menn derfor er sårbare i forhold til kvinners vilje til å bære frem deres barn. Denne sårbarheten rammer ikke bare den enkelte mann. Samfunnet som helhet er avhengig av barn for å bestå, og samfunnets styrende organer vil gjerne være med på å bestemme hvilke barn som blir født. Den familiære kontrollen med kvinnen er ikke tilstrekkelig for en slik målsetting, i alle fall ikke når samfunnets styrende organer ikke er bygget på familietilknytning. Derfor kan f.eks. barnebegrensning betraktes som en synd i vår egen verdensdel, og samtidig påtvinges som en moralsk dyd i de såkalt overbefolkede land. Det har vært strid om retten til ekteskap for fattige grupper eller for undertrykte nasjoner. Likeledes har det vært strid om hvem som skal ha kontrollen over abort og prevensjon. Disse kampene har mobilisert både kvinner og menn til politisk innsats. Selv om slike temaer ofte er blitt betraktet som noe perifere i politikken, og selv om standpunktene har gått på tvers av tradisjonelle politiske skillelinjer, har det mobilisert menneskenes følelser og stått sentralt i den moralske debatt.

Den nye kampen om kontroll over reproduksjonen

Prevensjonsmidlene ble en ny utvei i bearbeidelsen av gamle motsetninger. Når

kvinnene ved egen hjelp og med egen rett er i ferd med å avgjøre hvorvidt de ønsker svangerskap eller ikke, er de også i ferd med å skape en ny situasjon. Ifølge Mary O'Brien er det et historisk vendepunkt at vi nå befinner oss i «the age of contraception».

Det finnes ulike måter å løse de nye motsetningene på. Situasjonen er ennå åpen, men det går an å peke på noen tendenser.

Den nye reproduksjonsbevisstheten kan utvikles til en modell for kulturell praksis, der kvinner og menn inngår frie avtaler om å ha barn sammen. Avtalene inngås med respekt for kvinners valg og forutsetter menns delaktighet i den daglige omsorgen for barna.

Men det finnes også andre muligheter. Det kan tenkes at avhengigheten i parforholdet med barn ikke gjøres gjensidig, men i stedet løses opp og gir større atskillelse mellom kjønnene. Det kan gi en utvikling der kvinner i større grad får barn alene med mannen som fraværende både økonomisk og omsorgsmessig. De tendensene vi ser i retning av en slik utvikling, kan innebære at vi får et samfunn med en kvinnelig underklasse med barn, og en mannlig overklasse uten barn.

Det kan også tenkes en samfunnsutvikling der kvinners rettigheter til prevensjon, abort og sterilisering innskrenkes eller

trekkes tilbake. Antakelig vil slike restriksjoner vanskelig la seg gjennomføre i industrialiserte land. De ville vekke betydelig motstand og komme i strid nettopp med det nye synet på hva det betyr å velge å få barn. Men det er et speilbilde av de samme kontrollformene vi ser i utviklingsland når prevensjon, abort og sterilisering blir påtvunget kvinnene istedenfor elementære goder for å overleve.

I de industrialiserte land kan en snarere tenke seg utvikling av en teknologi som gjør kvinnes reproduksjonsarbeid overflødig. Det som er sikkert, er at det blir strid om veien å gå. Dette vil avspeiles både i vår bevissthet og i vår felles kulturelle praksis. Og det vil være viktige paralleller mellom det som foregår i det enkelte individ, mellom det enkelte par, og i samfunnet i stort.

Kitty Strand
lege

Mødrehygienekontoret
Oslo Helseråd

Litteratur

- O'Brien, Mary. *The politics of reproduction*. London: Routledge and Kegan Paul, 1983.
Noack, Turid og Østby, Lars. *Fruktbarhet blant norske kvinner*. SØS 49, Statistisk sentralbyrå, Oslo 1981.

3288 ***kvinner sitter i*** ***kommunestyrene!***

Et imponerende tall?

Ikke når man vet at kommunevalget 1983 også gjorde **10513** menn til kommunestyremedlemmer. Med andre ord: Bare hver fjerde representant er kvinne, enda kvinner utgjør halvparten av befolkningen.

Hvorfor er det fortsatt slik? Svarene finner du i

Ottar Hellevik og Torild Skard:

NORSKE KOMMUNESTYRER - PLASS FOR KVINNER?

Forfatterne ser på hva slags arbeidsbetingelser kommunestyrrerrepresentanter har, og hva som egentlig skjer når partiene nominerer, og når velgerne retter på valglistene. Arbeider du for politisk likestilling, gir denne boka konkrete råd om hvor kreftene bør settes inn!

I serien **Kvinnens levkår og livsløp** kr 180,-

AJOUR
MED
UNIVERSITETS
FORLAGET

Tankeretninger i dansk kvinnepsykologi

Norske kvinneforskere har nå en fin anledning til å få et innblikk i forskjellige tankeretninger i dansk kvinnepsykologi. Tidsskriftet *Psyke & Logos* har laget et temanummer (nr. 1/85) med ni bidragsytere. Tidsskriftet presenteres her av Tone Ødegård.

Danske psykologer har hentet inspirasjon til progressive og kritiske tanker fra mellom-Europa, særlig fra tysk og fransk psykologi. Dette preger også kvinnepsykologien. Kanskje vil noen norske lesere synes at artiklene er vanskelig tilgjengelige. Det er likevel bryet verdt å lese dem. Men vi hadde vært godt hjulpet med en introduksjon som plasserte artiklene i forhold til hverandre og sammenlignet deres teoretiske tradisjon og metode.

To teoretiske hovedretninger er representert. Den ene er materialistisk psykologi, nærmere bestemt virksomhetsteorien. Fire av artiklene har dette utgangspunktet. De øvrige fem er preget av psykoanalytisk teori, særlig fransk tradisjon. Her er forfattere som Jacques Lacan og Luce Irigaray inspirasjonskilde for flere av artiklene.

Kvinnesosialisering — gjennomgående tema

32

De fleste artiklene har kvinnesosialisering som tema. De diskuterer hva kvinner er i

psykisk forand og hva slags sosiale prosesser som gjør dem slik. De forfatterne som har et materialistisk utgangspunkt, er opptatt av samfunnsstrukturer og de relasjoner som kvinnen trekkes inn i og må forholde seg til. Forfatterne prøver å vise sammenhengen mellom samfunnsstrukturer slik de kommer til uttrykk i mellommenneskelige relasjoner og de atferdsmessige, kognitive og emosjonelle strukturer som kvinner kan utvikle.

De forfatterne som har et psykoanalytisk utgangspunkt, analyserer den tidlige kjønnsidentifikasjon i familien, der psykoeksuelle konflikter står sentralt. Derfor blir det bare pikebarnets relasjoner til sine foreldre som diskuteres. Forholdet mellom mor og datter i barndommen blir sentralt.

Men også de psykoanalytiske artiklene har interessante historiske analyser av kulturens kvinnelighetsbilder. Da trekkes både filosofi, litteratur og lovgivning frem. Mannskulturens dualistiske verdensanskuelse diskuteres. Flere forfattere er opptatt av kvinnelighetens plass i denne dualismen. Er kvinneligheten knyttet til dualismens positive eller negative side, eller er

det kvinnelige nettopp kjennetegnet ved et både—og?

Metode

De fleste artiklene er teoretiske resonnementer. Bare tre av ni bygger på empiri. Kildematerialet spenner imidlertid vidt. Våre danske kolleger er spesielt dyktige til å bruke kilder fra filosofi og litteratur. De materialistiske psykologene støtter seg, som rimelig kan være, til andre samfunnsvitenskapelige fag.

De tre artiklene som er basert på empirisk materiale, har alle brukt kvalitative metoder.

Den vest-tyske psykologen Frigga Haug presenterer en spesiell erkjennelsesmetode. Sammen med andre arbeider hun i en gruppe der deltakerne både er forskere og forskningsobjekt. Beskrivelsen gir inntrykk av en svært komplisert fremgangsmåte, men spennende og original.

I samlingens siste artikkel forsøker Birthe Knizek å introdusere den spesielle metode som hun mener fransk kvinneforskning er preget av. Artikkelen heter betegnende nok «Den franske façon». Metoden kalles symptomanalyse, og dette henspiller på at leseren forsøker å «avkle» teksten ved å se gjennom forfatterens sekundære bearbeiding av stoffet, for på denne måten å komme nærmere en forståelse av kvinnelighet.

Kvinnen, kvinner, kvinnelighet

I en artikkel med tittelen «Kvinden, kvinder, kvindelighed» presenterer Lise Busk-Jensen en historisk analyse av disse begrepene innhold. Hun starter med dansk

teologis verste autoritet fra slutten av 1800-tallet, H. L. Martensen. Han berømmer kvinnen for hennes sjelelige kvaliteter, men understreker samtidig hennes absolutte underordning i forhold til mannen. Fra sin gang innom Jean Jacques Rousseau og Otto Weininger, samt populærvitenskapelige legebøker fra 1890-årene, finner Lise Busk-Jensen de samme hovedtendensene: Kvinnen er biologi, følelse og primitiv sjel, mannen er sivilisasjon, rasjonalitet og skapende ånd. Opp mot denne forestillingsverden sto filosofer som Friedrich Engels, August Bebel og John Stuart Mill. De hevdet alle at kjønnes ulike livsvilkår er grunnen til deres forskjellighet. Med like vilkår ville forskjellene forsvinne. I artikkelen blir disse teoriene fremstilt svært forenklet, men forfatterens poeng er at alle tre har en tendens til å underkjenne betydningen av kjønn. Sigmund Freud blir den som får æren for å normalisere mangfoldet i kjønnsbegrepet. Det fremheves at hans bidrag besto i å dele kvinnelighetsbegrepet opp i tre nivåer: biologisk, psykologisk og sosiologisk. Dermed er muligheten til å se kvinnelighet som et reelt eksisterende kulturprodukt til stede. Denne anmelder synes nok at Freud samtidig skapte nye myter om kvinnelighet fordi hans psykiske kjennetegn er analogier fra anatomi og biologi. Men det er kanskje en annen sak?

Lise Busk-Jensen beveger seg videre til teoretikere som Simone de Beauvoir og Betty Friedan. Hun mener at disse på hver sin måte underkjenner det positive ved kvinnekjønn. Med Kate Millets flengende kritikk av mannssamfunnet stilles det sentrale spørsmål: Hva vil vi egentlig ha, hvordan vil vi egentlig være? Forfatteren mener at Ulrike Prokop evner å svare når hun beskriver de positive potensialer kvinner har fra sin livssammenheng. Dermed gir hun kvinnebevegelsen og kvinneforskningen et nytt grunnlag.

Artikkelen er delt i tre etter tittelen — kvinnen, kvinner og kvinnelighet. For meg virker det litt tilfeldig hva som diskuteres etter hvert begrep. Poenget synes imidlertid å være at begrepet «kvinnen» betegner noe homogent og derfor noe som ikke eksisterer. Begrepet avvises som ubrukelig. «Kvinner» er betegnelsen på en biologisk kjønnskategori som utover den biologiske homogenitet viser til heterogenitet. «Kvinnelighet» er et kulturprodukt som det er fruktbart å diskutere utviklingen av. Kvinneforskningen står med utgangspunkt i begrepene kvinner og kvinnelighet overfor to store undersøkelsesområder: Det ene er forskning om variasjoner og mangfold i virkelige kvinners liv og det andre er forskning om ideologiske kvinnelighetsbilder. Artikkelen kunne vært bedre redigert, men den er lærerik og gir et visst historisk grunnlag for de andre artiklene.

Materialistisk psykologi, forsøk på helhetsanalyse

I artikkelen «Skam og selvmordsforsøk hos en pubertetspige» anvender Libby Arcel Tata materialistisk psykologi både til teoretisk begrepsanalyse og til analyse av et konkret kvinneliv. Hun kombinerer det som Busk-Jensen kaller kvinneforskningens to undersøkelsesområder, kvinners liv og ideologiske kvinnelighetsbilder. Først analyseres begrepet skam i forhold til begrepet skyld. Skyld er forsvar mot skam. Samfunnet induserer skam hos kvinner, og dette fungerer som kontroll- og undertrykkelsesredskap. Ved å bruke den greske kultur som eksempel, viser forfatteren hvordan et samfunn i endring kan indusere ulike og til dels motstridende fenomener som skammelige. Dette får konsekvenser for mellommenneskelige relasjoner og for individets utvikling. Dette illustreres jenn-

om analysen av den 16-årige Marias selvmordsforsøk. Libby Arcel Tata fremhever at skam er den mest sentrale følelsen i depresjon, og hun dokumenterer hvordan denne følelsen induseres i kontrollens og undertrykkingens tjeneste. Analysen er fyldestgjørende, og artikkelen er meget velskrevet og velredigert.

Frigga Haug er altså representert med en metodeartikkel, men med en meget spesiell sådan. «Memory-work» er en videreutvikling av kvinnebevegelsens bevisstgjøringsgrupper til en vitenskapelig metode. Målsettingen er å undersøke hvordan individer konstruerer sin identitet, eller rettere sagt hvordan individer deltar i sin egen sosialisering. Gruppens medlemmer, som altså både er forskere og deltakere, arbeider med hver enkelts subjektive historie om sitt liv. Derved finner de mange individuelle måter å forholde seg til strukturelle sosiale betingelser på. De finner mange utforminger av konflikter, ønsker og behov. Arbeidet med livshistoriene gir innblikk i kvinners mulighetsområder, innenfor en gitt kultur, en spesiell klasse, en alderskohort osv. Den enkeltes personlighet og identitet blir forstått som utviklet gjennom aktiv tolkning, bearbeiding og praktisk virksomhet. Forfatteren legger ikke skjul på at metoden er svært komplisert. Det kreves både tålmodighet, fantasi og grundighet for å overkomme de mange vanskelighetene. På denne måten blir selve metoden utviklet i løpet av forskningsprosessen. I artikkelen gjør Frigga Haug sin egen forskningsmetode til forskningsobjekt. Derved blir artikkelen mer enn en metodeartikkel i tradisjonell forstand. Den gir en analyse av samspillet mellom teori og metode, mellom prosess og resultater.

Lone Karpatschof har laget en intensiv studie av syv mishandlede kvinner. Innledningsvis gjennomgår hun lovgivning og ideologisk utvikling i Danmark de siste tre

hundre år, frem til 1970-tallet da kvinnebevegelsen avslørte den privatiserte vold mot kvinner. I tråd med virksomhetsteorien analyserer hun fenomenet på tre nivåer:

- *Familiesosiologisk.* «Voldsfamilien» preges ofte av semistabilitet. Spenning bygges opp, vold utløses og gjennom forsoning forenes familien igjen. Dette er de tre typiske faser i en syklus.
- *Familiopsykologisk.* Par-relasjonen er karakterisert ved en voldelig symbiose.
- *Personlighetspsykologisk.* De kvinnelige ofre er relativt og funksjonelt sterke, men har et ideologisk betinget behov for underordning. Voldsmennene er funksjonelt svake på ett eller flere sentrale områder og har et ideologisk betinget behov for dominans og kontroll.

Lone Karpatschof påstår ikke at denne analysen er gyldig for alle voldsfamilier. For mange kan praktiske og økonomiske barrierer for at kvinnene kan klare seg alene, være nok til at de forblir i voldelige forhold. Etter hvert utvikler også mange kvinnelige ofre et generalisert hjelpeløshetsyndrom. Dette gjør dem ute av stand til å forestille seg en tilværelse uten mannen. Dessuten mener forfatteren at hun behandler forhold preget av kronisk vold, og skiller dette fra det hun kaller husspetakkel i ustabile familier hvor begge parter er funksjonelt svake. En slik oppdeling kan være misledende. Etter min erfaring er en stor del av de kvinnelige voldsofrene ikke lenger funksjonelt sterke, fordi rusmisbruk har vært en del av deres tilpasning til vold og overgrep. Men alt i alt er Lone Karpatschofs artikkel meget god og lærerik.

«Kvinders personlighetsstrategier overfor mandlig dominans» er skrevet av Eva Ethelberg. Hun har undersøkt hvordan noen sentrale personlighetsteorier er egnet

til å beskrive utviklingen av kvinners personlighet. Tre av teoriene er velkjente og etablerte, den psykoanalytiske, sosial læringsteori og Lawrence Kohlbergs kognitive teori. De tre øvrige er nyere kvinnepsykologi, to av dem innenfor den psykoanalytiske tradisjon og en innen den materialistiske.

Selv om disse teoretiske retningene er svært forskjellige, finner Eva Ethelberg at de alle har mangelfulle begreper for koplingen mellom individ og samfunn. Forfatteren viser hvordan dette avskjærer teoriene fra å behandle hvordan kvinneundertrykking får personlighetsmessig betydning. En teori om utviklingen av kvinnelig personlighet må analysere hvordan kvinneundertrykkingen på samfunnsnivå blir formidlet i mellommenneskelige relasjoner som pikers og kvinners personlige opplevelse av mannlig dominans. Med støtte i kognitiv personlighetsteori, antar Eva Ethelberg at piker i aldersperioden mellom fem og åtte møter mannlig dominans på en motsigelsesfylt måte. De må bearbeide erfaringene om at kvinner er det underordnede kjønn i forhold til utviklingen av egen selv-verdsfølelse. Prinsipielt finnes det tre forskjellige løsninger på denne motsigelse, og løsningene tilsvarer valg av tre personlighetsstrategier.

- Piken eller kvinnen kan basere seg på en realitetsoppfatning som benekter mannlig dominans, for på denne måten å heve egen selvverdsfølelse. Personlighetsstrategien blir en form for tilpasning som oftest betraktes som «normal» kvinnelighet.
- Piken eller kvinnen kan basere seg på en realitetsoppfatning om at kvinner har de underordnede posisjoner, med en tilsvarende lav selvverdsfølelse som resultat. Personlighetsstrategien blir overtilpasset, med sterke disposisjoner for psykisk dysfunksjon.

- Piken eller kvinnen kan basere seg på en realitetsoppfatning som erkjenner mannlig dominans, men kan være i opprør for å hindre en tilsvarende lav selvverdsfølelse. Personlighetsstrategien vil bli en protesterende tilpasning som motsetter seg underordning.

Den personlighetsstrategi som piken utformer i aldersperioden mellom fem og åtte

år kan bli bekreftet eller forandret gjennom bearbeiding av motsigelser senere i livet. Eva Ethelberg analyserer altså pikers og kvinners aktive personlighetsmessige integrasjon av en virkelighet med mannlig dominans på en måte som er basert på virksomhetsteoriens personlighetsmodell. Artikkelen er spennende og utfordrende, også fordi hun er i opposisjon til flere av de andre artikkelforfatterne.

Forsideillustrasjon til «Psyke & Logos», nr. 1/85.

Tema: Kvindepsykologi.

Mot dualisme og fallossentrisk tenkning

De øvrige artiklene behandler på forskjellig måte hvordan virkeligheten blir splittet eller dikotomisert på et kjønnsmessig grunnlag. Forfatterne utvikler forståelser som overskrider slik dikotomisering.

Tittelen «Om den følsomme fornuft og den fornuftige følsomhed» uttrykker kjernen i Jette Fogs artikkel. Hun diskuterer ulike former for viten: Den såkalte rasjonelle viten, der man vet hva man vet, men ikke alltid har eget erfaringsgrunnlag for denne viten. Den såkalte intuitive viten, som er vanskeligere å gjøre rede for selv om den er basert på egne erfaringer, og som i vår kultur ofte blir ansett som mindreverdige. Som eksempel på en situasjon der grensen mellom intuitiv og rasjonell viten må overskrides, bruker hun psykoterapi. Grunnlaget for psykoterapeutens viten er evne til innlevelse og identifikasjon. Man må basere seg på slik viten, uten å ha klare begreper for det man vet. Jette Fog fremhever at intellektuell, rasjonell viten og intuitiv viten ikke kan reduseres til hverandre. Det er ulike former for viten som må kombineres. Siden identifikasjon er så viktig i psykoterapi, stiller hun spørsmål ved den mannlige terapeuts evne til å forstå visse sider ved sin kvinnelige klient, og likeledes ved den kvinnelige terapeuts evne til å forstå sin mannlige klient. Artikkelen er rik på gode poenger, men noe utflytende og uryddig. En del poenger blir gjentatt unødige mange ganger.

Jette Sandals artikkel «Under-livet i viden-skaben» er både en analyse av historisk utviklede bevissthetsformer og en diskusjon av hvordan sosialiseringen til asymmetri mellom kjønnene foregår. Forfatteren bruker Francis Bacon som den fremste representant for en rasjonalistisk, naturvitenskapelig filosofi og metode. Denne

har undertvingelse av naturen som uttalt mål. Denne form for vitenskap krever isolering av og avstand til forskningsobjektet. Slik avstand er kjennetegnet ved objektivitet, en forutsetning for all sann kunnskap. Denne tankegang er mannens, og står i motsetning til kvinnens. For å oppnå slik rasjonalitet i egen tankegang, vil mannen overføre alt det han oppfatter som irrasjonalitet i seg selv til kvinnen. Derved konstruerer han en kjønnsdikotomi i tenkningen, slik at maskulinitet blir lik rasjonalitet og femininitet blir lik irrasjonalitet.

Jette Sandahl lar en revisjon av psykoanalytisk teori beskrive guttens sosialisering til denne tankegangen. Når gutten skifter identifiseringsmodell fra moren til den ikke tilstedeværende faren, medfører det at han vet mer om hva han ikke skal være enn hva han skal være. Guttens individivering skjer ved at han lager avstand til det han oppfatter som kvinnelig, og gjør seg til ikke-kvinne. Dette innebærer både projisering av uakseptable sider ved seg selv til kvinner, og motstand mot å erkjenne de rasjonelle sider ved kvinner.

Opp mot dette bildet, blir pikens kjønnsidentifisering den rene idyll: Hun har en sikker og kontinuerlig modell i moren. Derfor kreves det ikke av henne individivering gjennom avstandstagnung og dikotomisering. Men denne idyllen er jo bare reell om en aksepterer den psykoanalytiske forutsetning, nemlig at relasjonen mellom mor og barn er helt sentral og grunnleggende for all personlighetsutvikling. Jette Sandahls resonnement står altså i kontrast til f.eks. Eva Ethelbergs. Sistnevnte legger vekt på at pikens grunnleggende personlighetsstrategi blir utformet nettopp når hun oppdager at verden ikke bare består av henne og moren.

Jette Sandahls artikkel har en fascinerende halvpoetisk form, og inneholder i og for seg mye stoff til ettertanke.

Også Judy Gammelgaard behandler dualismen i synet på kvinnelig og mannlig tenkning. Hun går gjennom hovedverkene til tre svært ulike filosofer, Otto Weininger, Georg Simmel og Simone de Beauvoir, og kommer til at de likevel har noe felles. Kvinner er gjennom sin seksualitet og forplantningsfunksjon bundet til en eksistensform som ikke rekker ut over seg selv. Selv om de har ulike forklaringer på dette og trekker forskjellige konklusjoner, mener Judy Gammelgaard at denne tankegangen hindrer utviklingen av feminisme og konstruktiv kvinneforskning. Hun fremhever at den psykoanalytiske erkjennelse er velegnet til å utforske og forstå kvinner. Fordi den bygger på frie assosiasjoner og fritt-flytende oppmerksomhet og derfor kan gi innlevelse i mangfoldet i det uttrykte såvel som det uttrykte, er dette en vitensform som er tilpasset kvinner. Spørsmålsstillingen er interessant, men artikkelen er uklar. Jeg er i tvil om hun som Jette Fog vil fremheve at intuitiv viten må kombineres med rasjonell viten, eller om hun som Georg Simmel argumenterer for at kvinnelig intuisjon er rasjonaliteten overlegen.

«Den franske façon» er allerede nevnt. Birthe Knizek presenterer tre kvinneforskere som arbeider innenfor lakansk tradisjon, men som samtidig er kritiske til denne. Ifølge Jacques Lacan eksisterer bare mannen og hans negasjon. Kvinnen er mannens symptom, hans projisering av alt han mangler på fullkommenhet. De tre kvinneforskerne symptomal-leser teori for å komme nærmere en beskrivelse av kvinnelighet. De søker etter noe spesifikt kvinnelig utover denne definisjonen som mannens negative speilbilde, og det gjør de ved å avdekke den sekundære bearbeiding av forfatteren i den tekst de studerer.

Michèle Montrelay er kanskje den eneste av de tre som i det hele tatt har en

teori som det er mulig å videreformidle. Hun er opptatt av angstens betydning for utvikling av kjønnsspesifikk identitet. Hun innfører begrepet jouissance, som er en diffus, intens glede eller nytelse. Bevisst kunnskap står i motsetning til denne jouissance, den virker kastrerende. Kastrasjonsangsten er derfor en angst for tapet av jouissance. Det er angsten for tapet av en konsentrisk seksualitet til fordel for en fallosentrisk seksualitet. Av forskjellige grunner beholder kvinner i større grad enn menn denne jouissance. Kvinnene er derfor som gruppe mindre homogene. Det spesifikt kvinnelige er karakterisert nettopp ved disse to uforenlige motsetninger, mellom konsentrisitet og fallossentrisitet.

Birthe Knizek presenterer også Luce Irigaray, en teoretiker som ble ekskludert fra den såkalte antiautoritære lakanske skole. Irigarays forskning er konsekvent resultatløs. Hun unngår samlende tolkninger, fordi dette ville innebære en posisjon som bedrevitende. Poenget er å unngå å bli en representant for den fallossentriske tenkning. Derfor fremheves det heterogene, kvinnen som ikke-enhetlig.

Jane Gallop presenteres som fransk tenker i USA. Hun bruker samme metode som Irigaray. Hun setter to eller flere tekster opp mot hverandre, og diskuterer dem i forhold til hverandre på en måte som endrer forståelsen av dem, samtidig som hun unngår å komme med teoretiske konklusjoner i vanlig forstand. Birthe Knizek som altså forsøker å formidle videre det som ikke formidles, begrunner dette med at disse kvinneforskerne representerer en annen og fruktbar måte å tenke på. Hun kan derfor bare vise sine lesere direkte til de tre forfatternes tekster. På meg virker det som om denne franske retningen ikke har kvinners liv som sitt forskningsobjekt, men snarere ideologiske kvinnelighetsbilder slik de finnes i egne og andres tekster.

Dansk kvinnepsykologi — kontinentalt orientert

Psyke & Logos har laget et temanummer som viser oss dansk kvinneforskning som utpreget teoriorientert og mindre eklektisk og empirisk enn norsk kvinneforskning. Både materialistiske og psykoanalytiske tankeformer står sterkere som analytiske verktøy i Danmark enn i Norge. Særlig fremmed for oss virker den franske tenkingen. Selv om det også finnes noen norske representanter for disse teoretiske retningene, er de fleste norske kvinnepsy-

kologer i større grad influert av amerikansk sosialpsykologi, spesielt nyere feministisk forskning. Dette preger f.eks. den norske boka «Kvinne(p)syke». Rakel Nordseth, som kanskje er vår mest kontinentale tenker, blir i den norske boka en epilog. Denne danske boken om kvinnepsykologi er derfor vel verdt et forsøk for dem som ønsker litt motvekt til «The American Way».

*Tone Ødegaard
psykolog, NAVF-stipendiat
Hjellestadklinikken
5035 Hjellestad*

Oppbrudd

Skrivende kvinner over hele verden

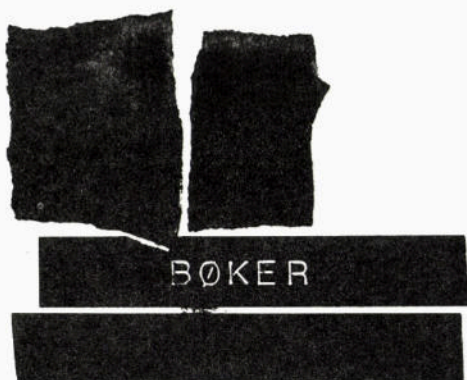

I OPPBRUDD presenteres en rekke spennende forfatterskap med skildringer av kvinner som prøver ut NYE roller og NYE liv, med en større aksjonsradius enn ekteskapet og familien. De reiser, møter nye mennesker, arbeider i nye omgivelser, bryter med det tradisjonelle.

Forfatterne er alt fra internasjonale størrelser som Marie Cardinal, Margaret Atwood, Marilyn French, Alice Walker og Buchi Emecheta til for oss mer ukjente forfattere, fra Nordkalotten, Japan og Latin-Amerika.

Redaktører: Anne-Cathrine Andersen, Gerd Bjørnhovde, Åse Hiorth Lervik
Til salgs i bokhandelen. Kr 135,-.

UNIVERSITETSFORLAGET

«Kvinnelighet krever noe mer»

Ved Janneken Øverland

En gang midt i femtiårene gjorde jeg en oppdagelse som ble helt skjellsettende for meg, og for tankene mine om livet, om voksne og barn og om kvinner og menn. Jeg oppdaget at etter at Ønskekonserten først hadde spilt alle barneplatene, og så alle de religiøse platene, så kom det en type plater som jeg ikke klarte å plassere, og det var særlig en landeplage som het «Hvite måke» som sto for denne «uplasserbare» kategorien. Platen ble sunget av en meget lengselsfull stemme, jeg husker ikke lenger om det var kvinne eller mann, men den hadde noe ved seg, og handlet om noe dragende, mystisk, sterkt, om noe som var mellom menn og damer, og om noe som for meg plutselig åpenbarte at det var noe

som befant seg *mellom* det å være barn og det å være voksen, og at det var noe katastrofalt noe, på en gang sørgelig og vakkert som skilte kvinner og menn — kanskje særlig i dette nye aldersmellomrommet. Til dette skillet var det knyttet dette dragende som «Hvite måke» — og en annen sang kanskje like mye, «Kjære John» — uttalte uten å si det helt tydelig: kvinnelig og mannlig var noe mye mer forskjellig enn jeg hadde trodd til da, og denne alderen, ungdommen, som jeg lærte at det het, var den viktigste innlæringen i denne forskjellen.

Susan Brownmiller har skrevet boka *Kvinnelighet*, og tatt denne forskjellen for seg, sett fra den ene siden, fra kvinnesiden, selv om hun selvfølgelig har menn og

mannlighet i både sidespeilet og bakspeilet hele tiden.

Og hun legger like stor vekt, som jeg oppdaget at det var *nødvendig* å gjøre, på nettopp ungdomstiden som den fatale tiden for innlæring, bestemmelse og opplevelse av hva kvinnelighet — og mannlighet — er.

«I hvilken alder begynner en pike å ta et overblikk over sine fortrinn og telle sine skavanker?» spør hun. «når hun lukker døren til rommet sitt og begynner å stirre inn i speilet i de mest forvridde vinkler for å få et overblikk over seg selv bakfra, i venstre og høyre profil, for å kontrollere leggmusklens runding, formen på lårene, gruble over skulderbladene og lure på om hun noensinne vil få noen livlinje.» Og vi vet alle svaret, for vi husker det så godt selv, og noen av oss minnes om det på en daglig og direkte måte gjennom våre tenåringsdøtre. De ser ut til å skulle vokse opp gjennom en del av disse vanskelighetene, gledene og prøvelsene på en måte som ligner mer på femtiår og tidlige sekstiår enn vi hadde trodd.

Susan Brownmillers fortjeneste er at hun stopper opp og går — på fullt alvor — inn i dette stoffet som for mange alvorlige mennesker, og for de fleste menn antakelig, virker som det reneste vas og vås, pyntesykhet, ekstrem opptatthet av utseende, av bagateller og detaljer og private saker i en verden som påkaller vår oppmerksomhet for helt andre og mer alvorlige ting.

Susan Brownmiller går inn i dette stoffet fordi hun mener det er viktig å kartlegge disse kreftene som tar tak i halvparten av menneskene i det vi regner som den industrialiserte del av verden, former dem, omformer dem og gjennom de krav og forventninger som bygges inn — både i kvinner og menn — til hva en kvinnelig kvinne er, er med på å forme relasjoner og forhold mellom mennesker generelt.

Og denne gangen er det ikke den store,

samfunnssveipende sosiologen eller antropologen eller for den saks skyld den kvesete kvinnesakskvinnen som refser samfunnsinnretning eller undertrykkingsmekanismer i det store perspektivet. Grunnen til at Brownmiller — tror jeg — treffer så mye mer direkte og sterkt med denne boka, er at hun går inn på de enkle, basale kategorier når det gjelder det som er uttrykk for kvinnelighet. Hun snakker om hud, hår, klær, kropp, stemme, bevegelse, ambisjoner og følelser knyttet til kvinnelighet, slik vi kjenner den. Hun snakker om «den kvinnelige kvinnen» og diskuterer at det — i hvert fall i dagligtale — også finnes en «ukvinnelig kvinne». Dette siste tar hun som tegn på at «biologisk hunnkjønn ikke er nok. Kvinnelighet krever alltid noe mer.» (s. 11) Og hun registrerer det noen og hver av oss har oppdaget: «Verden smiler velvillig til den kvinnelige kvinnen — den unner henne små høflige gester og privilegier» (s. 12). Mens den såkalte «ukvinnelige» har det helt annerledes.

Susan Brownmillers bok imponerer fordi hun har gått til dette — vil noen si — trivielle stoffet med en vitenskapskvinnens skarpe blikk. Hun dokumenterer og viser til historiske eksempler på utviklinger innenfor alle disse kategoriene, samtidig som hun fremlegger stoffet sitt på en letlest og ofte humoristisk måte. Hun trekker hele tiden linjer bakover og viser til hvordan kvinnen gjennom historien settes opp mot og måles mot «den ideelle kvinne», mens dette idealet hele tiden forandrer seg, og hun peker på hvor lett det er å komme til å støte an mot dette idealet av en kvinne til enhver tid, og hvilke enorme foranstaltninger det har ført til.

Det er spennende å se at Susan Brownmiller i dette, som absolutt er en solid og dokumentert bok, trekker seg selv og sine egne erfaringer inn på linje med det hun har lest og kommet fram til. Kvinneforskning på det beste! Og for en litterat som meg er

det spennende å se at enkelte refleksjoner som jeg har møtt i kvinnelige forfatters verker her kommer igjen.

Best er hun kanskje når hun går inn i mer detaljerte diskusjoner, f.eks. om bryster og det hun kaller «den kvinnelige torsoen». En grunnleggende tanke gjennom århundrer, her i Vesten, var at den kvinnelige torsoen trengte artistiske forbedringer, og den anordningen som skulle stå for dette gjennom lange tider var *korsettet* i alle versjoner. F.o.m. det 16. århundre finner vi dokumentert at den franske og engelske dronningen benyttet seg av dette — vil mange i ettertid si — torturretskapet. Brownmiller er her f.eks. ikke nedvurderende og avfeie i forhold til disse historiske fakta. Hun sier at det kanskje til og med er en slags forklaring at disse to listige damer, Katarina og Elisabeth, måtte bevise sin *ekte* kvinnelighet ved kjolelivets smalhet, fordi de i politikk og offentlige avgjørelser var «harde som menn»?

Riktignok ga korsettet kvinnen en droningaktig holdning, det hindret henne også relativt effektivt i å gjøre noen særlige krumspring, fysisk. Et skikkelig snørt korsett kunne utgjøre et trykk på fra ti til førti kilo, og snøring av korsett stilte krav til både utholdenhet og til tjenestepikens krefter og beleilige sengestolper. Brownmiller peker også på, i tråd med kritiske kunsthistorikere, hvordan det *estetiske* og *kunstneriske* idealet etter hvert formes etter den korsettformede, ikke den naturlige kropp, og hun går videre inn i en spennende diskusjon om sammenhengen mellom kunstnerens erotiske ønskedrømmer og det påfallende faktum at det hun kaller korsett-fetisjismen ser ut til å holde seg i dagens pornografiske kvinneportretter. «En komisk avlegs interesse for hofteholdere, bysteholdere og strømpeholdere (jeg har ennå til gode å se et pornografisk bilde av en kvinne i strømpebukser) synes å si at et

virvar av hemmende gevanter i mange menns øyne er mer seksuelt opphissende enn en håndgripelig naken kropp uten noen form for hemsko» (s. 34). Dette fører også til enkelte rammende bemerkninger om forholdet mellom hvitt og svart undertøy og/eller blonder, som det er lett å føle seg fanget av.

Brystet får sin egen, fullt utfoldete, diskusjon. Bryster er et viktig spørsmål, sier Brownmiller, og karakteriserer dem som noe som *andre* mennesker gjør krav på, som noe halvoffentlig og tvers igjennom privat samtidig. Eller som hun sier: «brystet er noe som tilhører alle og enhver, men især menn. Det er de som bygger opp og utdyper mytene, som snakker om bryster i all offentlighet, som kritiserer deres mangler og lovpriser deres fortrinn, ja de påstår rett ut at de har mer behov for dem og mer inngående kjennskap til dem enn en kvinne selv» (s. 37). Fra denne menns brystfiksering — som hun i USA knytter til siste verdenskrig — fører hun tankene videre til den nye kvinnebevegelsens protest mot BH-er, eller *brystbeholdere*, som min sønn sa, etter først å ha spurt sin mormor om det der hun tok på seg var en veldig kort undertøy.

Mytene om at feministene *brente* BH-ene sine, sier Brownmiller, har aldri vært bekreftet noe sted, men det var et rykte som vokste frem av en frisk lederskribents sammenlikning med brenning av mobiliseringskort. Og en BH-brenner kunne jo like gjerne være en bombekaster! Det er kjent at myter som noen har behov for vokser raskere enn andre!

Slik setter Brownmiller nære og kjente ting i et perspektiv, og gir det som jeg nok i mange år betraktet som *mine* problemer og *mine* bagateller, en historie og en gyldighet ut over det rent personlige. Men hun kommer også med forklaringer på fenomener som jeg i hvert fall ikke engang har lurt på.

Bifurkasjon f.eks. — det betyr egentlig en forgrening eller gaffeldeling eller spaltning. I Victoriatidens England betegnet det en forskjønnende omskrivning av de to bena som kvinner nødig ville være ved at de hadde. Kvinnebena var dengang ikke praktiske anordninger og gå-redskaper, men ble oppfattet som to piler som på en plump og utilslørt måte viste vei til skueplassen for kjønnslivet — og andre funksjoner. Ikke rart at synet av en kvinnes bifurkasjoner var uanstendig, ugudelig og syndig!

Eller *Selskapet for fornuftig påkledning* som kjempet en forgjeves kamp mot kjole og skjortemoter også for kvinnelige industriarbeidere.

Eller at menn statistisk har mer kviser enn kvinner — likevel er det et kvinneproblem — ikke av biologiske årsaker, altså, men av sosiologiske.

Slik kunne jeg antakelig fortsette. Her er prikker over alle i-ene og mer enn nok eksempler som gir grunn til både latter og ettertanke.

En innvending som kunne tenkes mot denne boka, er at det er en meget «amerikansk» kvinnelighet Brownmiller diskuterer. Men i den perioden hun legger ned størst arbeid, nemlig etterkrigstiden, er skillet mellom amerikansk og norsk oppfatning på dette feltet kanskje ikke særlig forskjellig. At det kanskje senere kommer til noen nyanser, får så være. Brownmiller rammer sentralt og solid.

Selv sier hun at hun ikke er ute etter noen ny definisjon på kvinnelighet. Målet hennes har vært å utfordre oss som lesere til å se litt nærmere på disse sterke og fremfor alt estetiske tradisjonene som har vokst fram gjennom tusener av år. Frykten for *ikke å være kvinnelig* er nok den sterkeste effekten som brukes mot kvinner og som kvinner bruker mot seg selv. Denne hemningen har ført og fører i en tid der kvinner — vi — igjen lar oss drive opp på høyere hæler og inn i trangere skjørt — til at kvinner slik Brownmiller — og jeg — ser det, enda en gang tar et skritt bakover. Men vi får la det gjelde som en trøst at det i hvert fall er kvinner med bedre innsikt i disse mekanismene som stolprer seg fram.

Susan Brownmiller:

Kvinnelighet

Gyldendal Norsk Forlag 1985.

Oversatt av Kari Risvik.

Forsørgelse, Retfærd

Ved Anne Hellum

Retfærd er et nordisk juridisk tidsskrift, som arbeider på kritisk/sosialistisk grunnlag.

Siste nummer (nr. 29) har «forsørgelse» som tema. Hovedtemaet er kvinner og forsørgelse. Forsørgelse tas også opp ut fra barne-, ungdoms- og institusjonsrettslige synsvinkler. Måten stoffet er satt sammen på gir assosiasjoner. Sammenhenger mellom det som skjer innen atskilte rettsområder kommer fram. Det reises spennende problemstillinger. Her har jeg begrenset meg til å omtale de artikler som tar opp hovedtemaet kvinner og forsørgelse.

Bakgrunnen er de endringer i forsørgelsen som i dag finner sted, i retten såvel som i samfunnet. Ekteskapets oppløsning, lønnsarbeidets usikkerhet og det offentliges økte betydning som forsørger, behandles bl.a. ut fra maktforhold mellom kjønn, styring og kontroll og fordeling av rettigheter og plikter. Et grunntema er hva som skjer når folk ikke vil eller kan innrette seg slik forsørgelseslovgivningen forutsetter. Uoverensstemmelser mellom liv og lov, som er typiske for den brytningstid vi er inne i, belyses med utgangspunkt i juridisk praksis fra ulike retts- og livsområder. Gjennom sakene kommer enkeltmenneskers problemer i fokus og danner utgangspunkt for de problemer som tas opp.

Forsørgelse, seksualitet og makt

44 Hva hender med maktforholdet mellom

kvinner og menn når kvinner overtar menns plass som familieforsørgere, spør Karin Widerberg i artikkelen «Försörjning i et könskampsperspektiv». (Widerberg er amanuensis i retts sosiologi ved Universitet i Oslo.) For å forstå forholdet mellom forsørgelse og makt trekker hun inn seksualiteten som forklaringsfaktor.

Med utgangspunkt i bondesamfunnets makt- og arbeidsdeling som en sikring av heteroseksualiteten, diskuterer hun hvordan ideologien om den mannlige forsørger oppstod på 1900-tallet. Patriarkalske tradisjoner med hensyn til makt og seksualitet trekkes inn i forklaringen av arbeidsdeling og lønnsforskjeller på grunnlag av kjønn innenfor kapitalistisk produksjon.

Hun går videre og ser på hvordan samfunnet nå beveger seg mot en organisering hvor kvinnene og staten er i ferd med å overta menns rolle som familieforsørgere. Hva som er kvinners og menns ulike interesser i denne utvikling er et sentralt tema. Er det f.eks. fordi menn søker å slippe unna det økonomiske forsørgeransvaret at abortlovgivning, likestillingspolitiske tiltak og kravet om økt lønnsarbeidsdeltakelse for kvinner ikke har møtt mer bastant motstand? Om kvinners nye forsørgerrolle har minsket enkeltmenns kontroll, hva med feminineringen av fattigdommen og andre dominansformer? Når kvinnene forlater hjemmet og trer ut i offentligheten underordnes de i stedet det mannlige kollektivet, mener Karin Widerberg.

Artikkelen påpeker også viktige kvinne-

politiske handlingsmuligheter. I den brytningstid vi nå er inne i, er kanskje mulighetene for å kjempe fram en utvikling i kvinners interesse større enn i tider med stabilitet. Det oppstår krav på ny samfunnsmessig organisering og nye forestillinger om forholdet mellom kjønn. Karin Widerberg griper fatt i avviklingen av den mannlige forsørger og mener dette bør føre til lønnsutjevning. Lønnsforskjeller kan ikke lenger begrunnes i menns rolle som familieforsorgere.

Lønnsarbeid og frigjøring

Lis Frost, som er universitetslektor i juss ved Universitetet i Århus, tar i artikkelen «Om lønarbejde og kvindefrigjørelse» utgangspunkt i det fleksible liv som grunnleggende verdi. Kvinners graviditeter, fødsler og omsorg for barn, skaper behov for fleksibilitet. Hun drøfter hvorvidt dette behovet lar seg tilfredsstille innenfor lønnsarbeidets rettslige og faktiske struktur.

I den arbeidsrettslige regulering av fødsler, svangerskap og omsorgsfunksjoner har kvinners fleksibilitetsbehov i økt grad fått gjennomslag. En gjennomgang av rettsavgjørelser illustrerer på den annen side huller i lovgivningen og innskrenkende fortolkninger. Lis Frost viser også en rekke eksempler på at arbeidskjøpere ikke føler seg bundet av reglene, men heller betaler det overtredelser koster.

Hvorfor følges ikke reglene? Graviditeter, fødsler og omsorg for andre mennesker er fremmedelementer i en produksjonsform basert på lønnsarbeid, mener hun. De betyr avbrytelser i det effektive og rigide lønnsarbeidet.

Hvordan kan kvinners vilkår som forsorgere bedres gjennom større fleksibilitet, spør Lis Frost. Hun mener fagforeningene

må tvinges til større solidaritet med kvinnene. Som et ledd i denne strategien må menn få forpliktelse som omsorgsforsorgere, f.eks. tvungen svangerskapspermisjon.

Serie-monogami og offentlig forsørgelse

Kirsten Ketcher, som er lektor i juss ved universitetet i København, tar i artikkelen «Socialrettens uordentlige forsørgelsesbegreb» utgangspunkt i de kvinnene som er avhengige av det offentlige for å forsørge familien.

Problemstillingen er hvordan en familiedannelse preget av seriemonogami skaper uorden i det offentlige forsørgerbegrep. Kvinner lever sammen med egne barn, men ofte sammen med en mann som ikke er barnas far. Mennene bor ofte sammen med andre menns barn og har forsørgelsesplikt overfor barn de ikke lever med. Blir en kvinne som lever på denne måten avhengig av offentlig forsørgerstønad i en eller annen form, oppstår spesielle problemer. Et sosialrettslig grunnprinsipp er at økonomisk stønad skal ytes etter behov. I disse tilfellene er det i praksis en tendens til å se bort fra dette prinsippet. I stedet legges det til grunn en formodning om at forsørgelse faktisk finner sted. De sosiale myndigheter legger med andre ord til grunn at mannen kvinnen tar inn i husstanden forsørger henne og barna. Noen rettslig forsørgelsesplikt foreligger ikke i disse tilfellene. Ofte foregår det heller ikke noen form for faktisk forsørgelse. En gjennomgang av myndighetspraksis viser hvordan ikke bare kvinnen, men også barna på denne måten faller mellom to stoler.

Lignende tendenser gjør seg gjeldende innenfor norsk rettsutvikling. For dem som er interessert i å fordype seg i dette viktige emnet henviser jeg til «Hefte for kritisk

juss» nr. 1/1984 om «Mor—barn-familien».

Utopier

Det er i dag kaos i forsørgelsen, i jussen såvel som i samfunnet. I «Forsørgelsesfantasi» oppsummerer Marit Halvorsen, ved Avdeling for kvinnerett, en gruppe-

diskusjon mellom flere kvinneforskere om hvordan forsørgelse uten kontroll, dominans og underordning kan organiseres. Det legges opp til en politisk såvel som en rettspolitisk diskusjon.

Retfærd

Nordisk juridisk tidsskrift
nr. 29

Forsideillustrasjon til «Retfærd», Nordisk juridisk tidsskrift nr. 29.

Kvinnearbeid på Island i 1100 år

Ved Else Mundal

Boka *Vinna kvenna á Íslandi í 1100 ár* er ei populær og rikt illustrert framstilling av det som ligg i tittelen: kvinnearbeid på Island i 1100 år. Boka har undertittelen *Úr veröld kvenna II* — Frå kvinnene si verd II — fordi forfattaren, Anna Sigurdardóttir, i ei anna bok som nyleg er komen ut på Island: *Ljósmaður á Íslandi* — Jordmødre på Island — har skrive eit avsnitt med tittelen: «Úr veröld kvenna — Barnsburdur».

I innleiinga gjer forfattaren greie for føremålet og arbeidet med å skrive boka. Ei viktig drivkraft bak arbeidet er ynsket om å synleggjere dei islandske kvinnene og arbeidet deira i historia. Det seier seg sjølv at når ein skal behandle noko så omfattande som kvinnearbeid i heile den islandske historia, så kan ikkje alle emne innanfor feltet verte uttømmende behandla. Som forfattaren sjølv seier, kunne det skrivast mange bøker om kvinnearbeid på Island; og hennar ynske er at denne boka må føre til auka forskning på området. Det er svært sannsynleg at dette ynsket vil gå i oppfyl- ling; for samstundes som *Vinna kvenna á Íslandi í 1100 ár* er ei lettlesn og under- haldande bok som vender seg til folk flest, er det peikt på mange spørsmål som må interessere forskarane.

Anna Sigurdardóttir gjev oss ei inn- haldsrik bok. Vi får høyre om såkalla ty- pisk kvinnearbeid, men også om kvinner som har teke del i det vi helst har oppfatta

som mannsarbeid. Vi får høyre om arbeids- fordeling mellom kvinner og menn, og om arbeidsfordeling mellom kvinner. Vi får høyre om kvinneløner samanlikna med mannløner, om kamp for likestilling, om utdanning og nye kvinneyrke og mykje, mykje meir. Og forfattaren passar heile tida på at kvinneroller og kvinnearbeid ikkje vert sett isolert, men på bakgrunn av og integrert i den islandske historia.

Stoffet er delt inn i 23 kapittel med underavdelingar. Ei innhaldsoversikt finst også på dansk for at interesserte lesarar i dei andre nordiske landa som vanskeleg klarer å ta seg fram i den islandske teksten, i det minste kan få eit inntrykk av kva emne boka tek opp. Ved sida av den islandske biletteksten til dei mange bileta og illustra- sjonane finst det også ein — oftast noko forkorta — dansk bilettekst. Sidan få nord- menn les islandsk, kan det vere på sin plass å seie nokre få ord om innhaldet i kvart kapittel i boka.

I det 1. kapittelet tek forfattaren ut- gangspunkt i to eddadikt for å minne om at det islandske samfunnet alltid har vore delt i ulike samfunnslag; og på denne bakgrun- nen går ho i det 2. kapittelet over til å behandle husmora sitt arbeid og ansvars- område, medan 3. kapittelet er via arbeidet til tenestekvinnene. Under kapittelet om husmora får vi m.a. høyre om husmora sitt arbeid på dei islandske storgardane, og om

framveksten av gjestgjevaryrket. Dette kan ein seie er eit yrke som sprang ut av husmorrolla, for i tida før det fanst gjestgjevarar og hotelldrift, tok ferdafolk inn på storgardane; og husmora var naturleg nok den som hadde hovudansvaret for gjestene. Under kapittelet om tenestekvinnene får vi m.a. høyre om kvinnene sitt arbeid med å stelle og vaske klede. Der forholda låg til rette for det, føregikk klesvasken sjølvsgatt ved varme kjelder. I samband med kvinnene sitt ansvar for kleda kjem forfattern også inn på den islandske skikken med at tenestekvinner skulle «þjóna karlmönnum til sengjar», det ville seie at dei skulle kle av mennene når dei skulle leggje seg. På enkelte utanlandske ferdamenn gjorde denne skikken stort inntrykk, etter siterte kjelder å dømme.

Det 4. kapittelet handlar om matstell, kva slags mat som var vanleg i det islandske bondesamfunnet, korleis ein laga til maten, og korleis mat vart konservert. Det seier seg sjølv at det var ikkje alltid enkelt å stå for matstellet og ha ansvaret for å halde liv i elden i eit samfunn der det var ekstrem mangel på brenne. Kapittelet om matstellet fører difor naturleg over til det 5. kapittelet som handlar om arbeidet med å skaffe brenne. Torvskjering, som også kvinnene deltok i, kjenner vi i Noreg òg. Men på Island brukte dei også turka husdyrmøk som brenne.

Det 6., 7. og 8. kapittelet tek utgangspunkt i viktige råstoff for mat, korn (kapittel 6), nyttevekstar som bær, islandsk lav, kvann og urter (kapittel 7) og sel, sjødyr, tang, fugl og egg (kapittel 8). Korn dyrkinga var aldri omfattande på Island. Det som er mindre kjent, er at somme stader utnytta islendingane eit viltveksande «kornslag» — marehalm. Der det fanst slik viltveksande «korn», vart dette rekna til gardens lunnende. Å male korn var opphavleg trælkvinnearbeid. Også seinare var dette stort sett kvinnearbeid; og sidan den heimlege

kornproduksjonen alltid var liten, vart det vesle som fanst av korn — også innflytt — ofte male på handkverner så seint som på 1800-talet, sjølv om vasskverner fanst somme stader i landet. Matprodukta av mjølet var på Island som hjå oss graut og brød, men brødet vart ikkje nødvendigvis framstilt på same måten. Somme stader kunne kvinnene «bake» brødet i varme kjelder. Også øl vart laga av kornet. I motsetning til det som var vanleg i Noreg, var ølbrygginga på Island eit vanleg kvinnearbeid.

Nyttevekster i naturen finst ikkje på Island i same omfang som hjå oss. Men det som fanst, var difor viktig. Å samle inn bær, lav til matbruk og kvann var ikkje berre kvinnearbeid, men hovudansvaret ser ut til å ha falle på kvinnene. Dei *laukgardar* — urte- og grønnsakhagar — som finst nemnde i kjeldene heilt frå mellomalderen ser også ut til å ha vore under kvinnene sitt domene, og mellom føregangs«mennene» når det gjaldt grønnsakdyrking i nyare tid, fanst det mange kvinner.

Det som særleg vekker interessa hjå ein norsk lesar i kapittel 8, som handlar om mat som vart henta frå sjø, fjøre og fuglefjell, er at å veide sel ser ut til å ha vore vanleg som kvinnearbeid på Island. Anna Sigurdardóttir forklarar dette med at på den tida selfangsten gjekk føre seg, var mennene på fiske. Men i neste kapittel, kapittel 9, som fortel om fiske, vert norske lesarar kanskje endå meir overraska, for her går det fram at det slett ikkje var så heilt uvanleg at islandske kvinner rodde fiske. Rett nok er dette ikkje heilt ukjent i Noreg, men vi må truleg gå til den sjøsamiske folkegruppa for å finne eit like stort innslag av kvinner mellom fiskarane som på Island.

I det 10. kapittelet får vi høyre om kvinnene sitt arbeid i jordbruket, både om arbeidet ute om sommaren, arbeidet med å stelle dyra og arbeidet med å stelle mjølkeprodukta, både av kumjolk og sauemjolk.

Mykje av arbeidet i jordbruket var sterkt kjønnsdifferensiert på Island som i Noreg. Forfattaren fortel ei historie om ein gamal ordførar som gret då han såg sonen mjølke for å hjelpe kona si som venta 12. barnet. Det har ofte vist seg at mønsteret i eldre kjønnsdifferensierte arbeidsoppgåver vert endra når nye arbeidsmåtar og reiskapar vert innførte. Dette skjedde delvis då meieridrifta kom til Island. Men at arbeidet med mjølk og mjølkeprodukt så avgjort var kvinnearbeid i det islandske bondesamfunnet både heime på gardane og på stølen, vart sikkert ei sterkt medverkande årsak til at kvinner kom til å få ei sterk stilling innanfor den nye meierinæringa. Etter dei opplysningar Anna Sigurdardóttir legg fram, ser det ut for at kvinner gjorde seg sterkare gjeldande innanfor denne næringa enn det som var vanleg i vårt land.

Det 11. kapittelet er via kvinnene sine arbeidsforhold i *dynja* — kvinnestova. Arbeidslys var sjølv sagt eit problem; og dette kapittelet fører difor naturleg over i det 12. kapittelet som handlar om lys og lamper. Mellom dei mange små, verdifulle avsnitt av kulturhistorisk interesse som finst i denne boka, skal det her peikast på avsnittet om myrulla som råstoff til veike i kole.

Det 13. kapittelet handlar om dei råstoff frå naturen som kvinnene brukte til plantefarging, det 14. kapittelet om finare handarbeid og kunsthåndverk, og det 15. kapittelet handlar om arbeidet med å saume klede og lage sko. Å saume klede var kvinnearbeid, men å lage sko — som kunne vera laga både av ymse slag dyreskinn og av fiskeskin — var på Island i motsetning til hjå oss ikkje eit arbeid for mennene åleine. Mennene skar til skinnen; men kvinnene sauma.

Det 16. kapittelet handlar om arbeidet med lin og ull. Vadsmål var lenge ein svært viktig — til tider den viktigaste — eksportartikkelen frå Island. Seinare vart også strikkevarer ein viktig eksportartikkel.

Anna Sigurdardóttir kan opplyse at året 1733 vart det eksportert 220 000 par sokkar og vattar; og både veving og stricking var kvinnearbeid. Kvinnene sitt arbeid har såleis vore svært viktig både for å skaffe den einskilde huslyden og landet inntekter. Ei overraskande opplysning ein finn i dette kapittelet, er at dei no så velkjende islandske strikkeklede av uspunnen ull, lopi — det som på norsk kallast førespune — nærmast såg dagens lys ved eit uhell så seint som rundt første verdskrigen ved at nokre i boka namngjevne kvinner ikkje hadde fått tid til å spinne garn til å strikke åt mennene sine, og såg seg dermed nøydde til å strikke av uspunnen ull.

I det 17. kapittelet tek forfattaren opp kva slags arbeid som skulle utførast på helgedagane. Ikkje overraskande viser det seg at kvinnene fekk langt mindre kvild i helga enn mennene. Eit anna emne som er teke opp i dette kapittelet, er kvinnene sine rettar under svangerskap og i samband med fødsel.

Dei to neste kapittele handlar om kvinneløner og kvinnene sine arbeidsvilkår, før reformasjonen (kapittel 18), og etter reformasjonen (kapittel 19). Det 20. kapittelet handlar om Islands fattigfolk, og dei som hadde det aller verst mellom dei fattige var sjølv sagt dei fattige kvinnene. Dei to neste kapittele fortel så om vilkåra til arbeidsfolk, særleg kvinnene, på slutten av 1800-talet (kapittel 21) og på byrjinga av 1900-talet (kapittel 20); og siste kapittelet (kapittel 23) tek kort opp utviklinga etter at republikken vart innført i 1944. Det bilete som vert teikna i kapittel 21 av vilkåra til dei fattigaste kvinnene før kampen mot sosial urettferd og kvinneundertrykking byrja på 1800-talet, kan rett ut vere opprørande lesing. Livet til dei fattige kvinnene i byane var truleg hardare enn nokon annan stad. I Reykjavik var det på slutten av 1800-talet t.d. vanleg at kvinner arbeidde som bryggjesjauarar.

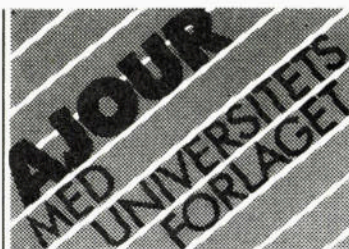
Dei utførte det same arbeidet som mennene, men hadde 1/3 av løna deira. I kapittel 22 får vi høyre om kvinner i fiskeindustrien, om dei første streikane mellom kvinner, om kampen for ordna fritid og ferie og om lønsforhold. Vi får også høyre om nye kvinneyrke og utdanningar; dels yrke som har grunnlag i kvinnene sitt arbeid i det gamle bondesamfunnet. Forfatteren avsluttar med å gje eit talmateriale i det siste kapittelet som viser at islandske kvinner no finn arbeid i nye yrke og i yrke som tidlegare var mannens domene.

Det er *Kvennasögusafn Íslands* som står som utgjevar av boka til Anna Sigurdardóttir. Dette er ei privat kvinnehistorisk samling som vart grunnlagd ved innleiinga til kvinneåret, 1.1.1975. Grunnleggjar og styrar for samlinga er den same Anna Sigurdardóttir som er forfatteren av *Vinna kvenna á Íslandi í 1100 ár*. Samlinga har i alle år hatt fritt tilhald i husværet hennar i Reykjavík som rom for rom har fått meir og meir preg av bibliotek og arkiv. Samlinga har fått litt støtte frå det offentlege. Til å dekkje kostnadene ved å gje ut denne boka har Anna Sigurdardóttir også fått noko støtte frå ymse legat og fond, men det meste av utgiftene har ho bore sjølv. Boka *Vinna kvenna á Íslandi í 1100 ár* er såleis eit krafttak på meir enn ein måte.

Anna Sigurdardóttir er fødd 5. desember 1908. Ho byrja å arbeide med kvinnehistorie i såkalla mogen alder; og etter arbeida som er komne frå hennar hand å dømme, er arbeidskrafta stadig veksande. Ho seier i føreordet at ho vonar å få tid til å skrive meir «úr veröld kvenna» — frå kvinnene si verd. Det har også lesarane grunn til å vone at denne heiderskvinna vil få.

Anna Sigurdardóttir:

Vinna kvenna á Íslandi í 1100 ár — úr veröld kvenna II
Reykjavík 1985.

Tove Stang Dahl (red.)

KVINNE- RETT I-II

Kvinner står overfor særlige rettsspørsmål som fødende, hjemmearbeidende og utearbeidende, i abortlov og helselovgivning, folketrygdloven, ektefelleloven, likestillingsloven og en rekke andre lover og bestemmelser.

KVINNERETT I-II belyser spørsmålet om hvorfor et tilsynelatende nøytralt lovverk gir rom for diskriminering og ulik behandling av kvinner og menn.

Kr. 140,- pr. bind.

Fra serien om Kvinners levekår og livsløp.

I bokhandelen nå!

Økonomisk rasjonalitet og kvinners valg: Er likestilling mellom kjønnene en økonomisk utopi?

Ved Kari Skrede

I økonomisk mikroteori er individene kjønnsløse og likestilte. De foretar sine individuelle, frie valg innenfor rammer gitt av nyttefunksjoner, beskrevet ved preferenskart som oppfyller bestemte krav (aksiomer) til rasjonalitet og transitivitet. Betyr da dette at kvinneperspektivet i økonomifaget er uten interesse og uten betydning?

Det ville i tilfelle være en forhastet konklusjon. En av kvinneforskningens viktigste metoder er kunsten å lese mellom linjene. Et sterkere fokus på det usynlige og fraværende kjønn kan nettopp bidra til å gi innsikt i betydningen og konsekvensene av den sterke kjønnsdelingen som samfunnet på så mange måter er preget av.

Økonomisk teori er ikke noe unntak i så måte. Om kjønn i utgangspunktet er fraværende i teoriene for arbeidstilbud, lønnsdannelse og inntektsfordeling, vet vi at kvinnes adgang til lønnet arbeid er av sentral betydning for deres levekår. Tilgang til egne penger og mulighet for å disponere økonomiske ressurser påvirker ikke bare levekårene rent materielt. Det påvirker også mulighetene for deltakelse og

innflytelse i mange andre sammenhenger, både offentlig og privat.

De svenske økonomene Siv *Gustafsson* og Petra *Lantz* følger en av kvinneforskningens viktigste ledetråder når de stiller spørsmålet: Hva kan økonomisk teori og økometriske analyser si om forskjeller mellom kvinner og menn i lønnsarbeidsmarkedet? I den nylig utgitte boka *Arbete och löner — Ekonomiska teorier och fakta kring skillnader mellan kvinnor och män* er siktemålet dobbelt:

Dels legger forfatterne fram omfattende empiriske analyser på svenske data om utviklingen i lønnsforskjeller mellom kvinner og menn og i kvinners arbeidstilbud og yrkesdeltaking over livsløpet. Men målsettingen har vært videre enn den rene formidlingen av forskningsarbeidet: De ønsker også å vise hvordan økonomisk teori og metode kan anvendes til å kaste lys på viktige sider ved likestillingsarbeidet, og de presenterer denne teorien på en mer pedagogisk og omfattende måte enn det forskningsrapporter og tidsskriftartikler vanligvis legger opp til. De henvender seg til et bredt publikum, målgruppen omfatter

alle som interesserer seg for likestilling og kvinnespørsmål, såvel fra en vitenskapelig som fra en mer praktisk side.

Etter min mening har forfatterne langt på vei lyktes i sine mål. *Arbete och löner* er en bok til å få innsikt og forstand av, og den bør ha noe å gi både til økonomer og ikke-økonomer. Framfor alt viser boka at veien til et mer likestilt samfunn ikke *bare* er et spørsmål om å endre holdninger og forventninger. Det er også et spørsmål om i større grad å legge forholdene til rette slik at det *lønner seg* å leve likestilt. Selv om denne konklusjonen ikke er oppsiktsvekkende, er styrken ved boka nettopp at den viser hvor sterke økonomiske føringer det er på de såkalte frie valg som bestemmer arbeidsdelingen mellom kvinner og menn.

Teoretisk sett tar boka sikte på å presentere to nær beslektede modelltradisjoner i nyklassisk mikroøkonomi. Den ene er de såkalte human capital/utdannelsesinvesteringsmodellene og den andre er de såkalte husholdsøkonomimodellene. De grunnleggende arbeidene innenfor disse modelltradisjonene ble gjort tidlig på seksti-tallet av de amerikanske økonomene Jacob Mincer og Gary Becker. De tidlige arbeidene ga støtet til en omfattende litteratur, og dette området av faget må nå regnes med blant de veletablerte analysefeltene i økonomifaget.

Modellene i utdannelsesinvesteringstradisjonen bygger på teorier for tilbud og etterspørsel av arbeidskraft og analyserer individenes tilpasning til arbeidsmarkedet i et langsiktig tidsperspektiv, der individene kan investere i seg selv gjennom å ta utdanning. Avkastningen på utdannelsesinvesteringen måles gjennom den lønnsøkningen som kan oppnås ved å gjennomføre utdanningen. Modellene innenfor husholdsøkonomitradisjonen anvendes til å analysere hvordan individ i flerpersonshushold vil anvende (allokere) sin tid til ulike aktiviteter som lønnet arbeid, husholds- og om-

sorgsarbeid og fritid.

I boka presenteres teoriene i hovedsak i form av grafiske figurer og grafiske resonnement. Det er lagt vekt på å gjøre framstillingen så enkel at den skal kunne følges også av lesere uten matematisk bakgrunn. Forfatterne illustrerer ved eksempler hvordan kvinnes tilbud av arbeidskraft innenfor husholdsøkonomiens analyseskjema vil være avhengig av den timelønn hver av ektefellene kan oppnå i lønnsarbeidsmarkedet, skattereglene, prisene på kjøp av varer og tjenester i markedet og ektefellenes produktivitet i husholdsarbeidet. Ektefellenes produktivitet i husholdsarbeidet er ikke gitt en gang for alle, men påvirkes av antall barn og deres alder. Jo større omsorgsbehov i hjemmet, jo større er produktiviteten i hjemmearbeidet, og jo større er kostnadene ved kjøp av omsorgstjenester utenfor hjemmet. Dette innebærer at lønns terskelen for yrkesaktivitet blir høyere når det er barn i husholdet. Analyseskjemaet illustrerer også at det ikke bare er ulike lønnssetninger for ektefellene som motvirker en lik fordeling på lønnsarbeid og husholdsarbeid, men også ulik produktivitet i husholdsarbeidet.

Få vil vel hevde at de økonomiske føringene er de eneste faktorene som påvirker kvinner og menns tilbud av arbeid på markedet. Det økonomiske analyseskjemaet er likevel særdeles viktig, fordi det illustrerer hvilke økonomiske barrierer likestillingsarbeidet står overfor når valgbetingelsene er ulike for kvinner og menn. Det er et faktum at kvinners lønn på markedet gjennomsnittlig ligger betydelig under menns, og det gjelder også for de fleste ektepar. Det er ikke å forundre seg over at det er kvinner og ikke menn som velger deltidsarbeidet, når den tradisjonelle arbeidsdelingen mellom kjønnene ytterligere forsterkes gjennom de økonomiske rammebetingelsene.

En av bokas sterke sider er at den teoretiske presentasjonen følges opp med empiriske analyser, både for utviklingen over tid i kvinners tilbud av arbeid i markedet og for utviklingen over tid i lønnsforskjeller mellom kvinner og menn innen ulike bransjer og yrkesgrupper. Det ligger et omfattende empirisk arbeid bak de hovedresultatene som presenteres i boka. Datamaterialet kommer fra flere kilder, bl.a. benyttes de svenske levekårsundersøkelsene fra 1968, 1974 og 1981, foruten de løpende arbeidskraftundersøkelsene og lønnsstatistikk fra ulike kilder.

Det vil føre for langt å gå særlig inn på de empiriske resultatene her, men noen hovedtrekk kan nevnes: I perioden fra slutten av 1960-åra til 1980 har det skjedd betydelige endringer i de svenske gifte kvinnes arbeidsledighet. «Normaltilstanden» for en gift kvinne er å være i lønnet arbeid. Økonomiske forhold som kvinnes egen lønn og mannens inntekt ga tidligere betydelige utslag i kvinnes yrkesfrekvenser. I 1980 var det ingen effekter av betydning av disse variablene. Gifte kvinner var stort sett i lønnet arbeid, selv om de var gift med relativt høytlønnede menn, og selv om de ikke selv hadde særlig god lønn. Derimot er det fortsatt effekter av antall barn og deres alder. Deltakelsen i lønnet arbeid er lavere for kvinner med barn i omsorgsalder, selv om også effektene av disse variablene har blitt redusert i perioden.

De rene økonomiske forholdene gir med andre ord mindre utslag i dag enn tidligere på selve spørsmålet om en gift kvinne vil være i lønnet arbeid eller ikke. Men det er fortsatt store forskjeller mellom menn og kvinner, såvel i deltakelsen i lønnet arbeid, som i innsatsen i husholdsarbeid og barneomsorg. Det er et høyt innslag av deltidsarbeid blant de yrkesaktive gifte kvinnene, og mennenes innsats i det ubetalte arbeidet i hjemmet ligger fortsatt på et særdeles lavt gjennomsnittsnivå, sammenliknet med

kvinnes. Det er langt igjen til en jevn arbeidsfordeling, og her har nok de økonomiske føringene fortsatt stor betydning.

En viktig forutsetning for mer like valg- betingelser mellom kvinner og menn, knytter seg til inntektsmulighetene i lønnsarbeidsmarkedet. Så lenge fedrene i gjennomsnitt har høyere timelønn enn mødrene, ligger de økonomiske forholdene best til rette for at det er *hun* som tar deltidsarbeid om det er aktuelt å redusere arbeidstiden pga. barneomsorgen.

I en politikk for likestilling er det derfor viktig å kartlegge lønnsandelen på arbeidsmarkedet. Her har empiriske undersøkelser, såvel på svensk som på norsk data-materiale, vist at det er en betydelig andel av observerte lønnsforskjeller mellom kvinner og menn som *ikke* kan forklares ved «rimelige» faktorer som alder, utdanning, ansiennitet o.l., men simpelthen måtte tilskrives kjønn. Siv Gustafsson har selv stått for flere av de tidligere undersøkelsene.

Det har skjedd positive ting også på dette feltet i den perioden som boka dekker. Det viser seg at i de seinere åra har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn jevnt over blitt mindre innen de fleste bransjer, både totalt sett, og i grupper etter utdanning og stilling. Dette betyr likevel ikke at en uten videre kan gå ut fra at kjønnsdiskrimineringen er helt på vikende front i det svenske arbeidsmarkedet. Forfatterne peker på at lønnsforskjeller innenfor sammenliknbare stillings- og kvalifikasjonsgrupper ikke er den eneste måten kjønnsdiskriminering og fordommer kan gi seg utslag ved i arbeidsmarkedet. En annen måte er gjennom kjønnssegregeringen innen yrkesstrukturen. Hvis mulighetene for direkte lønnsdiskriminering blir redusert gjennom lønnsutjamning innen de enkelte stillingsgrupper, kan det likevel skje en differensiering gjennom en større oppsplitting i stillingsgrupper. Effekten av dette er

vanskeligere å måle, og forfatterne nøler derfor med å trekke en entydig positiv konklusjon om utviklingen.

En annen styrke med boka er at den presenterer det teoretiske og empiriske stoffet innenfor en mer generell og deskriptiv ramme. Dette bidrar til å gi boka et bredere perspektiv som kan trekke til seg lesere fra en videre krets. I et innledende kapittel presenteres utviklingen i kvinners og menns yrkesdeltakelse i den siste 20-års perioden. I Sverige som i Norge var dette en periode som var preget av sterk vekst i de gifte kvinnenes deltakelse i lønnet arbeid, selv om nivået helt fra starten av var høyere i Sverige.

I det avsluttende kapittel rettes perspektivet mot de institusjonelle rammene og utformingen av likestillingspolitikken over et lengre tidsrom. Også her er det betydelige forskjeller mellom Sverige og Norge. De svenske ordningene er bedre utbygd enn de norske, og den svenske likestillingspolitikken preges også av en mindre tve-tydig holdning til spørsmålet om kvinners rett og valgfrihet i forhold til lønnet arbeid enn hva vi finner i den norske debatten.

Men det er også en svakhet ved boka i forhold til en mulig norsk og nordisk leserkrets, at den såvidt sterkt konsentrerer seg om den *svenske* utviklingen og presentasjonen av analysene på svensk datamateriale. I den grad et komparativt perspektiv kommer inn, er det fortrinnsvis amerikanske undersøkelser som refereres. Dette er selvsagt et viktig referansefelt som må være med, men det *burde* vært mulig i noe større grad å trekke inn også stoff fra andre nordiske land og andre nordiske undersøkelser på feltet når de dekker det samme

analyseområdet og tidsepoken. Jeg vil i alle fall anbefale norske lesere at de også benytter anledningen til å orientere seg litt på det norske feltet. Boka *Kvinner i arbeid* (red. Tor Rødseth og Kristin Dale Titlestad), som kom i serien *Kvinnerns levekår og livsløp* i 1984, er et godt sted å starte.

Arbete och löner gir et viktig og sammenfattende perspektiv på kvinners valg og økonomiske rammebetingelser på *mikronivå*. På dette feltet har det skjedd en god del i utviklingen av økonomisk teori som gjør den mer anvendelig i et kvinneperspektiv. Det er viktig at dette stoffet kommer ut og når en videre leserkrets. Men la meg også benytte anledningen til å framføre et ønskemål i forhold til *andre* felt av økonomisk teori: Det er behov for at økonomiske forskere i større grad beskjeftiger seg med bindinger og avhengighet mellom den produktive og den reproduktive sektor, også på *makronivå*.

Utfordringen er der: Det er flere trekk ved den økonomiske utvikling over de siste ti-femten åra og ved dagens økonomiske situasjon som formelig skriker etter nye økonomiske planleggings- og styringsmodeller. Målet må være å utvikle modeller som tar vare på avhengigheten mellom den produktive og den reproduktive sektor i samfunnet og anvender et videre arbeidsbegrep. La oss håpe at noen tar hansken opp!

Siv Gustafsson och Petra Lantz:

Arbete och löner — Ekonomiska teorier och fakta kring skillnader mellan kvinnor och män.

Industriens Utredningsinstitut/
Arbetslivscentrum, Stockholm 1985.

Kvindeforskningens spor i videnskaben

Ved Susanne Knudsen

Knap to år efter et tværvideenskabeligt og tværnordisk seminar om kvindeforskningens teori og praksis foreligger et digert værk med seminarets foredrag, omarbejdet til artikler. Over disse år er spørgsmål og svar i artiklerne stort set lige aktuelle, og bogen giver en god indsigt i kvindeforskningens mange veje og muligheder.

Skal vi iøvrigt tale om og arbejde ud fra kvindeforskning eller kvindevidenskab? Seminarets overordnede tema var kvindevidenskab, og Nina Lykke gør i sin indledningsartikel opmærksom på forskellen:

«Begrebet *kvindeforskning* signaliserer en forestilling om et fælles genstandsområde: kvinder, de kvindelige livssammenhænge. Begrebet *kvindevidenskab* signaliserer en forestilling om fælles metodiske og videnskabsteoretiske perspektiver.» (s. 18)

Udveksling mellem genstand og metode i enhver form for videnskab må føre til, at når vi kritiserer den traditionelle videnskab for at usynliggøre og udelukke kvinder og kvindeperspektiver, må vi nødvendigvis også kritisere de teorier og metoder med hvilke den traditionelle videnskab har usynliggjort og udelukket kvinder, skriver Nina Lykke. De eksisterende teorier og metoder må dekonstrueres, samtidig med at forskning om kvinder i kvindelige livssammenhæng må afsætte nye teorier og metoder. Det lyder jo rimeligt og udgår fra

kvindeforskerens påpegning af, at selvfølgelig må fagenes genstandsområde udvides og tage sig anderledes ud, når kvinder med andre livsoplevelser og -tankesystemer trænger sig ind i videnskaberne. Ikke desto mindre rejser der sig flere former for protest mod at arbejde med begrebet kvindevidenskab. Mest direkte afviser Drude Dahlerup det i sit indlæg, fordi hun ikke ønsker en permanent adskillelse af mandsvidenskab og kvindevidenskab. Hun foretrækker i stedet at se kvindeforskningens indholdsmæssige integration i videnskaben. Derimot går hun let hen over metodespørgsmål og argumenterer blot med, at en egen kvindeforskningsmetode fælles for alle kvindeforskere ikke findes.

Den gamle diskussion om isolation eller integration rumsterer i flere artikler — og nogle fornyer den med i stedet for isolation at tale om kvindestudiernes autonomi, fordi der arbejdes med at mødes på tværs af fagene og netop skabe et «enhedsperspektiv» og en «fælles faglig identitet». Noe som Nina Lykke efterlyser i sit indlæg, og som hun sammenligner med at tale om materialistisk videnskab, idealistisk videnskab, positivistisk videnskab — og altså kvindevidenskab. Der er her ikke tale om at slette fags eller teoriers vigtige forskelle, men at samles i mangfoldigheden.

Artiklerne i denne bog belyser nu snarere, hvordan kvindeforskning har sat sig

igennem i etablerede fagområder. Derfor har redaktørene Mette Bryld og Nina Lykke vel også valgt titlen *Kvindespor i videnskaben*. Disse spor fremstilles i bogens mest omfattende afsnit «Kvindeperspektiv på kultur og samfund». Her giver forskellige fags kvinder udtryk for, hvad de med enkeltprojekter har tilført deres fag af nye spørgsmål og af nyt stof. Dette afsnit bæres af underafsnittene «Æstetik», «Krop, køn, identitet», «Uddannelse», «Arbejdsliv» og «Politik og offentlighed». I æstetikdelen giver litteraturkvinder eksempler på, at de henter deres inspiration fra både fransk, tysk og anglo-amerikansk forskning og kvindeforskning. Artiklerne her viser, at kvindeforskere både dekonstruerer og rekonstruerer eksisterende teorier.

Underafsnittet «Krop, køn, identitet» er især skrevet med psykoanalytisk inspiration. To af de fire artikler her fremlægger synsvinkler på piger og pubertet, og de viser, at en sådan problemformulering kræver sammenlæsning af ungdomsforskning og feministisk psykoanalyse. Begge forfattere har deres uddannelse i sprog- og litteraturfag, og især Anne Scott Sørensens artikel om «Piger og pubertet» kan virke noget fortænkt, men hun gør da også opmærksom på, at den blot er begyndelsen på et projekt om «Unge pigers æstetiske bearbejdning af deres kønsspecifikke erfaringer» (s. 223). Kirsten Drotner giver nogle svar på et sådant projekt i sin artikel om «Unge piger og kreativitet», bl.a. at «Unge piger bruger i langt højere grad end voksne kvinder moden som en leg, som en sjov måde at udforske og eksperimentere med forskellige kvindebilleder . . . » (s. 260). Sidstnævnte er en artikel, hvor skribenten har sin egen ungdom med, samtidig med at hun kan se ændringer. Hun bedriver kvindeforskning af, for og med kvinder. Det er en artikel, som giver disse nye glimt i kvindeforskningen, som er nødvendige,

hvis vi ikke skal stagnere i klicheer og gentage os selv.

En af artiklerne i dette underafsnit er skrevet af en psykolog. Den refererer til et seminar for psykoterapeuter, hvor psykoanalytiske teorier afsløres, men denne artikel er meget kort og gengiver kun, hvad der kan læses mange andre steder.

Artiklerne om uddannelse er tyndbenede. Birgit Gerhardsson rejser i sin artikel det interessante emne «Kvinnor och vuxenutbildning», men hun er så udførlig med at legitimere sig selv i forhold til andre forskeres perspektiveringer og diverse metodespørgsmål, at indholdsinformationen er minimal og metodisk findes intet nyt. Lidt mere nyt gives i artiklerne om piger i matematikfaget og piger i fysikfaget. At disse fag er utraditionelle pigefag, er ikke et spørgsmål om præstationer og lyst, men om pensum og den måde som undervisningen gribes an, skriver forfatterne af de to artikler. I undervisningen drejer det sig ikke om at behandle piger og drenge ens, men om at se og bruge de forskellige forudsætninger som piger og drenge møder op med. I disse artikler gives som også tidligere i bogen eksempler på, hvad der kan ske, når kvinder som forskere sætter sig igennem i naturvidenskaberne. Lad mig tage et eksempel fra en tidligere artikel i bogen, som i hvert fald satte en del i gang hos mig til brug i litteratur- og historiestudier:

«Den gängse DNA-forskningen har grovt sett, beskrivit DNA, som totalt överordnad i cellen. Barbara McClintock visade att DNAs funktion mer bestäms av dess omgivning i cellen . . . » (s. 94)

Under etiketten «Arbejdsliv» giver sociologikvinder eksempler på deres forskning i, hvad der sker med den kvindelige arbejdskraft i den teknologiske udvikling. En enkelt artikel i dette delafsnit beskriver kvinder i mandsarbejde. Det er en overordentlig indholdsfyldt artikel, skrevet af Synnøva Aga. Kort forklarer hun hvilke

erhverv, det drejer sig om, og meget om hvilke barrierer kvinder her må gennem-bryde. Det drejer sig om egne sociale bar-rierer, diverse myter om kvindelig formåen og beskaffenhed og mændenes chikanerier på arbejdspladsen og i ægteskabet. Også kvinders strategier redegøres der for. Skønt de fleste resultater af denne undersøgelse er foretaget i det private erhvervsliv og i in-dustriarbejdet, vil kvinder i offentlig an-sættelse kunne nikke genkendende til magtbrug mod kvinder, også i universitets-systemet. Ligeså får vi bekræftet, hvordan hverdagen ofte klares ved at «ligge lavt i terrenget». Men det er ikke en 'elendig' indsigt, som hermed formidles. Tværtimod giver artiklen bevidsthed om, hvad kvinder i mandsdominerede fag er oppe imod, og hvor de kan sætte ind. Artiklens forfatter slutter da også af med at konstatere, at de fleste kvinder er glade for deres arbejde: «Det var godt å ha et meningsfyldt arbeid, godt å produsere noe, å bli regnet med.» (s. 393)

Sidste delafsnit om «Politik og offent-lighed» bringer en artikel om kvinder som studerer statskundskab og statsvidenskabe-lig kvindeforskning. Denne artikel rejser en del spørgsmål om, hvor overskridende forskning i kvinder og politik i grunden har været og er? Også artiklen om Kvindeligt Arbejderforbund er ment som oplæg til gruppediskussion om metode. Men læser-ne af artiklerne får ikke at vide, hvad der er blevet svaret og diskuteret på seminaret.

Det er en generel indvending mod bo-gens artikler, at de ikke behøvede at være så monologiske. Det virker som om, op-lægsholderne har præsenteret deres forsk-ning og er gået hjem for at omskrive op-læggene til artikler, uden at seminaret har givet nye indsigter. Og ganske vist forsøger flere af bogens forfattere at inddrage flere fag i deres forskning, men artiklerne viser besværet ved tværfagligheden, eller måske rettere angsten for ikke at kunne legitimere

sig over for sit eget fag? Det er begræns-ninger, som også forekommer i redigerin-gen af artiklerne. Hvorfor skal «Æstetik» kun behandles ud fra litteraturen? Artiklen om «Unge piger og kreativitet» drejer sig i høj grad om æstetiksspørgsmål. Hvorfor skal politik og offentlighed indsnævres til parti, fagforening og kvindebevægelses-strategier? Flere afsnit hører hjemme under storafsnittet om «Opbrud i videnskaben», hvor videnskabsteorier, metoder og hidtige kvindeforskning opsamles. Hele bogen handler vel om opbrud i videnskaben?

Afsnittet «Opbrud i videnskaben» brin-ger artikler med opsamlinger af kvinde-forskningens faser. Lise Busk-Jensen giver en grundig indføring i de teorier, som kvindeforskere i forskellige fag har været påvirket af. Samlet giver hun et billede af, at kvindeforskningen har udviklet nye teo-rier; men metodisk mener hun, at kvinde-forskning knapt er påbegyndt:

«Man kan derfor ikke med rette sige, at kvinde-forskningen har udviklet sin egen metode. Det nær-meste den kommer til det, er den type overvejelser over betydningen af kønsidentitet mellem forsker og objekt . . . » (s. 53)

Det er noget af et postulat og fremkom-mer da også kun, fordi Lise Busk-Jensen traditionelt adskiller genstand, teori, me-tode, empiri og ydre videnskabelige vilkår. Metoden findes ikke, hvis vi hermed mener at skulle ligge på linje med positivisme eller marxisme. Men måske findes der fæl-les fremgangsmåde i forskningsprocessen? De mange artikler i denne bog viser for mig at se, at der findes metoder i kvindeforsk-ningen. F.eks. kan analyser af fællestræk i kvindelitteratur pege mod kvindeforskeres fremgangsmåde. Det åbne, søgende, spør-gende og processuelle i kvindelitteratur finder vi også i kvindeforskning. Måske også det holistiske princip, som fremstilles i artikler om science fiction? Ulla Tebelius forsøger da også i sin artikel at opstille

kvindeforskeres fremgangsmåder, f.eks. at se begivenheder i sammenheng, at oppfatte endringer, at tenke ikke-hierarkisk, at tage udgangspunkt i det modsætningsfylde og i det mangetydige (s. 76–77).

Flere har i stedet for kvindeforskning og kvindevitenskap foretrukket begrebet kvindestudier, fordi det også antyder formidlingsaspektet og den politiske forpligtelse. Forbløffende mange kvindeforskere forbiser bruksfunksjonen, og nogle forkaster den direkte, fordi de mener, det er viktigere at koncentrere sig om den vitenskapsteoretiske afklaring. Skal vi da adskille? Jeg mener nei.

Kvindespor i vitenskapen er en bok med flere spennende artikler — også flere end jeg har nevnt — hvad enten de gir nytt

stoff eller får anmelderen til å reise bølster. Der finnes også artikler, som er meget oppsummerende og legitimerende. Især synes flere av de norske og svenske opplægsholdere å ha funnet det mere nødvendig å oppmuntre, hvor kvindeforskningen befinner seg i de respektive lande, således at de aldrig når til emnet for deres artikler. Måske har de danske deltagere vært mest lydhøre over for danske opplægsholdere, og er ikke gått ind i diskussioner med de norske, svenske og finske kollegaer? I hvert fall er de tværnordiske perspektiver nok så begrensede.

Mette Bryld og Nina Lykke (red.):
Kvindespor i vitenskapen.
Odense Universitetsforlag 1985.

Handlingsplan for likestilling 1986—1990

Forbruker- og administrasjonsdepartementet har lagt frem en ny Handlingsplan for likestilling 1986—1990.

Planen er ikke en oversikt over alle offentlige likestillingstiltak, men gir en ramme for de mer kortsiktige og aksjonspregete tiltak som er nødvendig i årene fremover og som det offentlige vil sette i verk. Den bygger videre på de mest effektive tiltakene i den handlingsplanen som løper ut i 1985, samtidig som det satses på å utvide perspektivet for likestillingsarbeidet til nye felt.

Handlingsplanen er gratis og er å få hos Trykksaksekspedisjonen,
Postboks 8169 Dep., 0034 Oslo 1. Bestillingsnr.: P-713 TRE.

Litteraturkommentarer

Kvinner og energi

I 1984 ble det avholdt et internasjonalt seminar om kvinner og energi i Norge. En del av forarbeidet besto i produksjonen av en utvalgt bibliografi over samme tema. Denne er nå allment tilgjengelig. 30 av de ca. 200 innføringene kommenteres, og det gis en oversikt over aktuelle forskningsmiljøer.

Bibliografien kan bestilles fra Rådet for natur- og miljøfag, Universitetet i Oslo, P.b. 1116 Blindern, 0317 Oslo 3, tlf. (02) 45 57 53.

Berg-Slagnes, Jorun and Berit Berge (eds.):

Women and energi in developing countries. A selected and partly annotated bibliography.

Oslo 1984. ISBN 82-554-0412-0

Rapporten fra seminaret «Women and Energy» kan forøvrig fås fra NVE — Norges vassdrags- og elektrisitetsvesen.

Kvinnens rolle i høyere utdanning

Nye rapporter fra NAVFs utredningsinstitutt

Notat 8/85 *The Role of Women in Higher Education — The Case of Norway* er produsert som bakgrunnsinformasjon til det internasjonale seminaret «The Role of

Women in Higher Education» som arrangeres av UNESCOs europeiske senter for høyere utdanning (CEPES) og Universitets- og Høgskoleämbetet, Sverige, i september 1985.

Hensikten med notatet er å kaste lys over kvinners rolle i høyere utdanning, både som studenter og ansatte, og denne sett i sammenheng med kvinners stilling i samfunnet generelt. Hovedfokus er på norske forhold og på situasjonen ved universitetene.

Notatet omfatter rekrutteringen av kvinnelige studenter til høyere utdanning, studieatferd (frafall) og kvinnelige akademikers yrkesdeltakelse. Spesielt tas situasjonen for kvinner ansatt ved universitetene opp. Det fokuseres på forklaringer på at kvinnerepresentasjonen på toppen av universitetets hierarkier er så lav. Det reises spørsmål om hvilken betydning vi kan tilskrive integrasjon i det vitenskapelige miljø og sosiale nettverk, veiledning, forhold til omsorgsforpliktelser og om kvinners faglige interesser er forskjellige fra menns.

I disse dager foreligger også:

NOTAT 5/85 *Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen*, en tabellpublikasjon med en del av grunnlagsmaterialet for rapporten «Utdanning og arbeidsmarked 1985». (Nærmere omtalt i *Nytt om kvinneforskning* 2/85.) Foreliggende notat omfatter kandidater uteksaminert fra universiteter og høyskoler 1983. Materialet er fordelt på kjønn.

fag, grad av yrkesaktivitet, næringssektor m.m.

NOTAT 7/85 Beslutninger om dimensjonering i høyere utdanning redegjør for de begrunnelser som ligger bak de forskjellige vedtak som fastsetter antall studieplasser fra ca. 1970.

Notatene fås ved henvendelse til:
NAVFs utredningsinstitutt,
Wergelandsveien 15,
0167 Oslo 1. Tlf. (02) 20 65 35.

Japan og Egypt

Mellom Øst og Vest

KjerringRåd har valgt å markere avslutningen på FNs internasjonale kvinnetiår med et stort anlagt temanummer om kvinner i to ikke-vestlige kulturer. Japan og Egypt er valgt som representanter for henholdsvis det asiatiske og det arabisk-muslimske kulturområdet. Redaksjonen vil ved å gi et bilde av kvinnes liv i Japan og Egypt, bidra både til dypere kunnskap om disse samfunnene og til en utvidet horisont i den kvinnepolitiske debatten.

Artikkelstoffet spenner over følgende temaer: Det guddommelige opphav, sex: Lek og lov, feminisme, fruktbarhetens problemer og kvinnelitteratur.

KjerringRåd nr. 3/1985

Bladet er til salgs hos Narvesen. Løssalg kr 35,-. Abonnement kan bestilles på posthuset eller fra *KjerringRåd*, Rådhusgt. 2, 0151 Oslo 1.

Finsk kvinneforskningsbibliografi

«Literature on women's reproductive work — selective bibliography» er basert på lit-

teratur fra de nordiske land og engelsk- og tysktalende områder.

Bibliografien konsentrerer seg om kvinners arbeid i samfunnets reproduksjonsfære, og inkluderer ikke publikasjoner om forplantnings-biologisk reproduksjon. Det er fokusert spesielt på sosial reproduksjon i uformelle sammenhenger (dagliglivets organisering), men også på kvinners innsats i velferdsstaten.

Det er både engelsk og finsk tekst, og indeksordene står på publikasjonens originalspråk og finsk.

Leila Simonen og Avli Waaktinen:
Literature on women's reproductive work — selective bibliography.

Kvinnoforskningsstenciler — 1985: 4.
Delegationen för jämlikhetsärenden i Finland. 199 s.

Kan bestilles fra:

Tasa — Arvoasiain Neuvottez Ukunta
PL 275, 00171 Helsinki 17, Finland.

Kvinnerns arbeid

The value of Women's Work var temaet for «The Second International Women's Seminar in Salzburg 1984». Seminaret samlet eksperter fra 9 land, men det var ingen norske deltakere. Nå foreligger rapporten. De ca. 20 faglige bidragene er organisert rundt temaene kvinner i familien, kvinner i lønnsarbeid, utarbeiding av strategier og kvinners arbeid i internasjonal opinionsdannelse.

The Value of Women's Work. Report.
Second International Women's Seminar in Salzburg 1984, 216 s.
Institute for study in Salzburg
Johannes Filzerstr. 26/55
A-5020 Salzburg.

«Kvinderummet»

er en antologi skrevet av kvinner fra Sosio-
logisk institutt ved Københavns Universi-
tet.

De ni artiklene dreier seg i hovedsak om
vitenskapsteoretiske problemstillinger,
morskapets betydning for kvinner, og
kvinner forhold til velferdsstaten og deres
betingelser som lønnsarbeidere.

Kvinderummet

København 1985, 240 s.

Kan bestilles fra:

Institutionen Sociologi,

Lingesgade 22, St.tv.

DK-1361 København K, Danmark.

Arbeid for kvinner

I boka *Jobs for women — a plea for equality of opportunity* drøftes enkelte aspekter
av problemkomplekset kvinners adgang til
yrkesutdanning og lønna arbeid. Det leg-
ges spesiell vekt på hvilken rolle grunn-
skolen har og kan ha. Boka gir bl.a. en

oversikt over kvinners deltakelse på for-
skjellige nivå i utdanningssystemet i for-
skjellige deler av verden, og iverksatte til-
tak for å rette opp skeiv kjønnsfordeling
særlig i yrkesutdanning. Forfatteren av-
slutter med drøfting av behovet for spesi-
elle tiltak for å sikre reell sjanselighet for
kvinner og menn til å få relevant arbeid, og
til reell likebehandling i arbeidssituasjo-
nen.

Boka er skrevet på bakgrunn av bl.a. fire
større konferanser og møter i UNESCO-
regi, og er ikke offisielle UNESCO-syns-
punkter.

Germaine Borcelle

*Jobs for women — a plea for equality of
opportunity*

UNESCO 1985, 165 s.

ISBN 92-3-102133-8

Kvinner og tiltaksarbeid

Kvinnene er på vei inn i distriktspolitikken.
Distriktenes utbyggingsfond vil stimulere
til økt kvinnesyssetning i distriktene og
arrangerte i januar 1985 seminaret «Kvin-
ner og tiltaksarbeid». Faglig bakgrunn for
seminaret var ønsket om å få bygget opp
bredest mulig erfaring i kvinneverttet til-
taksarbeid. Videre ønsket DUs sekretariat
å få drøftet metoder og modeller for bedre
utnyttelse av kvinners ressurser i tiltaks-
arbeid i tida framover.

Seminaret falt i tid sammen med en del
andre tiltak som fondet ønsket iverksatt,
bl.a. øremerking av midler til kvinnevertede
tiltaksprosjekter. På bakgrunn av respon-
sen fra fylkenes representanter på semina-
ret ble det i styremøte 24. januar 1985
øremerket 1 mill. kroner til kvinnevertede
tiltaksprosjekter.

Videre forelå brosjyren «Nå satser vi på

kvinner» til seminaret. Brosjyren er resultat av et samarbeid mellom fondet og Arbeidsdirektoratet, og informerer om forskjellige kvinnerettede virkemidler. Brosjyren ble distribuert umiddelbart etter seminaret gjennom LO, NAF, fylkesarbeidskontorene og fylkeskommunene.

Seminaret var en oppfølging av en konferanse om «Sysselsettingsmuligheter for kvinner i distriktene» som DU arrangerte i juni 1984.

Sentralt på denne konferansen sto fylkenes kontaktpersoner. Bakgrunnen for fylkenes sentrale posisjon var at sekretariatet så tidlig som mulig ønsket å skape aktivitet på fylkesnivå i arbeidet med disse spørsmålene.

Rapporten kan fås ved henvendelse til biblioteket i sekretariatet, adresse:

Distriktenes utbyggingsfond

Postboks 6360 Etterstad

0604 Oslo 6

Tlf. (02) 66 47 59

Køn og roller i skolen

Rapporten er et resultat fra Nordisk kontaktmøde for embetsmænd i undervisningssektoren, desember 1984, i Gentofte, Danmark. Initiativtakerne til seminaret var Nordisk ministerråds ligestillingsudvalg i København.

Rapporten inneholder de innlegg som ble presentert på kontaktmøtet. Tema for møtet var: «Hvordan oppnå økt likestilling i skolen». Et av virkemidlene er kjønnsrollefrigjørende undervisning. Vi bringer her et utdrag fra rapporten som mål på slik undervisning:

«Pigeme må vedkende sig og kunne udtrykke aggression — ikke bare surhed. De må erkende angsten for konflikter og for at blive afvist og selv at afvise, og deres frygt for ikke at være søde og rare må nok afsløres.»

«Drengene må lære at samarbejde uden at lade ønsket om prestige og individuel konkurrence styre deres handlinger. Drengene må vedkende sig deres følelser og tage dem i brug og ikke undertrykke angst, skuffelse, ømhed, tristhed osv.»

Det stilles bl.a. også en del andre spørsmål:

«Hva gjør lærerne for å oppnå økt likestilling?»

«Finnes det en egen pikepedagogikk?»

Konklusjonen er at det trengs en ny grunnholdning og lærerutdannelse.

Køn og roller i skolen

Nordisk kontaktmøde for embetsmænd i undervisningssektoren.

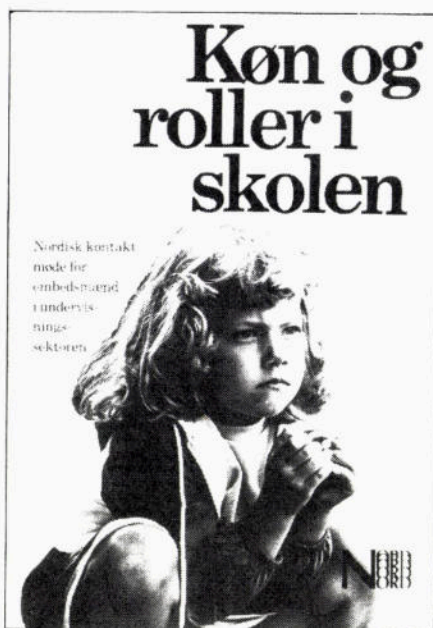
Nordisk Ministerråds ligestillingsråd,

Frederiksgade 19—21, 1

1265 København K

Tlf. (01) 13 12 77

Kan også fås ved Nordisk Ministerråds sekretariat i Oslo, Postboks 6753 St. Olavs Plass, 0130 Oslo 1, tlf. (02) 11 10 52.

Kvinner i engelskfagets lærebøker

Females in Textbooks for English: Ideals and Realities er en analyse av kjønnsrollebudskap i tre sentrale lærebøker i engelsk i bruk på grunnkurs i videregående skole, allmennfaglig studieretning. Kristin Helland analyserer i denne hovedoppgava tre sentrale læreboksett: *Crossroads*, *Worlds of English*, og *Action*.

Ut fra en drøfting av skolen som sosialiseringsagent og norsk likestillingspolitikk ser hun spesielt på hvilke rollemodeller bøkene gir elevene og hvordan den tradisjonelle usynliggjøringen av kvinner i samfunn og kultur slår igjennom i tekster, illustrasjoner og henvisninger.

Kristin Helland:

Females in Textbooks for English: Ideals and Realities

Hovedoppgave ved Engelsk institutt, Universitetet i Bergen, våren 1985, 97 s.

Kristin Helland

Ture Nermansvei 81

5033 Fyllingsdalen

Prosjektkatalog — samfunnsvitenskapelig forskning med støtte fra NAVF i 1984

Katalogen, som utgis av NAVFs informasjonstjeneste for forskningsprosjekter, gir oversikt over forskning støttet av RFSP, Rådet for forskning for samfunnsplanlegging og RSF, Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning i NAVF i 1984. Katalogen omtaler 306 prosjekter. Den inneholder forsknings- og utredningsprosjekter med

støtte fra de to rådene i form av stipend eller generell prosjektstøtte til vitenskapelig og teknisk assistanse, lengre forskningsopphold i utlandet og driftsmidler.

Samfunnsvitenskapelig forskning med støtte fra NAVF i 1984

Prosjektkatalog

NAVF's informasjonstjeneste for forskningsprosjekter, Boks 53, 5014 Bergen—Universitetet.

Prosjektkatalog — humanistisk forskning med støtte fra NAVF i 1984

I likhet med samfunnsvitenskapelig prosjektkatalog foreligger det også en humanistisk. Katalogen gir oversikt over forskning med støtte fra RHF, Rådet for humanistisk forskning i NAVF for 1984. Denne katalogen presenterer 185 forskningsprosjekter. Oversikten tar også med bl.a. forskning utført av personer med utdanningsstipend, amanuensisstipend og vikarstipend.

Humanistisk forskning med støtte fra NAVF i 1984.

Prosjektkatalog.

NAVF's informasjonstjeneste for forskningsprosjekter, Postboks 53, 5014 Bergen—Universitetet.

Bokliste — Likestilling

Kirke- og undervisningsdepartementet har nylig utgitt en liste over bøker som kan være nyttig i likestillingsarbeid.

Emnet likestilling og kvinnefrigjøring er

omfattende. Stadig flere livsområder gjøres til gjenstand for kritisk gransking ut fra ny kunnskap. Skjult historie trekkes fram i lyset. Sosiale forhold og kulturfenomener vil ha ulikt innhold, ulike konsekvenser for kvinner og menn på grunn av deres ulike stilling i samfunnet. Kvinnefrigjøring og fokusering på betydningen av kjønn har gitt enorme forskningsmuligheter. Derfor er antallet publikasjoner svært høyt, og stadig

nye kommer til. Boklisten presenterer et utvalg av dem. De fleste er norske, men noen svenske, danske og engelske er også tatt med.

Boklisten er utarbeidet av:
Arbeidsgruppen for likestilling i Kirke- og undervisningsdepartementet
Sommerrogt. 15, 0255 Oslo 2.
Tlf. (02) 44 58 20

The Treatment of Women in Social Security and Related Taxation systems

Ekspertmøte i OECD, Paris, juli 1985

8 land var representert i tillegg til sekretariatet og representanter fra EEC og ILO. Vi var tre deltakere fra Norge: en representant fra Sosialdepartementet og to fra INAS (Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning).

Møtet var planlagt som en oppfølging av et ekspertmøte som ble holdt i september 1983. Møtet i -83 klargjorde de generelle

linjene for en komparativ studie av kvinners stilling innenfor trygde- og skattesystemene i de ulike land.

Sekretariatet har i perioden mellom møtene utarbeidet konkrete forslag til gjennomføring av disse studiene. Møtet i juni hadde som formål I) å diskutere sekretariatets forslag og II) om mulig å komme fram til hvilke land som skal delta i prosjektet.

II) Det siste punktet ble ikke klargjort: Dels pga. dårlig oppmøte og/eller uklare mandat hos deltakerne; dels pga. at det på møtet ikke var mulig å presisere omfanget og kostnadene (i innsats og penger) av studiene. Norge var, sammen med Canada, USA og Nederland blant de landene som gav uttrykk for klare positiv holdning til gjennomføringen av prosjektet. Sverige uttrykte interesse, men var mer usikre på om de har kapasitet til å delta. Til dette påpekte den norske delegasjonen at vi anser prosjektet som viktig også for å bygge opp nasjonal kompetanse på området. Den svenske representanten sa at han ville legge vekt på dette argumentet i diskusjonen med de svenske myndighetene.

I) Utgangspunktet for prosjektet er en bred erfaring av at kvinner generelt ser ut til å komme dårligere ut enn menn innenfor trygde- og sosialsystemet i de fleste OECD-land, «The Social Security System» er under debatt i mange av disse landene i dag. Men vi mangler konkrete kunnskaper om hvilke grupper (kvinner) som kommer dårligst ut og hvilke formelle regler og uformelle mekanismer som er særlig utslagsgivende. I særlig grad gjelder dette kunnskap om andre land og muligheter for å sammenligne fordelingsprinsipper og -systemer mellom land.

Sekretariatet hadde før møtet utarbeidet diverse notater omkring de viktigste problemstillingene.

A) Det første spørsmålet gjelder *omfanget* av en slik undersøkelse. Trygdesystemene er svært ulike landene imellom. F.eks. er forholdet mellom offentlig og privat forskning, mellom selektive og universelle regler, regler for beregning av stønader, forholdet mellom arbeidsmarked og trygdesystem, forholdet mellom trygde- og skattesystem osv., svært forskjellig i de ulike landene. Sekretariatets forslag til avgrensning av feltet kan oppsummeres i 4

punkter: 1) Studien skal omfatte alle offentlige «Social Security Programmes». 2) Naturalytelser og private tilleggspensjons-systemer skal utelates. For Norges vedkommende betyr dette at studien skal begrenses til folketrygden og barnetrygden (og evt. krigspensjoneringene og pensjons-trygdene for skogsarbeidere og fiskere). Den kommunale sosialhjelpen, tjenstepensjonene og private pensjonsordninger holdes utenfor analysen. 3) Studien skal også omfatte de skatteregler som har direkte virkning for mottakernes økonomi. Fradragsregler, progresjonsskala og skatteklasse-systemet er kanskje blant de viktigste ordningene i denne sammenhengen for oss. (Skattekommisjonens forslag innebærer store endringer her.) 4) Prosjektet skal omfatte studier av alderspensjonister og stønadstilfeller før pensjonsalderen hver for seg. Hvilke økonomiske utslag har det f.eks. å bli enke som 30-åring i forhold til som 70-åring? Hva med uførhet? – osv.

Diskusjonen omkring disse temaene viste stor oppslutning blant delegasjonene om sekretariatets forslag. Avgrensningsproblemene synes her ikke å være uoverstigelige.

B) Som metode for undersøkelsene har man valgt å ville konstruere representative hypotetiske profiler av kvinners (og evt. menns) livsløp. Disse profilene skal veies i forhold til befolkningssammensetningen og typiske livsløpsmønstre. Tilknytning til yrkeslivet over livsløpet i ulike fødselskohorter er *en* måte å veie og/eller kategorisere profilene ut fra. Giftermåls-/skilsmissemønstre er en annen osv. Muligheter for sammenligning mellom landene er her et problem. Men for å få et mest mulig dekkende bilde må studiene også omfatte profiler som ikke er direkte sammenlignbare fra land til land.

Diskusjonen på dette punktet ble svært

omfattende og delvis sprikende. Sentralt stod spørsmålet om hvilke variabler som er sentrale ved konstruksjon av profiler. Likeledes hvilke hendelser («situations») og stønadstilfeller («contingencies») som skal tas med. For å prøve å begrense antall profiler (profilene kan øke til et helt u håndterlig antall hvis man tenker seg et stort utvalg ulike livsløp $\times$ hendelse $\times$ kjønn), argumenterte den norske delegasjonen for følgende:

- Yrkestilknytning over livsløpet må være den viktigste grupperingsvariabelen
- Hendelsene alderspensjonering, skilsmisse, uførhet (sykdom), arbeidsløshet og fødsel må tillegges større vekt enn f.eks. ektefelles død eller fattigdomsproblemet
- Mannsprofiler tas med bare i spesielt interessante tilfeller.

C) Det vanskeligste diskusjonstemaet var kanskje spørsmålet om «replacement» og mulighetene for å sammenlikne «replacement rates». Tre begreper står sentralt: –Equity, –Efficiency og –Effectiveness.

Equity kan oversettes med forholdsmessig likhet. Tanken bak slik likhet er at forholdet mellom utbytte og innsats skal være det samme for alle. Men det store problemet er: *Hva slags innsats* skal legges til grunn for å måle om utbyttet står i forhold til innsatsen? Er f.eks. lønnet arbeid, arbeid i vid forstand (herunder omsorgsarbeid) eller inntekt den riktige målestokken? Og hvilken periode skal måles? — Hele livsløpet, noen utvalgte «beste» år, eller det foregående året før stønadstilfellet?

Med begrepet *Efficiency* siktes det i denne sammenhengen til det forhold at trykdesystemet virker på samfunnsmedlemmenes handlinger (trygden som incentiv eller disincentiv). Hvis f.eks. muligheten for å få trygd fører til at friske mennesker,

som kan ta og få arbeid, foretrekker trygdetilværelsen framfor å forsørge seg selv ved eget arbeid, er dette eksempel på lav «efficiency».

Effectiveness betegner trykdesystemets evne til å bidra til at befolkningen opprettholder et økonomisk minstenivå. Spørsmålet om hvor et slikt minstenivå skal ligge, blir her sentralt.

Vi fikk en diskusjon om fruktbarheten av disse begrepene som mål for kvinnes forhold til trykdesystemet. Det var enighet om at equity og effectiveness er mer sentrale begreper for vårt formål enn efficiency. Men møtet kom ikke fram til noen endelige konklusjoner. Diskusjonen skal videreføres i sekretariatet, som vil gjøre et nytt utspill i saken.

D) Det ble også tatt initiativ til å diskutere mulighetene for å formulere *simuleringsmodeller* for å få et redskap for å analysere konsekvenser av framtidige endringer i skatte- og trykdesystemet. De fleste representantene anså et slikt prosjekt for å være for ambisiøst på det nåværende tidspunkt. Vi fra Norge nevnte SSB/RTV's (Statistisk Sentralbyrå og Rikstrykdeverket) arbeid med simuleringsmodeller vedrørende trykdesystemet. Resultatene fra dette arbeidet kan muligens dekke deler av informasjonsbehovet her.

E) Til slutt tok vi en kort informasjonsrunde om datatilfanget i det enkelte land. Vi mener at mulighetene til å fremskaffe materiale er bra i Norge. Foreliggende demografiske analyser og tidligere analyser av endringer i kvinners yrkestilknytning og levekår er viktig bakgrunnsstoff. Av nyere datakilder kan vi særlig nevne panelfilen fra folketellingene 1960, 1970 og 1980, mulighetene til å koble levekårs- og inntektsundersøkellesdata og arbeidet med å opprette en utvalgsfil med individ-data fra Rikstrykdeverkets personregister.

Konklusjon

Problemstillingene på møtet var mange og vanskelige. Og en del sentrale spørsmål ble ikke endelig klarlagt. Men sekretariatet tar på seg oppgaven å sammenfatte diskusjonene og komme med konkrete opplegg for gjennomføringen av prosjektet. En regner med et utspill fra sekretariatet i løpet av høsten. Den totale tidsrammen for prosjektet er ennå uklar. . .

Randi Kjeldstad

Institutt for anvendt sosialvitenskapelig forskning, Oslo

Konferanse om islandsk kvinneforskning

Dagene 29. august til 1. september møttes islandske kvinner for første gang for å høre på og diskutere temaet «islandsk kvinneforskning». Konferansen fant sted i universitetets lokaler, men det var en gruppe kvinner som stod ansvarlig for denne. De færreste av disse kvinnene har direkte eller fast tilknytning til universitetet eller noe annet tradisjonelt forskningsmiljø.

Dette var den første formelle konferansen om islandsk kvinneforskning og det kan ikke benektes at den bar preg av det. Hovedformålet med den var å presentere et begrenset utvalg av det som finnes av forskning om og av islandske kvinner og ikke minst diskutere hvor vi står og hva vi vil gjøre.

Interessen for islandsk kvinneforskning er fantastisk. Hver dag satt mellom 100 og 200 kvinner og hørte på forelesninger om alt mellom himmel og jord og deltok i diskusjoner etterpå. Det som vakte min interesse og glede var hvor mange «eldre» damer som var til stede, kvinner som har arbeidet med kvinnesak i mange år. Det å beholde kontakten mellom disse kvinnene

og de som arbeider både direkte og indirekte med forskning om kvinner er etter min mening veldig viktig, og må tas hensyn til i oppbyggingen av et formelt «forum» for islandsk kvinneforskning. Disse kvinnene sitter inne med masse kunnskap og erfaring, og ikke minst: de har bakkekontakt og kan eventuelt lette alt formidlingsarbeid.

Ved selve åpningen av konferansen var det til stede over 200 kvinner, blant dem var president Vigdis (hun dukket forresten opp ved flere anledninger). Det ble holdt to innlegg ved åpningen. Det første var ved Anna Sigurdardóttir, som er en av disse fantastiske eldre damene som har arbeidet med kvinnesak og kvinneforskning fra kjøkkenbenken i flere år. Det islandske kvinnebibliotek er hennes bidrag og gave til islandske kvinner og finnes i hennes private leilighet. Anna har nettopp utgitt en bok om *Kvinner og arbeid*, en historisk oversikt over kvinners deltakelse i arbeidslivet fra landnåm fram til våre dager. Det andre innlegget var ved Anna G. Jónasdóttir, lektor i statsvitenskap ved Universitetet i Ørebro. Anna G. arbeider med sin doktoravhandling, og det var temaer fra denne hun valgte å presentere på konferansen. Hun kalte innlegget sitt «Kjønn, makt og politikk». Hun forsøker å analysere og forklare det moderne patriarkatets struktur i samfunn som har lovfestet/formell likestilling. Hennes innlegg startet en teoretisk diskusjon som ble referert til flere ganger under diskusjoner om andre innlegg.

I alt ble det holdt 26 innlegg og mange forskjellige temaer ble presentert. Alt fra forskning om voldtekt, freudianske analyser av kvinner som kunstnere og blodårer i navlestrengen. Det å fortelle om alle innleggene er en umulig oppgave, og det å velge ut noen få opplever jeg både som vanskelig og urettferdig. Arrangørene valgte å legge opp konferansen tematisk. Den første dagen var litteratur og historie på dagsorden, den andre juss og realfag og

den tredje samfunnsfagene og teologien. Etter hvert innlegg var det avsatt tid for diskusjon og spørsmål.

De fleste av foreleserne la hovedvekt på *resultatene* fra sin forskningsvirksomhet. Spørsmål om problemstillinger, teori og metode ble nesten ikke berørt (med få unntak), og den diskusjonen savnet jeg litt. Og når jeg sier at konferansen bar preg av å være den første om temaet islandsk kvinneforskning, er det nettopp på grunn av fraværet av diskusjon om metode, teori og perspektiv.

Men det er helt sikkert at dette bare var den første av mange flere konferanser og møter om islandsk kvinneforskning. Interessene, kunnskapene, oppgavene, og ikke minst — de som *vil* arbeide med kvinneforskning — alt dette er til stede. Men det som gjenstår er kanskje den vanskeligste oppgaven: nemlig *det å skape levedyktige vilkår* for islandsk kvinneforskning. På Island er det umulig å være forsker på heltid. Faste stillinger ved Universitetet er noe som en ikke kan drømme om engang i den nærmeste framtid. Disse praktiske problemene viste seg bl.a. i at de fleste av innleggene på konferansen var «studentoppgaver» (magisteroppgaver etc.). Men viljen er til stede. Neste oppgave må derfor ta sikte på å stifte en slags formell organisasjon som tar vare på det særegne ved den gruppe islandske kvinner som vil og kan støtte islandsk kvinneforskning. Vi er så få at vi må ha et felles forum. Dvs. kvinner som arbeider ved universitetet i Reykjavik, kvinner som arbeider ved diverse andre institusjoner, kvinner som sitter ved kjøkkenbordet og har kvinnehistorie som hobby, kvinner som er bosatt i utlandet og arbeider med forskning ved universiteter

og andre forskningsinstitusjoner, studenter, unge kvinner og eldre damer etc. Vi må ha et forum som formidler kontakter, opplysninger og kunnskap. Det var sikkert ikke bare jeg som opplevde gang på gang under konferansen frustrasjoner over å ha gått glipp av så mye. Det fantes en masse kunnskap som jeg ikke hadde hatt tilgang til, kunnskap som eventuelt ville ha lettet mine oppgaver.

Dette var en fantastisk konferanse, flott arrangert og ikke minst inspirerende. Det å oppleve at man er en del av denne gruppen kvinner var en god følelse og styrker en i å fortsette med forskning om kvinner. En vil så gjerne være med og bidra med kunnskap om islandske kvinners liv og hverdag.

Takk til arrangementsgruppen og alle de som holdt innlegg, og alle de som møtte opp.

Stefania Traustadóttir
Norsk voksenpedagogisk institutt,
7000 Trondheim

Den samfunns- vitenskapelige kvinneforskningen fram mot år 2000

Seminaret fant sted i tiden 21.–23. august 1985 på Fana Folkehøgskole ved Bergen. Det var finansiert av Forbruker- og administrasjonsdepartementet og Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning, NAVF.

Et fylldig referat kommer i neste nr. av *Nytt om kvinneforskning*.

KOMMER

Seminarium om kvinneforskning kring rusmedel

NAD, Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning, ordnar ett forskarseminarium om kvinneforskning kring rusmedel den 26.–28.5.1986 i Norge. Seminaret är en uppföljning av kvinneforskningsseminariet i Oslo 1982. Avsikten med seminariet är att få en översikt av det nuvarande forskningsläget på området i Norden. Forskare som arbetar med kvinneforskning kring alkohol, droger och psykofarmaka bes skicka förslag till abstracts för papers före den 1.2.1986 till Fanny Duckert, SIFA. Den nordiska antologin om kvinnors rusmedelbruk kommer att presenteras på seminariet.

Seminariet är planerat för ca. 40 deltagare från hela Norden. Seminariet hålls på Leangkollen Kurs- og Konferansesenter ca. 20 km utanför Oslo centrum. NAD bekostar uppehållet på kursgården. Deltagarna förväntas dock primärt bekosta sina reseutgifter själv, men i vissa fall kan NAD bevilja resebidrag. Anmälningarna till seminariet bör vara Fanny Duckert tillhanda senast den 15.3.1986.

Ytterligare information:

Fanny Duckert, SIFA, Danneveigsveien 10,
N-0463 Oslo 4, Norge.
Tel. (02) 38 04 85.

Hannele Varsa
NAD, Annegatan 29 A 23.
SF-00100 Helsingfors, Finland.
Tel. (0) 694 80 82

Påmeldingsskjema kan fås ved
henvendelse til Sekretariatet for
kvinneforskning.

Kvinnor och hälsa

III Nordiska Forskarseminariet i
medicinsk kvinneforskning,
13—15. november 1986,
Hanaholmens kulturcentrum,
Esbo

III Nordiska forskarseminariet i medicinsk kvinneforskning skall äga rum den 13–15. november 1986 på Hanaholmens kulturcentrum i Esbo, Finland. Seminariet är en fortsättning på de nordiska kvinneforskningsseminarier i medicin som har arrangerats år 1983 i Norge och år 1984 i Sverige. För arrangemangen i Finland ansvarar en grupp finländska kvinneforskare som är verksamma inom området. Alla forskare inom kvinneforskning i medicin, samt till medicin anknutna discipliner: sociologi, psykologi och omvårdnadsforskning är välkomna att presentera och diskutera sin forskning vid seminariet.

Preliminär anmälan till seminariet bör skickas till Hanaholmens kulturcentrum, 02100 Esbo, Finland senast den 31.12. 1985. Bara de som skickat in en förhandsanmälan kommer att få ytterligare information om seminariet. Deltagaravgift som täcker kost och logi samt seminariematerial är FIM: 700. Forskare som vill hålla föredrag vid seminariet skall skicka in en abstract på högst hundra ord senast den 31.3.1986.

Preliminära temata är följande:

- kvinneforskning i medicinsk forskning — perspektiv og muligheter
- historiske perspektiv på kvinner og helse
- kvinners arbeid og helse
- metodologiske synspunkter på kvinners helse
- kvinners posisjon innen helsevesen
- kvinneperspektiv på omsorgsforskning

Opplysninger om seminaret ges av:

med lic Marja-Liisa Honkasalo,
Helsingfors universitet, Institutet for
folkehelsevitenskap, Haartmansgatan 3,
00290 Helsingfors, tel. 90-418 511

med lic Ulla Rimpelä
Tammerfors universitet, Institutet for
folkehelsevitenskap, PB 607, 33101
Tammerfors, tel. 931-156 883

pol kand Liisa Husu
Delegationen for likehetsaker,
tel. 90-1601

Om Kvinneforskningssekretariatets framtid

NAVF's sekretariat for kvinneforskning fikk i første omgang bevilgning for vel tre år, til ut 1985. Da dette ble kjent strømmet protestene inn og NAVF's styre vedtok en forlengelse på ytterligere et år. Nå i våres kom St.meld. 60 Om forskningen i Norge, med Kirke- og undervisningskomiteens innstilling Innst. S 316, samt St.meld. 69 Om tiltak og virkemidler i likestillingspolitikken og innstillingen til denne, Innst. S. 275. I flere av disse skisseres fortsatt drift av NAVF's sekretariat for kvinneforskning, sannsynligvis til ut 1990.

I desember i fjor satte Kvinneforskningssekretariatet, etter initiativ fra NAVF's styre, i gang arbeidet med å utrede NAVF's støtte til kvinnelige forskere og kvinneforskningen fra 1987. Det ble nedsatt arbeidsgrupper innen de forskjellige fagområdene: humaniora, medisin, naturvitenskap og samfunnsfag. Som et resultat av dette arbeidet har sekretariatets styre nylig levert en lengre utredning om «NAVF's støtte til kvinnelige forskere og kvinneforskningen — oppgaver og organisering». NAVF's styre skal behandle saken i høst.

Rapportene og uttalelsen fra styret inneholder mange problemstillinger og løsningsforslag som er relevante og aktuelle

for alle som arbeider med forsknings- og utdanningspolitikk. Rapportene for medisin og naturvitenskap legger hovedvekten på hva som må gjøres for å øke andelen kvinner i forskningen. Humaniora- og samfunnsvitenskapsrapportene skisserer opp aktuelle utfordringer for kvinneforskningen, og gjennomgår hvilke tiltak som må gjennomføres hvis ikke kvinneforskningskompetansen skal gå tapt for forsknings- og utdanningsinstitusjonene.

Rapportene og styrets uttalelse trykkes opp som arbeidsnotat fra sekretariatet, og blir tilgjengelig fra ca. 15. november — gratis!

Forskningsprogram om kvinnemishandling

NAVF har etter initiativ fra Justisdepartementet påtatt seg å forberede et forskningsprogram om mishandling av kvinner og barn i hjemmet. Nå foreligger en rapport fra en arbeidsgruppe med forslag til generelle retningslinjer for forskningsprogrammet, temaområder som ønskes belyst og en kunnskapsoversikt over feltet.

Forskningsprogrammet ble i mandatet for arbeidsgruppen omtalt som «mishandling av kvinner og barn i hjemmet», og arbeidsgruppen har funnet det nødvendig å kommentere og endre mandatet. Betegnelsen «i hjemmet» vurderes som uheldig i og med at den viktigste tilnærming til forståelse av mishandling nettopp ligger i å sammenholde kvinners og menns muligheter og handlinger i private og offentlige sammenhenger. Det anses også som uheldig at «barn» har kommet med i tittelen på programmet, da et program som skulle omfatte både kvinnemishandling og barnemishandling blir for omfattende.

Arbeidsgruppen har definert forskningsprogrammet til å omfatte kvinnemis-

handling i vid forstand, og påpeker at en bredde i de fenomener som skal studeres er nødvendig for teoriutvikling. Det som berettiger et forskningsprogram er at det er mulig å legge opp til en analyse som kan plassere seksualisert vold innen en samfunnsmessig kontekst. Da kan slike fenomener forstås i lys av endringer i forholdet mellom kvinner og menn.

Arbeidsgruppen foreslår et handlingsrettet program: at programmets kunnskapsutvikling skal gi grunnlag for utforming av alternative tiltak som skal kunne organiseres og evalueres innen programmet. Samtidig understrekes det at programmet må sikre at den empiri som innsamles gjennom deltakelse i praktiske tiltak skal utnyttes til å utvikle mer grunnleggende samfunnsvitenskapelig, kulturell, historisk og medisinsk forståelse.

Programmet foreslås som et samarbeid og en samfinansiering mellom berørte departementer og NAVF.

Programmet vil ha spesiell interesse for Rådet for samfunnsplanlegging og Rådet for forskning for samfunnsplanlegging, men også forskning som faller inn under ansvarsområdet til Rådet for humanistisk forskning og Rådet for medisinsk forskning bør inngå.

Arbeidsgruppen ønsker programmet igangsatt fra begynnelsen av 1986, og foreslår en finansieringsramme på 3 mill. pr. år over en 5-års periode. Det anbefales at programmet bygger på den spredte forsknings- og forsøksaktiviteten som er i gang.

Forskningsprogram om kvinnemishandling, rapport nr. 1 kan fås ved henvendelse til:

RSF — Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning

NAVF

Munthesgt. 29

0260 Oslo 2

Senter for humanistisk kvinneforskning i Bergen

Senter for humanistisk kvinneforskning ved Universitetet i Bergen kom i gang i august i år, og ble offisielt åpnet 11. september. Det er det første i sitt slag her i landet. Forskningsleder er *Toril Moi*, og i løpet av høsten vil også en vitenskapelig assistent og om mulig en lektor knyttes til senteret, som har lokaler i Hermann Fossst. 12.

Senteret er foreløpig opprettet for en 5-års periode. Norges allmennvitenskapelige forskningsråd betaler lønn til de ansatte ved senteret de første tre årene. Deretter skal universitetet overta hele driften av senteret.

Toril Moi vendte tilbake til gamle tomter da hun begynte som leder for senteret i høst.

I 1980 tok hun magistergraden i litteraturvitenskap ved universitetet i Bergen, med fransk og spansk støttefag. Etter et studieopphold ved Cornell-universitetet i USA og etter å ha vikariert som lektor i fransk ved Universitetet i Trondheim, var hun i 1981—82 Hambro-stipendiat ved Clare Hall, Universitetet i Cambridge. Deretter fransklektor ved Pembroke College, Universitetet i Oxford 1982—84, og det siste året ved Lady Margaret Hall ved samme universitet, der hun også var veileder for doktorgradsstudenter i feministisk litteratur.

I høst disputerte hun for doktorartiumgraden, som den første ved Universitetet i Bergen. Grunnlaget for disputasen er hovedsakelig boka *Sexual/Textual Politics* — som nå kommer ut både i USA og Storbritannia, og som har feministisk litteraturteori som emne.

—Hva er forskningssenteret, og hva skal det gjøre?

—Det skal som forskningssenter stimu-

lere og samordne humanistisk forskning omkring forholdet mellom kjønn og makt og om kvinners liv, plass og muligheter i fortid og samtid. Det vil si at vi ved hjelp av humanistiske fag som eksempelvis historie, litteratur, språkfag, filosofi, kunsthistorie, religionsvitenskap og etno-folkloristikk studerer kvinners vilkår.

Jeg legger stor vekt på at dette skal være tverrfaglig forskning, og at vi skal ta opp teoretiske grunnlagsproblemer som er felles for disse fagene.

Senterets oppgave blir å veilede forskere, men i tillegg tror jeg det vil være svært nyttig å få innført et delfag (1 semesters studium) i humanistisk kvinneforskning. Et delfag vil kunne berike og gi interessante perspektiver til de andre fagene i et filologisk studium.

Senteret vil bruke seminarer, konferanser, gjesteforelesninger og andre arbeidsformer i sin virksomhet. I høst blir således kjønn og makt fellestema for en av konferansene.

—Det ligger kanskje her til rette for et samarbeid med maktforskerne ved Det samfunnsvitenskapelige fakultet ved Universitetet i Bergen?

—Rent generelt håper vi selvsagt på et samarbeid med forskningsmiljøene både ved Det samfunnsvitenskapelige og Det psykologiske fakultet. Men vår hovedoppgave er å arbeide ut fra den humanistiske kvinneforskningens egne premisser. I litteraturforskningen, for å ta den som et eksempel, er psykologi en fruktbar hjelpedisciplin. Dette gjelder først og fremst psykoanalysen som tekst-teori, som et inntak til forståelse av menneskets forhold til språk og språkhandlinger. I tillegg har psykoanalysen en viss verdi som generell humanistisk teori eller kultur-teori.

Senteret er foreløpig det eneste i sitt slag her i landet, og vi vil naturlig nok få nær kontakt med humanistiske kvinneforskere

andre steder i Norge. Gjesteforelesere fra andre land vil vi selvsagt også invitere. Svært mye interessant forskning på dette feltet skjer nå i USA, men også i land som

Storbritannia er det en rik utvikling på fagområdet, sier Toril Moi.

Fra Pressemeldingen. Kilde: Seksjon for medietjeneste, Universitetet i Bergen.

Glade kvinneforskere ved Universitetet i Bergen fotografert straks etter åpninga av Senter for humanistisk kvinneforskning. I forgrunnen professor Ida Blom (t.v.) og forskningsleder Toril Moi. Bak fra venstre magister Sidsel Sveen, Filosofisk institutt, førstelektor Margaretha Fahlgren, Nordisk institutt og universitetsstipendiat Lisbeth Mikalsson, institutt for religionsvitenskap. (Foto: AV-avd., Universitetet i Bergen.)

Program høsten 1985

Alle seminarer foregår i Senterets lokaler i Hermann

Fossgt. 12, 2. etasje, dersom ikke annet er opplyst.

Tirsdag 3. september kl. 11.15, seminarrom 217,

H-F bygget: Orienteringsmøte.

Offisiell åpning av senteret: Tirsdag 10. sept. kl. 13.00 i Senterets lokaler.

Dette semesteret har vi valgt to faste seminarer: hver mandag 14.15—16 og annenhver tirsdag 13.15—15. Med enkelte unntak vil mandager bli brukt til et teoriseminar (felles lesning og diskusjon av teoretiske tekster, uformelle innledninger) og tirsdager til et «forskerforum» der deltakerne kan legge fram sine prosjekter, kortere arbeider, utkast og ideer til kortere eller lengre eksamensarbeider osv.

Uke 38: mandag 16. sept. Forskerforum: Rakel Christina Granaas: «Modernisme og jentesosialisering».

Uke 39: Humaniora-uke. Merk særlig: Torsdag 26. september 10.00—13.00, Store Auditorium, Studentsenteret: «Humanistisk kvinneforskning — spinkel tradisjon — mangfoldig fornying».

Uke 40: mandag 30. sept. Diskusjon av Toril Moi: *Sexual/Textual Politics: Feminist Literary Theory*, London: Methuen, 1985. I denne uken er det muligheter for en eller to gjesteforelesere. Følg med på oppslag.

NB! Kari Melby foreleser om «Kvinnebevegelse og kvinnelighetsideologi i mellomkrigstiden» onsdag 2. okt. Seminarrom 217, H-F bygget kl. 17.00.

Uke 41: mandag 7. okt. Diskusjon av Pia Skogmann, *Kvindelighed i vækst*, København 1985, v/ Susanne Knudsen. Tirsdag 8. okt. Forskerforum: Kristin Eriksen, «Rasjonalitet og objektivitet i feministisk filosofi». Nyttig bakgrunnslesning vil bli distribuert på forhånd.

Uke 42: mandag 14. okt. Diskusjon av Janet Radcliffe Richards, *The Sceptical Feminist*, Penguin. v/ Sidsel Aamodt Sveen. Tirsdag 15. okt. Forskerforum: Bente Alver og Torunn Selberg: Kvinneperspektiv på etnomedisin.

Uke 43: mandag 21. okt. Diskusjon av Michel Foucault, *Histoire de la sexualité*, bind 1 (på engelsk: *History of Sexuality*, Penguin). v/ Toril Moi.

Uke 44: mandag 28. okt. Diskusjon av Michel Foucault, *Histoire de la sexualité*, bind 2. Denne finnes foreløpig bare på fransk og tysk. V. Soleim vil gi en grundig innledning og innføring i denne boka. Tirsdag 29. okt. Carole Yee, Fulbright-professor, Engelsk institutt: Contemporary Women Playwrights.

Uke 45: mandag 4. nov. og tirsdag 5. nov. får vi besøk av den britiske litteraturviteren Catherine Belsey, fra University College, Cardiff. Hun vil forelese og lede seminar over problemer ved anvendelsen av Michel Foucaults teorier i arbeidet med kvinnehistorie og -litterære problemstillinger. Nærmere opplysninger vil bli gitt senere.

Uke 46: mandag 11. nov. Diskusjon av Catherine Belsey, *The Subject of Tragedy*, London: Methuen, 1985. Tirsdag 12. nov. Forskerforum: Vigdis Soleim: «Seksualitet og filosofi».

Uke 47: mandag 18. nov. Diskusjon av Carol Gilligan, *In a Different Voice* (Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1982) v/ Rakel Christina Granaas.

Felleslunsj for alle som er interessert i Senteret hver onsdag kl. 11.30.

Arbeidsplasser for kvinner i landbruket

Landbruksdepartementet har nå kommet med et utspill for å få arbeidsplasser for kvinner i landbruket. Det er med bakgrunn i jordbruksforhandlingene 1985 at de har sett det nødvendig å styrke arbeidsmulighetene og statusen for kvinner i denne sektoren.

Inntil 5 mill. kr vil bli avsatt i 1986 til oppfølging av følgende tiltak:

- etablere stipend til kvinner som satser på vekstnæringer i tilknytning til landbruket. Stipendene kan også tilfalle kvinner i landbruket som ikke er direkte knyttet til spesielle vekstnæringer.
- gi finansiell støtte til prøveprosjekt som styrker sysselsettings- og inntektsmuligheter for kvinner. Dette gjelder særlig i distriktene og er tenkt både i og i tilknytning til landbruket.

For å kunne sette i verk tiltakene trenger Landbruksdepartementet å skaffe seg oversikt over kvinneverk til tiltak, kunnskap og ideer som finnes i de ulike miljøene. Så

hvis du/din institusjon har noe å bidra med, er adressen:

Landbruksdepartementet
2. landbrukskontor
Postboks 8007 Dep., 0030 Oslo 1
Tlf. (02) 41 90 10

Likestillingrådets publikasjonsliste

Likestillingsrådet tilbyr ca. 40 publikasjoner innafor områdene

- generelt om likestilling
- sysselsettingsspørsmål
- utdanning
- andre samfunnsspørsmål
- juridiske spørsmål, lovgivning, underholdsbidrag
- ungdomsspørsmål
- kvinner i media
- kommunale likestillingsutvalg.

Lista inneholder også oversikt over publikasjoner om likestilling fra Forbruker- og administrasjonsdepartementet og Likestillingsombudets publikasjoner. Fem publikasjoner på engelsk om likestilling finnes også.

Lista og publikasjonene, som er gratis, fås fra

Likestillingsrådet
Postboks 8004 Dep.
0030 Oslo 1

Center for kvindestudier – Odense Universitet Center for kvindeforskning og undervisning – København Universitet

Fra begge kvinneforskningssentrene i henholdsvis Odense og København, foreligger det nå en brosjyre som presenterer Centret. Det nevnes bl.a.: Historikk, sammensettning, organisering, formål, og ikke minst om kurstilbud/undervisning.

Brosjyrene fås ved henvendelse til:

Center for kvindeforskning og undervisning, København Universitet, Njålsgade 84, 2300 København S, Danmark, tlf. (01) 54 22 11

Center for kvindestudier
Odense universitet, Campusvej 55,
5230 Odense M, Danmark,
tlf. (09) 15 86 00

Svenske kvinner satser igjen — Ny kvinnemesse i Uppsala 1986

Stiftelsen «Kvinnor kan» og Uppsala kommune innbyr i disse dager til messen *Kvinnor visar vägen*

En idé- och handelsmesse av kvinnor, med kvinnor, för alla! Uppsala 21.—25. mai 1986.

Messen er planlagt som en idé- og handelsmesse, med seminarer, foredrag, kurs samt presentasjon og salg av kvinneproduerte varer og tjenester. Arrangør er stiftelsen Kvinnor kan og Uppsala kommune.

Interesserte kan henvende seg til:

Kvinnor visar Vägen
Box 126, S-75104 Uppsala, Sverige.

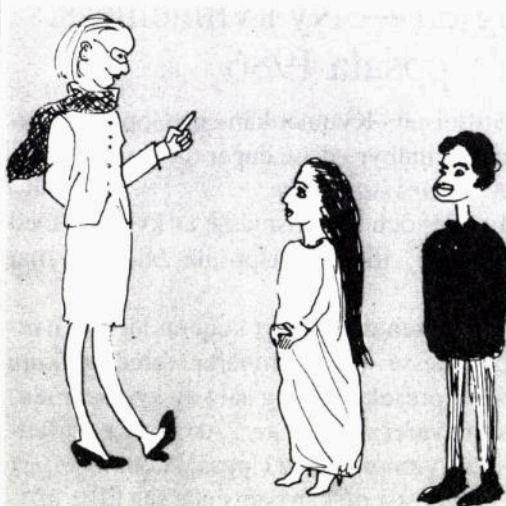
Is Norway the best?

spørres det i brosjyra «The Foreign Women's Group demands changes in the Norwegian set-up!» Brosjyra tar opp både den norske statens og den norske kvinnebevegelsens praksis i rasisme- og 3. verden-spørsmål.

Den norske kvinnebevegelsens arbeid med bl.a. 3.verden-spørsmål drives på en slik måte at norsk imperialisme og norsk rasisme aldri kommer på dagsorden, fastslår gruppa. Den stiller seg i det hele tatt uhyre kritisk til så vel offentlig norsk politikk som til kvinnepolitikken.

Brosjyra fås ved henvendelse til:

The Foreign Women's Group
P.O.Box 1749 Vika
0121 Oslo 1

Informasjonstjenesten for igangværende humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning

Fristen for å la seg registrere for 1985 er ute, men vi vil likevel orientere om Informasjonstjenestens virksomhet, slik at den blir gjort kjent.

NAVFs informasjonstjeneste for forskningsprosjekter

Norges allmennvitenskapelige forskningsråd (NAVF) opprettet i 1984 en informasjonstjeneste for forskningsprosjekter. Informasjonstjenesten er plassert ved NAVFs EDB-senter for humanistisk forskning og Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste i Bergen. I første omgang skal tjenesten drive en informasjonsentral for humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning i Norge, dels ved å bygge opp en database over igangværende forskning på disse feltene, dels ved å utgi katalogoversikter over forskningsaktivitetene.

Grunnlaget i databasen er den humanistiske og samfunnsfaglige forskningen NAVF selv støtter gjennom Rådet for humanistisk forskning (RHF), Rådet for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP) og Rådet for samfunnsvitenskapelig forskning (RSF).

Informasjonstjenesten ønsker å utvide samlingen av forskningsprosjekter til også å gjelde humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning *uten støtte* fra NAVF.

Informasjonstjenesten har inngått et samarbeid med universitetene og distrikthøgskolene om en regelmessig dokumentasjon av den humanistiske og samfunnsvitenskapelige forskning ved disse institusjonene. En tilfredsstillende utbygging av

prosjekt-databasen kan imidlertid bare skjedd som også forskere og forskningsinstitusjoner *utenom* universitetene og DH-skolen bidrar. Forskere, forskningsinstitusjoner, høyskoler og organer som driver egen forskning og utredningsvirksomhet eller som finansierer slik virksomhet, oppfordres til å rapportere om sin virksomhet. Her vil vi spesielt oppfordre kvinner til å la sin forskning registrere.

For å få et mest mulig komplett bilde av forskningsmiljøene, har informasjonstjenesten også henvendt seg til en rekke mindre museer, samlinger og faginstitutioner som kanskje ikke utfører eller finansierer

forskning, men som kan rapportere at de enten stiller materiale til disposisjon for forskning, eller har kjennskap til individuelt utført forskning innenfor humanistiske eller samfunnsvitenskapelige fag.

Skjema for registrering av forskningsprosjekter og publikasjoner fås ved henvendelse til Informasjonstjenesten.

NAVFs informasjonstjeneste for forskningsprosjekter

Harald Hårfagresgt. 31

Boks 53, 5014 Bergen-Univ.

Tlf. (05) 21 29 57

Stipend

Stipend til utlandet

Utenriksdepartementets Presse- og kulturavdeling formidler hvert år stipend til ca. 30 land innenfor kulturavtaler eller andre tosidige avtaler. I katalogen med oversikt over tilbudene for 1986—87 finnes også oversikter over Europarådets stipendplan o.l.

Med noen unntak gjelder stipendene for 8—10 måneder uavkortet, og må benyttes innen studieåret til «stasjonære» studier ved universitet eller annen institusjon. Aldersgrense og søknadsfrister varierer.

Ved siden av utvekslingsstipend som kunngjøres i katalogen, finnes det også

under kulturavtalene muligheter for spesialister til korttidsopphold i forskjellige land. Søknader må fremmes av den institusjonen som spesialisten er knyttet til i Norge.

Katalogen «Stipend til utlandet 1986—87» er tilgjengelig ved universiteter og høyskoler, og kan også bestilles fra

Det kgl. utenriksdepartement
Postboks 8114 Dep
0032 Oslo 2

Stipendkontoret har fast treffetid 11—14, tlf. (02) 20 41 70.

The Lady Davis Fellowship

The Lady Davis Fellowship Trust announces the availability of awards for study, research or teaching on graduate, post doctorate or professional levels at the Hebrew University of Jerusalem and the Technion-Israel Institute of Technology, Haifa for the 1986—87 year.

The Fellowships are tenable for a period

of one year. The grant is intended to defray the cost of the Fellow's travel and tuition and to meet reasonable living expences.

Completed applications of Graduate and Post-doctoral candidates must reach the office of the Trust not later than *November 30, 1985*.

Nærmere opplysninger ved Informasjonsavdeligen, Universitetet i Oslo, P.b. 1076 Blindern, 0136 Oslo 3. Tlf. (02) 45 63 51.

Till forskare i Norden

ANSÖKAN OM MEDEL

att anordna nordiska forskarkurser 1987

ANSÖKAN OM MEDEL

för forskarstipendier och forskarsymposier 1986

inlämnas till sekreteraren för Nordiska forskarkurser

senast den 1 februari 1986

Information om ovannämnda aktiviteter har i dagarna utsänts till universitetsinstitutioner, forskningsinstitut, forskningsråd m fl i Norden.

Fråga på Din institution efter informationsbroschyren, som också innehåller ansökningformulär.

Ytterligare information lämnas av sekreteraren för Nordiska forskarkurser

Fil.lic. Barbro Bryngelsson
Institutionen för oorganisk kemi
Chalmers tekniska högskola
S-412 96 Göteborg
Tlf. 031-81 01 00, ankn 1521

samt dessutom i respektive land av
Universitetslektor Inger Dübeck
Det retsvidenskabelige institut
Studiestræde 6, 1455 København K
Tlf. 01-15 21 66

Professor Bodil Jerslev Lund
Kemisk Institut BC
Danmarks farmaceutiske højskole
Universitetsparken 2, 2100 København Ø
Tlf. 01-37 08 50

Tf byråchef Ulla Ekberg-Piimies
Finlands akademi
Banmästargatan 12, 005 20 Helsingfors 52
Tlf. 90-14 16 11

Professor Mikko Niemi
Biomedicinska institutet
Åbo universitet
Kinakvarmsgatan 10, 205 20 Åbo 52
Tlf. 921-51 33 55

Docent Örn Helgason
Raunvisindastofnun Háskólans
Dunhagi 3, 107 Reykjavík
Tlf. 91-213 40

Professor Arne Hannevik
Institutt for allmenn litteraturvitenskap
Universitetet i Oslo
Postboks 1015 Blindern, 0315 Oslo 3
Tlf. 02-45 62 27

Avdelingsdirektør Leif Westgaard
Norges allmennvitenskapelige forskningsråd
Munthes gate 29, 0260 Oslo 2
Tlf. 02-55 58 00

Professor Olof Ruin
Statsvetenskapliga institutionen
Stockholms universitet
106 91 Stockholm
Tlf. 08-16 20 00

Byråchef Ulla Åhgren-Lange
Universitets- och högskoleämbetet
Box 45501, 104 30 Stockholm
Tlf. 08-24 85 60

et nytt
tiår med

KJERRINGRÅD

stadig større
stadig vakrere

NR. 3, 1985:
JAPAN
bar.geishaene
den dresserte kvinnen
solgudinnens land
kvinner som mordere
Tokyo.feminister

EGYPT
haremskvinner.
feministiske pionerer
mannen. kvinnen og Satan
fruktbarhetsmagi
mennenes islam

I SALG NÅ!

PUBLIKASJONER

Bøker

Anne-Cathrine Andersen, Gerd Bjørhovde
og Åse Hiorth Lervik
Oppbrudd, skrivende kvinner over hele
verden
Universitetsforlaget, 1985

Asplund, Gisèle:
Karriere. Menn, kvinner og lederskap
Gyldendal Norsk Forlag, 1985

Bernardoni, Claudia og Vera Werner
Wasted Wealth, the Participation of
Women in Public Life
German Commission for UNESCO, Bonn,
1985

Brock-Utne, Birgit:
Educating for Peace. A Feminist
Perspective.
The Athene Series, Pergamon Press, 1985

Brownmiller, Susan:
Kvinnelighet
Gyldendal Norsk Forlag, 1985

Christensen, Hilda Rømer & Hanne
Rimmen Nielsen
Tidens Kvinder, om kvinder i

mellemkrigstiden
Århus, Husets Forlag, 1985

Friele, Karen-Christine
De forsvant bare . . . fragmenter av
homofiles historie
Gyldendal Norsk Forlag, 1985

Geerken, Michael & Walter R. Gove
At home and at work, The Family's
Allocation of Labor
Sage publications, 1983

Gerson, Kathleen
Hard Choices, How women decide about
work, career and motherhood
University of California Press, 1985

Gross, Ira, John Downing & Adma
d'Heurle
Sex Role Attitudes and Cultural Change
D. Reidel Publishing Company, 1982

Gustafsson, Siv og Petra Lantz:
Arbete och löner. Ekonomiska teorier och
fakta kring skillnader mellan kvinnor och
män
Industriens Utredningsinstitut och
Arbetslivscentrum, Stockholm, 1985

Hyman, Herbert H.
Of Time and Widowhood — Nationwide
Studies of Enduring Effects
Duke University Press, 1983

Margolis, Maxine L.
Mothers and Such, Views of American
women and why they changed
University of California Press, 1984

Morgan, Robin
Sisterhood is global, The international
women's movement anthology
Anchor Books, Anchor Press/Doubleday,
Garden City New York, 1984

Murray, Meg McGavran
Face to face, Fathers, mothers, masters, monsters. Essays for a nonsexist future.
Greenwood Press, 1983

Olson, David H. & Hamilton I. McCubbin
Families, what makes them work
Sage publications, 1983

Haavio-Mannila, Eline, Drude Dahlerup,
Maud Eduards, Esther Gudmundsdóttir,
Beatrice Halsaa, Helga Maria Hernes,
Eva Hänninen-Salmelin, Bergthora
Sigmundsdóttir, Sirkka Sinkkonen and
Torild Skard (eds.)
*Unfinished Democracy. Women in Nordic
Politics.*
Pergamon Press, 1985

Wagner, John
*Sex Roles in Contemporary American
Communes*
Indiana University Press, 1982

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

Arbeidsmarkedet et halvt år etter eksamen.
NAVFs utredningsinstitutt, Notat 5/85.

Arbetsmarknadsdepartementet,
Arbetsgruppen om mansrollen:
Manliga «brytare». Rapport från ett
seminarium 10. dec. 1984.

Arbetsmarknadsdepartementet,
Arbetsgruppen om mansrollen:
Forskning om mansrollen. Rapport från
forskningsmöte 17. dec. 1984.

Borcelle, Germaine:
Jobs for women. A plea for equality of
opportunity, UNESCO 1985.

Baadshaug, M. B.
Beslutninger om dimensjonering i høyere
utdanning. Notat 7/85.

Council of Europe:
Legal Affairs. Legal protection against sex
discrimination. Recommendation No. R
(85) 2. Strasbourg 1985.

Distriktenes Utbyggingsfond:
Rapport fra seminar om kvinner &
tiltaksarbeid, 16.—17. jan. 1985.

Eeg-Henriksen, Fride:
The Case of Norway. Notat 8/85,
NAVFs utredningsinstitutt.

Ekbom, Myrika (red.):
Kvinneforskning i humanistiska veten-
skaper. Rapport från det svensk-finländska
seminariet på Hanaholmens kultur-
centrum, 5.—6. nov. -85. Kvinno-
forskningsstenciler 1985: 3.

Hauglin, Otto:
Omstillinger i høyere utdanning.
Utredninger om forskning og høyere
utdanning, NAVFs utredningsinstitutt.

Institute for Social Research:
Annual Report 1984. Report 2/85.

Joynt, Pat, Erling Bjordal og Paul Johnsen:
A Summary of the Project, Constructive
management mobility 183—185.
Bedriftsøkonomisk Institutt, Arbeidsnotat
nr. 8/85.

Likestillingsombudet og klagenemnda for
likestilling:
Årsmelding for 1984.

Likestillingsrådet:
Publikasjonsliste, sept. 1984

Nielsen, Harriet Bjerrum og
Kirsten Larsen:
Piger og drenge i klasseoffentligheden.
Pedagogisk forskningsinstitutt,
Universitetet i Oslo. Rapport nr. 2/85.

Nordisk Ministerråd:
Køn og roller i skolen. Nordisk
kontaktmøde for embedsmænd i
undervisningssektoren. København 1985.

Ny hverdag
Kvinnepolitisk handlingsprogram.
Arbeiderpartiets kvinnebevegelse,
Landskvinnekonferansen 1.-3. mars 1985.

Skjeie, Hege:
Fortrinnsrett ingen forpliktelse. Om bruk
av kvotering som virkemiddel i den
offentlige likestillingspolitikken. Institutt
for samfunnsforskning, rapport 4/85.

Skoie, Hans:
Departementsmidler til forskning. Omfang,
utvikling og argumentasjon. NAVFs
utredningsinstitutt, 9/85.

Women and health in the European
Region: the social and economic context.
World Health Organization regional office
for Europe. Copenhagen, 1985.

World food programme news
Women and WFP, UN Decade for Women
ends. April-June 1985.

World Health, the magazine of the World
Health Organization, April 1985

World Health Organization:
Family Health. Selected list of
publications.

UNESCO's Programme for the
Advancement of Women
Ten years towards equality. 1976-1985.

Tidsskrifter

Ammenytt, nr. 2/85

Ammenytt, nr. 3/85

Arbeid og læring, nr. 2/85

Barn, nytt fra forskning om barn i Norge.
Nr. 2/85

Crew Reports, Vol. V, No. 8-9/85

Feminist Review, No. 20/85

Forskerforum, Norsk Forskerforbund, nr.
1/85

Forskningen & Samfundet nr. 5/85.

Forskningspolitikk, nr. 2-3/85

Fysioterapeuten, nr. 7-8/85

Humanistiske data
NAVFs EDB-senter for humanistisk
forskning nr. 2/85

ILO-nytt, nr. 2/85

Instraw news

Women and development, Vol. II, No.
1-2, juni/85

KjerringRåd, nr. 3/85

Kvinnoforskningsstenciler, 2/85
Delegationen för jämlikhetsärenden i
Finland

Kvinnoforskningsstenciler, 3/85
Delegationen för jämlikhetsärenden i
Finland

Kvinnoforskningsstenciler, 4/85
Delegationen för jämlikhetsärenden i
Finland

Kvinnor och forskning, nr. 4/85

Kvinnesaks-nytt, nr. 1-2/85

Lige nu, nr. 14/85

Likestilling, nr. 1/85

Likestilling nr. 2/85

NEWS, Women's International Network,
Vol. II, No. 3/85

Nyck, nr. 35/85

Nyck, nr. 36/85

Nyt om uddannelsesforskning, nr. 2/85

Nytt Norsk Tidsskrift, nr. 2/85

Nytt Norsk Tidsskrift, nr. 3/85

Plan & arbeid, nr. 3/85

Quehaceres, No. 5/85

Quehaceres, No. 8/85

Retfærd, temanummer om Forsørgelse, nr.
29/85

SOFIA, centrum för kvinnliga forskare och
kvinneforskning. Uppsala, nr. 3/85

Signs, Vol. 10, No. 3/85

Signs, Vol. 10, No. 4/85

The Women's Review of Books, Vol. II,
No. 10/85

The Women's Review of Books, Vol. II,
No. 11/85

The Women's Review of Books, Vol. II,
No. 12/85

Tvärtanten, Forum för kvinnliga forskare
och kvinneforskning, Informationsblad
1985: 3

Women of Europe, No. 39/85

Women in Europe, European women in
paid employment, No. 20/85

Women's Studies International Forum,
Vol. 8, No. 4/85

Publikasjoner fra NAVFs sekretariat for kvinneforskning

Arbeidsnotater

Arbeidsnotat nr. 7/78:

Kvinnens plass i levekårsundersøkelsen.
Av Ingeborg Astrid Kleppe.

Arbeidsnotat 1/79:

Kvinnens levekår – en seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 4/79:

Kvinnefellesskap og kvinneinteresser. Ved Siri Gerrard, Aud Grandaunet, Marit Hoel og Merete Lie. Arbeidsnotat nr. 2/79 fra veiledningsprosjekt.

Arbeidsnotat nr. 5/79:

Lønnet og ulønnet omsorg. En seminarrapport.

Arbeidsnotat nr. 2/80:

Teori og metode i kvinneforskningen. Rapport fra en konferanse.

Arbeidsnotat nr. 1/81:

Forholdet mellom kvinneforskningen og kvinnebevegelsen. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/81:

Kvinner, overgang og aldring. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 2/82:

Oversikt over samfunnsvitenskapelig forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter. Ved Marianne Noodt.

Arbeidsnotat nr. 1/83:

Humanistisk konferanse om kvinneforskning. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/83:

Kvinneforskning for samfunnsplanlegging. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 3/83:

Kvinner og arbeid 1750–1914 i England og Frankrike. En oversikt over kvinnehistorisk forskning.

Arbeidsnotat nr. 4/83:

Medisinsk kvinneforskning. Rapport fra et seminar.

Arbeidsnotat nr. 1/84:

Nordisk Kvinnehistoriemøte, Oslo 20.–23. februar 1983. Konferanserapport.

Arbeidsnotat nr. 2/84:

Velferdsstaten, likestilling og fordelingsmekanismer. Arbeidskonferanse i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. Delrapport nr. 1.

Arbeidsnotat nr. 3/84:

Kvinner, nærings- og distriktpolitikk, teknologi og foretaksstrategier. Arbeidskonferanse i samfunnsvitenskapelig kvinneforskning. Delrapport nr. 2.

Arbeidsnotat nr. 4/84:

Oversikt over humanistisk forskning om kvinner. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 5/84:

Kvinner og helse. Bibliografisk oversikt. Litteratur og prosjekter.

Arbeidsnotat nr. 6/84:
Kvinner i U-land. Rapport fra en
arbeidskonferanse 4.-6. juni 1984.

Arbeidsnotat nr. 1/1985:
Kvinner og arbeid. Rapport fra en
tverrfaglig konferanse
18.-20. november 1984.

Arbeidsnotat 2/1985:
Kvinner i medisinsk forskning. Rapport fra
en konferanse 5.-6. november 1984.

Arbeidsnotat nr. 3/1985:
Oversikt over samfunnsvitenskapelig
forskning om kvinner. Litteratur og
prosjekter. *Revidert utgave.*

Arbeidsnotat nr. 4/1985:
Kvinner i velferdsstaten.

Øvrige numre er utgått!

Annet

*Om forskningsformidling gjennom
massemedier.* Av Mie Berg. 58 s, kr 25,-.

*Aasta Hansteen. Tyve aars kamp.
Tilbageblik og fremsyn.*
Red.: Elisabeth Aasen.

Informasjonshefter
Generell del
Medisinske fag
Realfag
Humanistiske fag
Samfunnsfag
(Oppgi fagområde ved bestilling.)

NB!

*Brosjyre om Sekretariatet for kvinne-
forskning på engelsk.*

Brosjyren sier litt om kvinneforskning i
Norge, om Sekretariatet for kvinne-
forskning og om NAVFs arbeid for
likestilling.

Interesserte som skal på forskningsreise i
utlandet, må gjerne ta brosjyren med.

Samtlige publikasjoner kan fås ved
henvendelse til Sekretariatet for
kvinneforskning.

Tidligere numre av *Nytt om kvinneforskning* fortsatt på lager:

nr. 4/83: Humanistisk kvinneforskning

nr. 4/84: Kvinner i forskning og
akademiske yrker

nr. 5/84: Kvinner i u-land

nr. 1/85: Kvinner og økonomi

nr. 2/85: Kvinneperspektivet i humaniora

nr. 3/85: Hverdagslivets estetikk

Kr 15,- pr. eksemplar.

Norges eneste
tverrfaglige tidsskrift
i samfunnsvitenskap

Tidsskrift for
**samfunns-
forskning**

- *Tidsskrift for Samfunnsforskning* gir deg den beste oversikten over hva som skjer i norsk samfunnsforskning
- Det er her du finner den første presentasjon av nye forskningsresultater, debattstoff, bokanmeldelser, kunnskapsoversikter og forskningspolitiske innlegg
- *Tidsskrift for Samfunnsforskning* utkommer med 6 hefter i året. Hvert hefte er på ca 100 sider

Fra innholdet:

- A.-L. Seip: Omsorgsansvar og samfunn. Et historisk tilbakeblikk (nr 2, 1983)
 R. Dahle: Kan et kvinneyrke bli en profesjon? (nr 1, 1984)
 M. Solberg: Alder og trengsel på arbeidsmarknaden (nr 2, 1984)
 S. Lingsom: Omsorg for ektefellen (nr 3, 1984)
 K. Skrede: Familieøkonomi og forsørgerlønn (nr 4, 1984)

- Abonnementspris 1985: Private NOK 175,-, Institusjoner NOK 250,-, Studenter NOK 125,-.

Tidsskrift for Samfunnsforskning utgis av Universitetsforlaget,
Postboks 2959 Tøyen, 0608 Oslo 6. Tlf. 02/27 60 60.

Til: Universitetsforlaget, Abonnementsseksjonen,
Postboks 2959 Tøyen, 0608 Oslo 6.

Tidsskrift for
**samfunns-
forskning**

Ja, takk, jeg/vi ønsker å abonnere f.o.m. nr 1/1985

..... Private NOK 175,- Institusjoner NOK 250,- Studenter NOK 125,-

Navn: _____

Stilling: _____

Adresse: _____

Postnr./sted: _____

Send ingen penger nå. Regning vil bli sendt.
Heftene sendes når betaling er mottatt.

DETTE

ER

NOKO

FOR MEG

Eg betaler kr 145

for eit halvt år,

men får avisa i

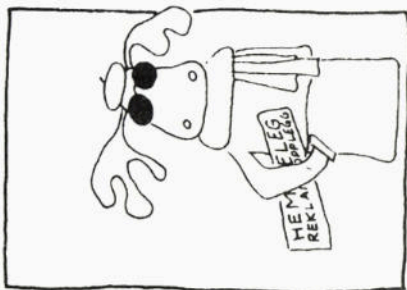
sju månader

Namn:

Adr:

.....

.....

Kan sendast
ufrankert
i Noreg.
Dag og Tid
vil betale
porto en

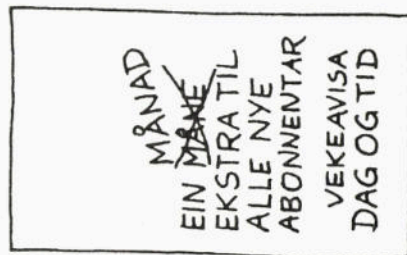
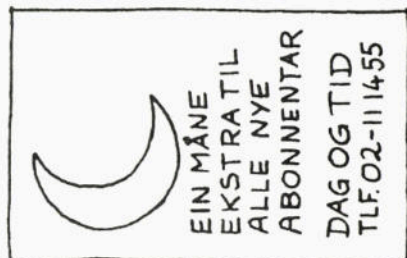
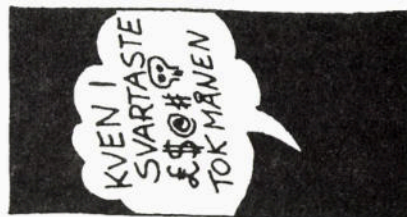
Svarsending

Avtalenr. 120000/120/omb

DAG og TID

Sentrum

0109 Oslo 1

The Second International Feminist Book Fair

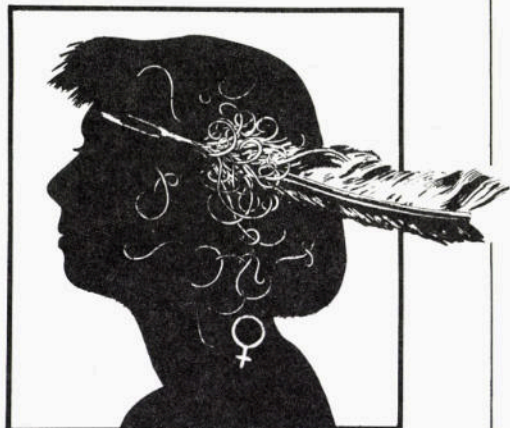
I juni 1986 blir det kvinnebokmesse i Oslo! Den første internasjonale kvinnebok-messen ble holdt i London sommeren 1984 og var en enorm suksess. Et stort antall forleggere og forfattere var til stede, og messen fikk en overveldende publikums-oppslutning.

Her i Oslo vil messen finne sted på Blindern i tiden 21.-27. juni. Der blir et bredt anlagt kvinnearrangement for skjønn- og faglitteratur. Etter en ren forleggermesse i helgen, åpner messen for publikum idet en bokuke går av stabelen med utstillinger, boksalg, workshops, debatter, seminarer, opplesning, konserter, teater og film.

Dette blir en enestående sjanse for oss her i Norge til å presentere vår egen kvinne-litteratur overfor utlandet, samtidig som vi selv blir kjent med kvinnebøker fra resten av verden.

Det er behov for egne kvinnearrange-menter innen bokbransjen. Kvinner utgjør en stor del av det lesende publikum, og det blir stadig flere kvinnelige forfattere. Dette avspeiles ikke i den fortsatt meget manns-dominerte forlagsbransjen. Likevel får vestlig kvinnelitteratur etter hvert en rimelig presentasjon på de store internasjonale bokmessene, mens bøker av kvinner fra den 3. verden drukner — også på alternati-ve og radikale messer. Derfor trenger vi et internasjonalt forum der kvinner i forlags-

2nd INTERNATIONAL
F E M I N I S T

B O O K F A I R
O S L O / 1 9 8 6

bransjen, kvinnelige forfattere og deres publikum kan møtes på en fruktbar og jevnbyrdig måte.

Den tredje messen i denne rekken vil bli holdt i India.

The Second International Feminist Book Fair

v/ Elisabet W. Middelthon og Elisabeth Bjelland

Postboks 2959 Tøyen

0608 Oslo 6

Tlf. (02) 27 60 60

Bokkatalog med program fra mønstring av humanistisk kvinneforskning. Inneholder oversikt over litteratur om kvinner — fagbøker og skjønnlitteratur — utgitt på norske forlag de 3-4 siste årene. Katalogen kan bestilles fra Sekretariatet — gratis.

Kvinnen

I HISTORIEN,
LITTERATUREN
OG KUNSTEN

VIRKELIGHET OG MYTE

**Mønstring av humanistisk kvinneforskning
og kvinnelitteratur
HØVIKODDEN KUNSTSENTER
19.-21. september 1985**

ARRANGØRER

NAVFs sekretariat for kvinneforskning
i samarbeid med:
Høvikodden kunstsenter
H. Aschehoug & Co. (W. Nygaard)
J. W. Cappelens Forlag
Det Norske Samlaget
Grøndahl & Søn Forlag
Gyldendal Norsk Forlag
Pax Forlag
Universitetsforlaget

Adresse:

UB'S BIBLIOTEKSTJ. HF
AMERIKANSK INST.
POSTBOKS 1009 ELINDERN
0315 OSLO 3

640

CC1

Returadresse:
NAVF's sekretariat
for kvinneforskning
Munthes gt. 29
0260 Oslo 2

Mie Berg

LITTERATUR OG ARKIVER I KVINNEFORSKNING

NAVF's sekretariat
for kvinneforskning
Norges
almenvitenskapelige
forskningsråd

*Kan fås ved henvendelse til
Sekretariatet for kvinneforskning.*

ISSN: 0333-0265